

ROGER LOEN

MO LIHKOSTUVVAT EKONOMIIJAIN

ČálliidLágádus 2024

ČálliidLágádus – ForfatternesForlag
Pb 140, NO-9735 Kárášjohka-Karasjok

poasta@lagadus.no
post@forfatternesforlag.no

Vuovdi/Distributør:
Samisk litteratursenter med nettbokhandel
www.gavpi.org

Sámegiela sisdoalu lea ČálliidLágádus buvttadan.
Dán almmuhusa bargguid suodjalit vuoignaduodjelága njuolggadusat. Almmuheaddji ja vuoigatvuodá-
oamasteaddjiid sierra lobi haga ii oaččo dán buktaga mángget dahje geavahit viidát go maid láhka suovvá.

*Finansmarkedsfond lea ruđalaččat dorjon prošeavtta.
ČálliidLágádus vuoruhán Sámedikki doarjjaruđain almmuhit girjji.
ČálliidLágádus almmuhan R. Loen Consulting ovddas.*

Samiskspråklig innhold utviklet av ČálliidLágádus.
Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverkslovens bestemmelser. Uten særskilt tillatelse
av forfatter og utgiver er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning
det er hjemlet i lov.

*Finansmarkedsfondet har gitt økonomisk bidrag til realiseringen av prosjektet.
ČálliidLágádus har prioritert utgivelsen med midler fra Sametingets bevilgning til samisk litteratur.
ČálliidLágádus nettpublisering for R. Loen Consulting.*

© Čálli ja ČálliidLágádus 2024 – Forfatteren og ČálliidLágádus 2024
Design: ČálliidLágádus, Britt Hansen
ISBN 978-82-8263-566-0

Sisdoallu

Manne persovnnalaš ekonomiiija?	7	Ekonomiiija- ja vealgerávven.....	25
Doalat čorgatvuođa ekonomiiijas	8	Váldde oktavuođa bájkkuin	
Man ollu berret lonet?.....	11	dahje NAV:in.....	25
Oppalaččat loanaid birra.....	12	Dáinna sáhttet bájkkut veahkehit du!.....	25
Buorit rávvagat leat:.....	12	Geavat neahttabájkku dahje	
Annuitehtaloatna ja manjálásloatna.....	12	mobiilabájkku vai oaččot buori	
Reantu – fásta dahje rievddadeaddji		oppalašgova ekonomiiijas.....	25
reantu.....	13	Buoret vuogádat.....	26
Eambbo loanaid birra.....	14	Váttisvuođat ekonomiiijin.....	26
Iešguđetlágan loanat		Ráđdeaddin.....	26
ja kredihttakoarttat.....	15	Vealgerregisttar.....	27
Álggahanloatna ja doarjja gielddas.....	16	Lasihit kredihttarámma.....	27
Man ollu máksá álggahanloatna?.....	17	Buffer vuorddekeahces goluide.....	27
Ássat sierra	19	Sáhtta ođđasit ruhtadit divrras	
Seastin.....	19	geavahanvealggi.....	28
BSU (Viessoastin nuoraide).....	19	Ođđasitruhtadeapmi.....	28
Seastit bájkkus.....	20	Loatnadáhkádus loanaid ovddas	
Seastin fondii.....	20	main eai leat opodat pánttan.....	28
Indeaksafoanda dahje aktiiva		Rievdat ráidoloana annuitehtaloatnan.....	29
foanda – mii lea buoremus?.....	21	LONUhit rievddadeaddji reanttuin	
Veaháš iešguđetlágan		fásta reanttuide.....	29
foandaid birra.....	21	Addá diehttevašvuođa.....	29
Oasusfoanda.....	21	Dáhkádus alla reanttu vuostá.....	30
Indeaksafoanda.....	21	Oassemávssekeahcesvuohta dahje	
Aktiivva dahje passiivva hálddašeapmi.....	22	manjideapmi.....	30
Kombinašuvdnafoanda.....	22	Loanaid ođđasistruktureren.....	30
Reantofoanda.....	22	Máksinmanjideapmi dahje	
Seastin penšuvdnii.....	23	reanttuid luvven.....	30
Maid fertet smiehttat ovdal go álggát		Eaktodáhtolaš kredihttaggan.....	31
seastit?.....	23	Veahkki dutnje gii háliidat	
Mii lea buoremus penšuvdnaseastin?.....	24	gáržžidit ruhtageavaheami.....	31
Álggát penšuvdnaseastima dál.....	24	Veahkki dutnje gii leat vásihan	
Penšuvdnaseastin nuoraide.....	24	ID-suoládeami.....	31
Rávvagat Finánsa Norggas	25	Ná ráhkadat kredihttaggama.....	31
		Eaktodáhtolaš vealgeortnet.....	31
		Soahpamuševttohus.....	32
		Vuostecealkámušaid galget	
		vuoddušstuvvot.....	32
		Máksinváttisvuođat ja inkásso.....	32
		Válddáláš	33

Válddálaš, dahje myndig ja maid dat mielddisbuktá?	33	Dáhkádus lea dehálaš	51
Mo sáhtát plánet ja stivret iežat ekonomijja?	34	Oastindáhkádus / sihkkarvuod- dáhkádus	52
Geavatlaš čuovvoleapmi	35	Mopeda/biila dáhkádus	52
Russaáigi	35	Olgoriikii mátkkošteapmi	53
Oahppu	36	Ruđat olámuttus	53
Bargu ja vearru	37	Dárbbášlaš dáhkádusat	53
Man ollu sáhtát bargat?	37	Studeret olgoriikkas	53
Vearrokoarta ja friijakoarta	37	Cavgileamit oadjebas ja buorre olgoriikkaorrumii	54
Vearrokoartta ja friijakoartta dingon	37	Jos don massát stivrema ekonomijja badjel	55
Vearokeahtes smávvarbarggut mas don it mávsse veauru?	38	Mávssekeahtes rehkegat	55
Báلكálihppu	38	Ságastala váttisvuodaid birra, mađi árat – dađi buoret	55
Go heaittát	38	Vuoigatvuodát barggus	56
Bánkku beaivválaš geavahus	39	Bargošiehtadus/šiehtadus	56
Neahttabánkku lea ávkkálaš	39	Vuoigatvuodát reastaluvvama, bargoveaga geahpedeami ja eretcealkimiid oktavuodas	56
Iešguđetlágan máksinkoarttat	39	Báلكálihppu, vearrogeassinbábir ja gessosat báلكkás	56
Makkár koartta berret goas geavahit?	39	Čáhppes bargu	57
Neahttagávppašeapmi	40	Oastit elrávnnji	58
Mo árvvoštalat ahte neahttagávpi lea sihkkar?	40	Maid galggat dahkat go oaččut máksinváttisvuodaid – Inkásso	59
Mopeda ja biila – geavatlaš, muhto divrras	42	Manne inkásso?	59
Leat olu ovdamunit go lea mopeda ja biila	42	Ná doaibmá inkásso	59
Go fárret eret ruovttus	44	Lágain čavga muddejuvnon	60
Láigohit ásodaga	44	li leat ráđđi máksit – maid de dagan	60
Oastit ásodaga	44	Gáhtanvuoigatvuođaláhka ja geavaheddjiidvuovdinláhka	61
Manne berre, ja mo sáhtát seastit?	45	Girjjiid oastin	61
Seastin lea buorre ollu áššiide	45	Erenoamášráhkaduvvon gálvvut	61
Seastit ásodatoastimii	46	Álggahuvvon báлvalus	61
Manin berret seastit?	46	Mo galgga dahkat go áiggun gáhtat?	62
Man ollu dus lea várri lonet?	47	Maid galgga bargat gálvvuin?	62
Kredihtta mearkkaša ahte muhtin lone dutnje ruđaid	47	Mii lea gáhtanvuoigatvuohta?	62
Kredihttakoarta	47	Goas lea vuoigatvuohta gáhtat?	63
Oastte dál – ja mávsse manjelaš?	48	Makkár dieđuid galgá vuovdi addit	64
Ásodahkii lonet	48	Gáibiduvvo čálalaš dohkkeheapmi telefovnavuovdimis	64
Loatna ohppui	49		
Manne galggat dáhkidit iežat?	51		

Gáhtanskovvi	64	Haddi barggu ovddas.....	85
Man guhkes gáhtanáigemearri lea?	65	Fálaldat, gánneha go?	86
Elektrovnnaš bálvalusat	65	Mainna don sáhtát seastit?	86
Girjjiid oastin	65	Bálvalusaid oastin.....	87
Erenoamáš gálvvut	66	Vealggis lea erohus	88
Álggahuvvon bálvalus	66	Leage hutkái.....	89
Maid galgган dahkat go gáđan?	66	Impulsaoastimat – garvve daid.....	90
Maid galgган mun bargat gálvvuin?	66	Ráhkát čielga ulbmiliid ja kombinere daid.....	91
Máhcahangolut	67	Bija mihttomeriid.....	91
Goas oaččun ruđaid ruovttoluotta?	67	Ruđa dehálašvuohta.....	93
Seilejuvvon gálvvut	67	Ruhtaspealut.....	93
Kredihhtašiehtadusat	68	Geahpet 1000.....	94
Sierramielalašvuohta vuovdiin gáhtanvuoigatvuođa ektui?	68	3 ášši leat dehálaččat.....	95
Geavaheaddjiidoastinláhka.....	68	Ekonomalaš hearbevárri.....	96
Maid sáhtát gáibidit gálvvuin?	69	Ale vuollán.....	97
Meattáhus vuosttaš 6 mánus	69	Teoriija ja práksis.....	97
Meattáhus ii dárbbáš leat váilevaš	69	Liiko maid barggat.....	98
Makkár vuoigatvuohta leat dus jus gálvu lea váilevaš?	70	Atte alddát árvosániid	99
Guokte vejolašvuođa divvut seamma meattáhusa	70	Dus lea ovddasvástádus iežat ekonomiijas.....	100
Luoikkahandávvir	71	Juoga gal ferte oaffaruššojuvvot.....	100
Váidináigemearit	71	Oaidnu eallimii	101
Maŋŋoneapmi	71	Čorgatvuohta	102
Buhtadus	72	Doalat movtta.....	103
Máksin	72	Bušeahhta ja váttis suorggit.....	104
Diŋgoneretcealkin ja ruovttoluotta máhcaheapmi.....	72	Unnán golaheapmi.....	104
Váidda: Mo dan dahká?	73	Dietnasa juogadeapmi.....	105
Mo oažžut buoret ruhtadili	74	Geahppáneaddji atnuráđji.....	106
Bušeahhta ii doaimma	75	Jorggáldat	107
Seastinšiehtadus.....	76	Relevánta gažaldat.....	107
Ale šatta hánis.....	76	Anihahtti máhttu.....	108
Ekonomalaš friijavahkkoloahppa	76	Buot golut lohkkojit.....	109
Ale vuordde.....	77	Smávva dehálaš mearrádušat	109
Veaháš hávális.....	77	Daga juoga doppe gos sáhtát	110
Mii stivre dietnasa?	79	Geahpidit deattu, divrras dahje hálbi.....	110
Unnidit goluid vai lasihit dietnasa?.....	80	Lea nu erenoamáš munnje	111
Boares dábit sáhttet leat divrasat	80	Geahča áššiid rivttes perspektiivvas	111
10 rávvaga beassat eret ruđain.....	81	Ovttá lávkki ain hávállasii.....	112
10 rávvagiid mo seastit elrávnnji.....	82	Soames dovddut sáhttet leat seahkalas.....	112
Hálbbit borramušgálvvut	82	Dahkon lea dahkon ja borron lea borron.....	113
Iešdisipliidna lea dehálaš.....	83	Galgá leat hávski boradit olgun	113
Golut mat gullet biillii.....	83	Oahpa rivttes rehkenastima.....	114
Maid áiggut dahkat vuorddekeahtes dietnasiiguin?	84	Girjerájus lea buorre.....	114
Máilbmi ii leat vuoiggalaš.....	85		

Passiiva dienas.....	114
Váldde vuhtii iežat báلكká.....	115
Lea álkít geavahit ruđaid go dinet daid.....	115
Ale šatta menddo lotkat.....	116
Leage dihtomielalaš manin ja maid don oasttát.....	116
80/20 njuolggadusa geavaheapmi.....	117
Liigebargu soaitá leat jierpmálaš.....	117
Dahkat mearrádusa rikkisin šaddat.....	118
Leat mánggalágan molssaeavttut – hálbbes ja divrras.....	119
Rehkenaste bargo diibmologuid.....	119
Daga dan nu mo dutnje buoremusat heive.....	119
Váidalanvejolašvuodát.....	121
Finánsaváiddalávdegoddi/ Finansklagenemda.....	121
Sánit ja doabačilgehusat.....	122

Manne persovnnalaš ekonomiija?

Ollu nuorat fárrejit sierra maŋŋil joatkkaskuvlla. Muhtumat fárrejit go áigot studeret, go leat barggus ja háliidit sierra ássat. Earát háliidat fas orrut guhkebuš ruovttus ovdal go fárrejit.

Beroškeahhtá das maid vällješ, de dárbaša oahpásmuvvat persovnnalaš ekonomiiiii lassin dasa maid skuvllas oahppá.

Mánŋasiidda sáhhtá leat lossat beassat viessomárkanii. Gažaldat lea, galgágo láigohit dahje oamastit? Mii gánnáha oanehis ja guhkes áiggi vuollai?

Dasto bohtet mánŋasat várra háhkat biilla, muhtumat ožžot kredihttakoartta ja earát fas váldet geavahusloana.

Muhtimat šluđut mákset rehkegiid ja oažžut inkásso gáibádusa.

Dán neahhtabáikki ulbmil lea addit geavaheaddjái oahpásmuvvama persovnnalaš ekonomiijai. Viidáseappot doaibmá neahhtabáiki maiddái diehtobuvttus vai buoremus vejolaš ekonomalaš mearrádusat dahkkojuvvojit.

Muhtumat dáidet oaivvildit ahte muhtun fáttát leat beare viidát, ja earát fas oaivvildit ahte muhtun fáttáid livččii sáhhtán giedahallat vuđoleappot. Beroškeahhtá das lea dát neahhtabáiki jurddašuvvon veahkkereaidun.

Lea dehálaš muitit ahte muhtin dain ekonomalaš mearrádusain, maid dál dagat, sáhhtet addit váikkuhusat guhkit áigái ovddasguvlui, mii guoská ruhtadillái ja doaibmanfriddjavuhtii.

Danin lea dehálaš ráhkanit nu bures go vejolaš daid välljenvejolašvuodaide mat leat.

Roger Loen

ođđajagimánnu 2024.

Doalat čorgatvuoda ekonomijas

Ekonomiija čorgatvuoha addá dutnje ii dušše ráfi, muhto maiddái buori vuodu ollašuttit iežat nieguid, ja eallit buori eallima daiguin ruđaiguin mat dus leat.

1. Hága bajilgova iežat priváhtaekonomijas ja ráhkát bušeahta

Rehkegiid, guittiid ja kontočállosiid bokte sáhtát álkit ráhkadit alddát bušeahta go geavahat kolonnaid ja ráidduid rehkenastinárkkas. Geavat kolonna juohke mánnui jagis ja bija meroštuvvon dietnasiid ja olggosgoluid ráidduide juohke mánnui.

Bušeahta veahkeha doalahit čorgatvuoda ja bajilgova iežat priváhtaekonomijas. Dát lea erenoamáš dehálaš go árvvoštalat badjelasváldit ekonomalaš geatnegasvuodaid maid loatna mielddisbuktá. Bušeahta sáhtá maid veahkehit geahpedit dárbbasmeahtun olggosgoluid ja šaddat eanet dihtomielalažžan ruhtageavaheami ektui.

Vurke guittiid, dingojumiid, rehkegiid, kontočállosiid ja kredihttakoartta rehkegiid. Dát lea du duođaštus jus gálvvus leat boasttuvuođat dahje váilevašvuoda, t dahje jus gessojuvvo boastta submi. Dárkkis álo ahte submi guittes lea seamma go supmi kontočállosis dahje kredihttakoartarehkegis. Váldde oktavuoda ja dieđit koarta-lágideaddjái jus leat geassán gálvvu ovddas dahje jus lea ruhta geavahuvvon maid don it leat dahkan, dahje jus submi lea menddo stuoris. Loga eanet dán neahtta-siiddus sihkaris koartamáksiid birra ja dieđuid iežat váidalan- ja váidalan-vejolašvuodaid birra.

2. Árvvoštala iežat birgendási ja golahusolggosgolut

Mii dájvja golahit ollu eanet go maid dárbbasat. Hága alccesat bajilgova iežat golahusas guittiid, rehkegiid ja muittu bokte. Sáhtát maid fievrredit beavegirjji buot oastimiid ja olggosgoluid ovttá áigodahkii. Sáhtát árvvoštallat iežat golahusolggosgoluid seamma dálldollui go iežat 2022/2023 refereansabušeahtas. Lea Stáhta geavahandutkama instituhtta (SIFO) mii lea daid ráhkadan.

Lea dehálaš fievrredit rehketoalu iskan dihte mo duohta geavaheami mielde leat sisaboadut ja golut bušeahta ektui. Gávdnojit mánja rehketoallogirjji maid sáhtá viežžat neahtas. Ollu bánkkuin sáhttet maiddái leat bušeahttačovdosat.

3. Várre ruđaid boahttevaš goluide, muhto maiddáí duohtandahkat iežat nieguid

Sáhtta rehkenastit ahte galbmaskábe, dahje eará stuorát dinga ruovttus bieđgana. Danne berret maiddáí várret ruđaid juohke mánu gokčat stuorát boahttevaš goluid. Dát sáhtta buhtadit dinggaid nugo galbmaskáhpa, lihttebassanmašiidna dahje bassanmašiidna. Dahje divodeapmi ja ortnegisdoallan. Árvvoštala maid berret várret ja várre ruđaid seastinkontoi mas leat ulbmillaš olggosváldinvejolašvuođat juohke jagi.

Iskka maid iešguđet bájkkut fáallet, dávjá eavttut molsašuddet bájkkus bájkkui.

4. Vállje dáhkádusa du dárbbu mielde oažžut dáhkádusbuhtadusa

Go dáhkídat iežat, de oastát iežat eret riskkain. Muhto makkár riskkas lea dehá- leamos oastit iežat eret? Ja makkár riskka sáhtát ieš hálddašit? Dárbbášat go duođaid dáhkádusa?

Go válljet dáhkádusfitnodaga, de lea dehálaš ahte dutkat dáhkádusa eavttuid ovdalgo dutkat hattí. Buohtastahte dáhkáduseavttuid norbmaeavttuid Finansportalen.no siiddus. Loga dáhkádusaid birra [dás](#).

5. Ane dan máksingaskaoami mii lea gánnehahttin

Leage hui dihtomielalaš makkár máksinbálvalusaid ja makkár koartta geavahat go mávssát sis- ja olgoriikkas. Divvagat čuožžilit jođánit, cuvkenkursa sáhtta rievddadit sakka ja sihkarvuohta go oastá sáhtta rievddadit dan mielde mávssátgo kredihttakoarttain vai debehtakoarttain (dábálaš bájkkokoarta). Geahča eambo kredihttakoartta geavaheami birra [dás](#).

6. Mávssse álo rehkegiid ja loanaid máksináigemearis

Garvve dárbbášmeahtun liigegoluid nugo rássadivvagiid, morareanttu ja inkáso- goluid. Mávssse rehkegiid máksináigemearrái, bija daid neahttabájkkui nu fargga go oaččot rehkega ja mávssse máksináigemearrái. Dasto sáhtát oažžut bájkku dahje ruhtadanfitnodaga geassit termiidnasupmiid konttus seamma beaivvi go oaččut bálkká dahje sullasačča.

7. Mávssse álo loahppakredihtta vuosttaš termiinnamáksináiggis

Geavat kredihttakoartta dušše go dieđát ahte dus lea vejolašvuohta máksit olles supmi vuosttaš termiinnaáigemearrái. Jos mávssu juohká guhkit áigái, de čuožžilit stuora reantogolut ja mávssát divrrasin ruđa ovddas masa oaččot loana. Jeara máksináigemeari kredihttakoarta rehkegis nu lahka bálkkábeaivvi go vejolaš.

8. Ráhkát seastinkontu mas lea seastinšiehtadus

Lea álkít jeavddalaččat seastit jus soabat seastinšiehtadusa mas sohppojuvvon submi gessojuvvo bálkákonttus bálkábeaivvi ja sirdojuvvo seastinkontui. Jus don guhkit áigái seasttát ja leat sihkar ahte don it dárbbáš ruđaid oanehat áiggis, de sáhttá buorre molssaeaktun leat juohkit ruđa foanddaide. Go válljet seastinvuogi de lea dan duohken makkár riskka mieđas váldit vurdojuvvon vuoittu ektui.

Ruhtadanportálas/[Finansportalen](#)is leat ollu dieđut seastima, vuoittu ja riskka birra.

Geahča eambo seastima birra [dáppe](#).

9. Dárkkis áiggis áigái ahte du eavttut dávistit márkana eavttuide

Gánneha jahkásaččat iskat makkár eavttut leat iešguđetlágan loanaide, kredihtaide ja bánkobálvalusa eavttuide. Dasa lassin berret dárkkistit rávdnješiehtadusaid ja dáhkáduseavttuid.

Geavat [Finansportalen.no](#) aktiivvalaččat go dan dagat.

Jus eavttut eai leat dohkálaš molssu lágideaddji dahje bivdde ođđa fálaldaga sis geat dál fáallet dáid bálvalusaid.

10. Geavat vuorddekeahces liigesisabođuidd liige vealggi máksimii, dahje seastte ruđa

Eahpesihkkaris loatna ja kredihta lea divraseamos vealgi mii dus sáhttá leat. Danne berre liigedienas vuos máksit divraseamos vealggi. Dat sáhttá leat biilaloatna, geavahusloatna dahje kredihttakoartavealgi. Easka maŋná go dat lea mákson, de berre viessoloatna máksot liigedietnasis.

Oahppoloatna lea hui ávkkálaš ja danne berrešii dan máksit loahpas.

11. Vuovdde dan maid it dárbbáš

Mana jeavddalaččat čađa iežat biergasiid ja bija daid vuovdin láchkai nehttii iešguđet márkansajiide. Dát sáhttá addit dutnje dietnasa ja seammás maid čorget duollet dálle.

Man ollu berret lonet?

Du sisaboahu lea dušše okta ollu áššiin mii mearrida man ollu loanaid don nagodat hálldašit.

Dehálaš lea muittus atnit ahte jus guhkit áiggi rihkut loana mas lea sihkarvuohta ásodagas, vuovdinpánta, goalmátolbmopánta dahje kaušuvdna sáhtá dáhkádus gáibiduvvot máksot ruovttoluotta maid leat velggolaš.

Ollugat geavahit muitonjuolggadussan ahte sáhtá lonet gaskkal 4 ja 5 gearde jahkásaš bruttodietnasa, muhto dát njuolggadus ii guoskka buohkaide. Jus dus leat iešguđetlágan loanat nugo golahusloatna, biilaloatna ja kredihhtakoartavealgi, de unnu vejolašvuohta man ollu sáhtát lonet. Dat lea dannege reantu lea arvat badjeleappos mas ii leat sihkarvuohta ásodagas. Oahppoloana sturrodahkii rehkenasto man ollu sáhtá lonet ja leat go buorit eavttut.

Earret du sisaboađu, de leat mánga beali mat váikkuhit dasa man ollu sáhtát oažžut loana. Ovdamearkka dihtii:

- Leatgo dus ovdalaččas vealggit – man ollu vealgi ja makkár vealgi dat lea?
- Leat go seastán iežaskapitála – man ollu ja man guhkes áiggi badjel?
- Leat go bissovaš barggus – vai jođihat go iežat fitnodaga?
- Man sihkar lea ahte dus lea seamma bargu ja unnimusat seamma ollu sisaboahu 5 jagi geahčen?
- Makkár golut dus leat?
- Guđemuš dáin goluin sáhtát beassat eret dahje geahpedit jos reantu lohtana?
- Makkár ođđa golut bohtet čuožžilit lagamus jagiid?
- Leat go ovttaskas, ovttasorru/náitalan – mánát vai eai?

Beroškeahhtá das man ollu lonet, de berret bidjat sihkarvuođarámma. Váldde vuhtii ahte reantu sáhtá goargnut gitta 5 proseantačuooggáin otná reantodásis. Namalassii 3 proseanttas 8 proseantta rádjái. Dalle dieđát ahte du ekonomiija gierdá reantogoargnuma ja don leat geahpedan riskka ahte oaččut váttisvuođaid hálldašit loana.

Bušeahhta veahkeha du čuovvut mielde iežat ekonomiija. Lea erenoamáš dehálaš go árvoštalat váldit badjelasat daid geatnegasvuođaid maid loatna mielddisbuktá. Bušeahhta sáhtá maid veahkehit geahpedit dárbbasmeahttun goluid ja šattat eanet dihtomielažžan iežat ruhtageavaheami ektui.

Rehkegiid, guittiid ja kontočállošiid vehkiin sáhtát álkit ráhkadit iežat bušeahhta rehkenastinárkka kolonnaid ja ráidduid vehkiin. Geavat kolonna juohke mánnui jagis ja bija meroštuvvon dietnasiid ja goluid ráđaide juohke mánnui. Dasto ráhkadat dárkilis bajilgova mas oainnát makkár golut ja sisaboađut leat duohta ja vurdojuvvon.

Sáhtát árvoštallat iežat golahusolggosgoluid seammasullasaš dálldollui go du iežat 2022/2023 refereansabušehtas. Lea Stáhta geavahandutkama instituhtta (SIFO) mii lea dan ráhkadan.

Váldde dakkaviđe oktavuođa bájkkuin jus oaččut váttisvuođaid reanttuid ja oasse-mávssuid máksimis. Beroškeahhtá das mii lea sivvan máksinváttisvuođaide, de lea dehálaš ahte jođáneamos lági mielde válddát oktavuođa singuin geaidda leat velggolaš. Veaháš das mii lea máksinváttisvuođaid sivva, de lea álkit gávdnat ortnega man vuođu sáhtát garvit inkáso, jus áiggil boadát. Guhkit ággi rihkkun sáhtá mielddisbuktit ahte lonejeaddji gáibida ahte sihkarvuohta mii lea biddjojuvvon lonistuvvo. Ovdamearkka dihte viesu vuovdimis, biilla vuovdimis dahje kaušuvnna lonisteamis.

Oppalaččat loanaid birra

Dus lea vuoigatvuohta oažžut buot dieđuid loana eavttuid birra. Beaktilis reantu lea nominála reantu oktan divadiiguin ja eará goluiguin loana oktavuođas ja addá buori vuođu iešguđetlágan fálaldagaid buohtastahttit.

Finánsasoahpamušláhka/Finansavtaleloven geatnegahtá bájkkuid, dáhkádušfitnodagaid ja eará lonejeaddjiid huigáša ovttaskasaid váldit loana jos loatnageavaheaddji ekonomalaš dilli dahje eará dilli dan čájeha.

Buorit rávvagat leat:

- Loanat ásodahkii, seastte golaheapmái!
- Guorahala álo eanetgo ovttá lonejeaddji eavttuid ovdalge válddát loana.
- Lonejeaddji geatnegahtá dutnje čálalaččat čilget du vuoigatvuođaid ja buot dehálaš beliid loana oktavuođas, ležžet dal dieđut nominála reanttu birra, beaktilis reanttu birra, man ollu loatna máksá dutnje oktiibuot ja ruovttoluottamáksinplána.
- Árvoštala loana máksinággi dan ektui maid ággut oastit. Jus ággut lonet biilii, geahččal máksit loana nu jođánit go vejolaš.
- Heivet šiehtadusa iežat ekonomiiija ektui. Jus dus lea vejolašvuohta máksit loana jođáneappot, de sáhtát rievdadit šiehtadusa.
- Dárkkis buot eavttuid bures, ale čále vuollái dakkár áššiide maid it ádde. Jeara jos leš juoga maid don it ádde.

Annuitehtaloatna ja mañjálásloatna

Annuitehtaloatna mearkkaša ahte don mávssát loana seamma stuorra termiinna-mávssuin dassážiigo loatna lea máksojuvvon. Álggos lea oassemáksu unni, muhto reantooassi lea stuoris. Ággi mielde, de stuorru oassemáksu ja reantooassi unnu. Reanttuid ja oassemávssu submi bissu dássedin.

Maŋŋálasloanas lea fásta oassemáksu juohke termiidnasupmis, muhto reantomearri unnu dađistaga go loatna máksojuvvo. Dát mielddisbuktá ahte termiidnasubmi unnu dađistaga go loatna máksojuvvo.

Jus leat guokte ovtta mađe stuora loana, mas nubbi loatna lea annuitehtaloatna ja nubbi lea maŋŋálasloatna, de lea álggus termiidnasupmi annuitehtaloanas unnit go maŋŋálasloanas. Loatnaáigodaga loahpageahčen lea maŋŋálasloanas unnimus termiidnasubmi.

Annuitehtaloana ollislaš reantogolut leat stuorábut go maŋŋálasloanas. Sivvan dasa lea ahte loatna máksojuvvo johtileappot maŋŋálasloanain. Dannego reantooassi annuitehtaloanas lea stuorát go maŋŋálasloanas, de addá dát stuorát reantogessosa vearrodieđáhusas ja go termiidnasupmi lea unnit de lea annuitehtaloatna álkit hálldašit ásaheiid áigodagas.

Loatna mas lea oassemáksofriddjavuohta sáhtá leat eará molssaeaktu sidjiide geat leat ásaheiddis. Muhtun oktavuodain sáhtá leat áigeguovdil addit oassemáksofriddjavuođa muhtin áigodahkii. Dan áigodagas mávssát dušše reanttuid ja it ge oassemávssu. Dat mearkaša ahte loatna ii máksojuvvo oassemávsseskeahces áigodagas. Termiidnasupmi šaddá danin unnit, seammás go loatna obbalaččat šaddá divraseabbon danne go dat máksojuvvo guhkit áiggi badjel.

Reantu – fásta dahje rievddadeaddji reantu

Reanttut leat dan maid máksá lonett ruđaid. Mii atnit guokte doahpaga reanttuid birra; nominála reantu ja beaktilis reantu. Nominála reantu lea dan maid lonejeaddji dieđiha reantun. Effektiivá reantu lea nominála reantu oktan goluiguin. Beaktilis reantu lea maid loatna duodai máksá juohke termiidnii.

Loatna mas lea fásta reantu, mearkaša ahte reantu čadno šihhtojuvvon áigodahkii. Dát áigodat sáhtá molsašuddat 1 jagis gitta 10 jahkái. Sáhtát ieš válljet man guhká háliidat čatnat reanttu.

Loanat main lea rievddadeaddji reantu, mearkaša ahte reantu rievdá dan mielde mo márkan rievddada. Jos Norgga Bánku rievddada iežas stivrenreanttu, de dat váikkuha du loatnii. Dus lea vuoigatvuohta oážžut dieđu unnimusat 6 vahku ovdal go reantu rievdá.

Fásta reanttu ja rievddadeaddji reanttu erohus lea ahte fásta reantu lea vuorddehahtti reantu ja rievddadeaddji reantu sáhtá rievdaduvvot mángii jagis. Reantovdáneapmi mearrida mii lea eanemus gánnáhahtti fásta dahje rievddadeaddji reantu. Lea váttis einnostit mo reantu rievddada mánga jagi ovddos guvlui. Fástareantloanain sáhtá leat stuorát reantu go márkanreantu ovttá áigodahkii ja vejolaččat vuollegat eará áigodagas. Reanttu čatnan lea maiddái dáhkádus dasa ahte loatnagolut eai lassán dan áigodagas go reanttut leat čadnon. Dán láhkái lea fásta reantošiehtadus vuorddehahtti miehtá šiehtadusáigodaga. Muhtun oassái loanas sáhtá leat fásta reantošiehtadus, muhto loanas muđui lea rievddadeaddji reantu.

Rievddadeaddji reanttu ovdamunni lea ahte loatnagolut unniduvvojit reanttuid njiedjamiin. Rievddadeaddji reantu addá eanet heivehanmuni go sáhtát jođáneappot máksit loana nu ahte it dárbbáš liigegoluid máksit. Lea maid vejolaš unnidit oassemávssu sturrodaga dahje šiehtadit máksinfriddjavuođa ovttá áigodahkii.

Molsašuddi reanttu heajut bealli lea ahte loatnaolggosgolut sturrot reanttuid loktaneami geažil. Dus ii leat bastevaš ja einnostahtti bajilgovva boahtteáiggi loatnagoluide.

Fásta reanttu ovdamunni lea ahte dus lea ollislaš bajilgovva iežat loatnagoluin olles šiehtadusáigodagas, mii sáhtta leat 1, 3, 5 dahje 10 jagi. Bánku ii sáhte rievdadit loana reanttu ovdalگو šiehtadusáigodat lea nohkan. Jos márkanreantu badjána, de ii rievdaduvvo fásta reantu.

Fásta reanttu bahábealli lea ahte jos márkanreantu njiedjá, de šaddá dat seamma vaikko lea šaddan ollu stuorát go márkanreantu. It ge sáhte šat máksit liiggás loanas reanttuid čatnanáigodagas dahje lonuhit lonejeaddji.

Jos loatna mas lea fásta reantu, mákso ovdalگو reanttučatnanáigodat lea nohkan, de das rehkenastojuvvo badjekursa dahje vuolitkursa.

Badjekursa lea das gos fásta reantu lea stuorát go rievddadeaddji reantu go áiggot máksit. Bánku massá ruđa go lone das mas mákso vuoliduvvon reanttuin. Dán vahát ferte loneheadji buhtadit.

Jus loatna máksojuvvo ja márkanreantu lea alit go fásta reantu, de oažžu loneheadji buhtaduvvot erohusa gaskal fásta ja rievddadeaddji reanttu.

Eambbo loanaid birra

Nominála reantu lea reantu maid mávssát loanas. Nominála reanttuid sáhtta rievdadit 6 vahku várrehusain. Effektiivá reantu lea nominála reantu ja lassin divvagat ja eará golut loanas. Effektiivá reanttuide gullet ee. termiinna-, álggahan- ja depositummabuhtadus. Effektiivá reantu rievdá jus nominála reantu rievdá. Dasto dat rievdaduvvo jus termiidnada rievdá loatnaáigodagas. Lea dehálaš diehtit man alla effektiivá reantu lea ovdalگو šiehtada loana. Go buohtastahtta loatnafálaldagaid, de lea effektiivá reantu mii muitala maid loatna duođai máksá.

Leat muhtin golut mat eai leat fátmastuvvon effektiivá reanttu doahpagii, ja mat sáhttet bohtit lassin loatna váldimii. Dat sáhttet leat golut vuolláičállinvuoigatvuođa duođastusa čállimii (deklarašuvdna ahte bánku diggelogaha pántaobligašuvnna rivttes vuoruhussii loana sihkkarastimii), diggelogahallangolut (loatnadokumeantta almmolaš registreren, viesu haddemeriid mearrideapmi (neutrála árvvoštallan opmodaga árvvus maid neutrála tákstaaddi lea dahkan).

Loatnatermiidna lea dat áigodat man ovddas máksá reanttuid ja oassemávssu. Sáhtát máksit mánnosaččat, muhto sáhtát máksit juohke kvartálas dahje jahkebealis. Jus lea

termiidnadiva seamma sturrodagas, de šaddá effektiivva reantu uhccánat jus leat unnit termiinnat jahkái.

Termiidnasupmi lea dat maid mávssát juohke loatnatermiinnas, dat mearkaša supmi reanttuin, oassemávssuin ja eará goluin áigodagas.

Sihkarvuohta maid oaččut go válddát loana lea mearrideaddjin loatnaeavttuide. Mađi buoret sihkarvuohta, dađi unnit riskkat leat loneheaddjái. Loanat main lea alla sihkarvuohta ožžot buoret eavttuid nu go vuolit reanttu go loanat main lea vuollegis sihkarvuohta.

Ásodat ja gittaopmodagat rehkenastojuvvojit buorre sihkarvuohtan. Loatna mii lea 50 proseantta ásodaga árvvus, oažžu uhcit reanttu go loatna mii lea 85 proseantta ásodaga árvvus.

Kaušuvdna lea nubbi bealli sihkarvuođas. Kaušunista váldá badjelosas ovddasvástá-dusa olles dahje oasi loanas jus loneheaddji rihkku loana. Kaušuvnna sáhtá geavahuvvot golahuslotnii dahje oalgasihkkarvuohtan viessolotnii.

lešguđetlágan loanat ja kredihttakoarttat

Mii sáhttit juohkit loanaid čuovvovaš váldojoavkkuide:

- Huksenloatna
- Viessoloatna
- Álggahanloatna
- Loanat vuovdinpánttain
- Geavahusloatna
- Kredihttakoarta

Go ohcá loana, de ferte lonejeaddji čuovvut loatnaláhkaásahusa. Dát njuolggadus sihkkarastá dan ahte eai addojuvvo loanat dakkár kundariidda geat eai sáhte máksit loana. Dát dahkko dainna lágiin ahte lonejeaddji ferte árvvoštallat loana vealgedási ja hálddašannávcca. Dat lea dan lági mielde ahte loneheaddji ferte gierdat 3 proseantta sturrosaš reantoloktema ja unnimusat 7 proseantta sturrosaš reanttu. Dasto ii galgga loneheaddji vealgi leat badjel 5 geardde jahkedietnasa. Loatna mas lea pántta ásodagas ii sáhte leat stuorát go 85 proseantta ásodaga árvvus. Ásodateaigigátsearvvi visttiin galgá oktagasvealgi rehkenastojuvvot mielde. Dát mearrádušat sáhttet spiehkastit muhtun dáhpáhusain.

Huksenloatna lea oanehisáigge loatna mas lea sihkarvuohta (pánta) viessosajis ja vissui mii huksejuvvo. Gáibiduvvo dárkilis plánen- ja bušeahttameroštallan oažžun dihte loana. Sihkarvuođa árvu lassána dađi mielde go visttit gárvvistuvvojit. Go viessu lea

gárvvis sisafárret, de ferte loana rievdadit dábálaš viessoloatnan mas lea 20-30 jagi máksináigi. Ovdal go huksenloatna juolluduvvo, de galgá ásodatloatna lohpiduvvon. Huksenloana sturrodar ja ásodatloatna berrejit leat ovttaide.

Viessoloatna lea loatna mii addojuvvo ásodaga pánttaiguin. Viessoloana addojuvvo 1. vuoruhantantán ásodahkii. Dábálaččat addo loatna gitta 85 proseantta oastinsupmis. Dat mearkkaša ahte 15 proseantta ásodaga hattis ferte ruhtaduvvot iežaskapítálain dahje eará láhkai. Lonejeaddji váldá pantan viesu loana sihkkarvuohtan. Jus loatna rihkkonuvvo sáhtá lonejeaddji vuovdit viesu.

Rámmaloatna lea muhtin lágan viessoloatna. Loatna addojuvvo ásodaga pánttaiguin. Supmi addo lonejeaddji háldui gii máksá dušše reanttuid dain ruđain maid geavaha. Rámmaloana sáhtá mieđihit oassemávssekeahcesvuođain ovttá áigodahkii ja lonejeaddji sáhtá máksit dan iežas sávaldaga mielde. Gáibádusat sihkkarvuohtii leat garrasat go loatna galgá leat siskkobealde 60 proseantta viesu árvvus.

Álggahanloatna ja doarjja gielddas

Ulbmil álggahanloanain lea addit mánnábearrašiidda, vuorrasat olbmuid geain leat doaimmashehttejumit dahje earáide geat orrot heivemeahtun ásodagas ja juogo háliidit oastit viesu dahje divodit/heivehit iežaset viesu.

Álggahanloatna sáhtá maiddái addojuvvot ođđasit-ruhtadeapmái jus viessu šaddá bággovuovdimii.

Sii geat sáhttet seastit, leat álggahandásis dahje sáhttet oažžut loana bándkku eai oaččo álggahanloana.

Bearrašat dahje ovttaskas olbmot geain leat mánát ja geat dárbbášit ásodaga farggamusat, soaitá daningo ásodat ii leat nu heivvolaš dahje eará sivaidd geažil lea dárbu dássedis oadjebas ássandilálašvuođaide, sáhttet jođánit oažžut álggahanloana.

Suohkaniin lea stuorra doaibmanfriddjavuohta go addo álggahanloatna ja vejolašvuohta oastit, hukset, divodit dahje heivehit ásodaga jus dat árvvoštallojuvvo áidna čoavddusin dasa ahte sáhtát joatkit barggu gielddas, dahje ahte áiggot bargagoahtit gielddas.

Don sáhtát ohaht álggahanloana iežat gielddas/gávpotoasis jus don leat ovttá, dahje mángga dáin dilálašvuođain:

- Dus lea mánnábearraš, ja dárbbášat bissovaš ja oadjebas ásodaga.
- Don it oaččo loana dábálaš bándkku ja it sáhte seastit ruđaid iežaskapítálii.
- Oaččut oadjeoras/almolaš doarjagiid.
- Sáhtát massit ásodaga bággovuovdimis viessovealggi geažil.
- Dus leat erenoamáš sosiála dahje dearvvašvuođalaš hástalusat.
- Don leat vuorrasat olmmoš ja orut dohkketmeahtun ásodagas.

- Dus leat doaimmashehttejumit ja don fertet heivehit iežat ásodaga.
- Don háliidat oastit, hukset, divodit dahje heivehit ásodaga boaittoeale gielddas.

li dárbbáš iežaskapitála ahte oažžut álggahanloana. Muhto dus ferte leat doarvái siso-boahtu vai sáhtát máksit álggahanloana goluid, lassin eará vealtameahttun goluide. Muhtun oktavuodáin sáhttet gielddat addit doarjaga.

Álggahanloana sáhtá geavahit dasa:

- oastit viesu
- ođđasit ruhtadit loana pánttain iežas ásodagas
- máksit beallelašii
- heivehit dahje divodit ásodaga

Muhtun oktavuodáin sáhttet gielddat kombineret álggahanloana ja gieldda doarjagiid heiveheapmái dahje álggaheapmái.

Du sisaboahtu ja olggosgolut mearridit man ollu sáhtát oažžut loana. Oadjebas ja heivolaš ásodaga haddi lea maiddá mearrideaddjin. Gelda dat meannuda du ohcama ja dat rehkenastá man stuorra loana don sáhtát hálddašit áiggi mielde. Jus háliidat eambo diehtit du vejolašvuodaid birra oažžut loana, de váldde oktavuodá gielddain.

Gielda/NAV-kantuvra váldá vuostá ohcamušaid ja sii meannudit daid. Mo gielddat meannudit álggahanloatnaohcama gielddaid hálldus.

Álggahanloana biehttaleapmái sáhttet leat čuovvovaš sivat:

- Don it rehkenastojuvvo leat ekonomalaččat váttisvuodáin.
- Dus lea menddo eahpesihkar/vuollegis dienas hálddašit loana.
- Lea stuorra várra ahte it hálddaš olggosgoluid loatnaáigodagas.
- Gielddas eai leat šat álggahanloanat dán jahkái. Sáhtát boahtte jagi ođđasit ohcat.

Man ollu máksá álggahanloatna?

Gielddat atnet Viessobánkku/Husbandens reantofálaldaga vuodđun. Dasa lassin sáhttet gielddat bidjat 0,25 proseantta reanttu iežaset hálldahusgoluid máksimii. Viessobánkku reantu lea dábálaččat vuollelis go bänkoreanttut.

Buot gielddat sáhttet fállat fásta reanttu, muhto eai buohkat dan daga. Váldde oktavuodá gielddain gullan dihtii maid sii fállat.

Ođđasit finansieren lea vealggi rievdadeapmi. Sáhtá leat nu ahte čohkke mánja smávva geavahusloana ovttá stuorát lotnii unnidan dihte divadiid ja loatnageatnegasvuodaid. Dat sáhtá maid mielddisbuktit vuoliduvvon reanttu ja buoret máksinplána.

Jos ásodaga árvu lea lassánan, de lea ávkkálaš váldit ođđa távstta ja de oažžut buoret eavttuid lotnii. Lea maiddáí gánnáhahtti máksit golahusloana go lasiha viessoloana.

Geavahusloatna lea loatna masa ii leat sihkarvuohta čadnon. Geavahusloatna adno maid kredihttakoartta geavaheapmin. Go loanat sihkarvuođahága mielddisbuktet stuorát riskka máksinrikkumiid ja táhpan lonejeaddjái, de lea maiddáí reantu alibut go loanat main lea sihkarvuohta. Geavahusloana sáhtta oažžut gitta 600 000 ruvdnui. Geavahusloanaid lea oanehat máksináigi go ásodatloanas.

Vealgerregistar/Gjeldsregister lea oppalašgeahčastat ovttaskas olbmo eahpesihkkarastojuvvon velggiin dego golahusloanat ja vealggit mat gullet kredihttakoarttaide. Jus ohcá loana dahje kredihttakoartta de lonejeaddji dárkkista vealgerregistariin go kredihttaveardideapmi čađahuvvo. Ulbmil lea eastadit vealgeváttisvuođaid dainna lágiin ahte váldá eanet loana go dan maid sáhtta hálddašit.

Govva: Unsplash

Ássat sierra

Seastin

Seastin mearkaša ahte ii geavat ruđa. Seastin lea bidjat ruđa sierra vai maŋŋil sáhtá leat sihkarvuohtan, sáhttit dahkat juoidá maŋŋil dahje sáhttit oastit juoidá boahhteáiggis.

Leat mánŋa vuogi mo seastit. Muhtumat rádjet ruđa bolstarii, muhtumat bidjet ruđa bájŋkui, earát ostet ossosiid foanddas ja muhtumat mákset vealggi. Buot dáin seastinvugiin leat buorit ja heajos bealit. Mo vállje seastit čatnasa áigái ja riskaáddedjupmái. Vejolašvuohta oažžut vuoittu lea oassin dás. Jus lea vuollegis vuoitu, de lea riskka unni ja jus lea allat, de lea riska stuorát. Guhkit áiggi vuollái sáhtá váldit stuorit riskka go jos fargga dárbbáša seastinruđaid. Válljet sierraláŋan seastinvuogi dan mielde masa seastá. Lea juoga seastit lupmui, oastit ođđa biilla, oastit viesu dahje sihkkarastit penšuvdnaáigái. Seastima ulbmil dávista dasa mo mii seastit. Dasa lassin leat iešguđetláŋan vearrodeasttat mat mearridit mii sáhtá leat eanemus gánnáhahtti. Seammás lea dehálaš árvoštallat makkár lea vearru goluid seastinvuogi oktavuodas, ja árvoštallat makkár leat golut vai gávdná buoremus gánnáhahttivuoda.

BSU (Viessoseastin nuoraide)

Viessoseastin nuoraide (BSU) lea hui gánnáhahtti seastinortnet. Dát lea áidna seastinvuohki mii rihkku vuođđonjuolggadusa ahte alla vuoitu gáibida alla riskka. BSU lea riskkaheapme ja seammás addá vearrogeasus alla effektiiva vuoittu. Don sáhtát seastit gitta 27 500 ruvnnu rádjai jahkásaččat gitta dan jagi go deavddát 33 jagi. Seastinsubmitis oaččut 10 proseantta unnit veauru. Jos don seastát eanemus supmi, de oaččut 2 750 ruvnnu unnit veauru.

Jus galggat oažžut das ávkki, de ferte leat doarvái stuora bálkádienas. Lassin vearroovduide, de oaččut alit reanttu go seastinkonttus. Nu go buot eará seastinkontuid oktavuodas, de sáhtá viežžat liige reantosisaboáduid jus guorahallá eavttuid iešguđet bájŋkkuin.

Jagiid mielde sáhtá dán ortnegis eanemusat seastit 300 000 ruvnnu, lassin reantosisaboáduin mat leat lasihuvvon sálđoi. Ruđat fertejit geavahuvvot viessoulbmilii. BSU-kontu ruđaid sáhtte ovdal dušše geavahit dasa ahte oastit viesu dahje máksit viesu ovddas maid juo ledjet oastán. BSU-ruđaid sáhtá dál maiddá geavahit goluid máksit ja stobu doallat ortnegis (vedlikehold).

Dus sáhtá leat dušše okta BSU-kontu, muhto dan sáhtát sirdit eará bájŋkui.

Seastit bñkkus

Álggos veaháš reanttuid ja vearuid birra.

Reantosisoađut vearuhuvvojit 22 proseanttain. Dat mearkkaša ahte jus haddegoargnjun lea badjel 78 proseantta reantodásis, de manaha ruđa go seastá bñkkus.

Ovdamearka:

100 000 alla reantokonttus mas 3 proseantta. Addá 103 000 jahkái.

Haddelassáneapmi lea 2,5 proseantta.

Seastinsubmi árvu lea 97 500,- ja dasa lassin 3 000,- addá 100 500,- ru.

Vearu mávssát 22 proseantta 3000 ruvnnos, mii lea 660 ruvno.

Boađus lea 99 840.

Don leat massán 160 ruvno.

Bñkkoseastin heive danne buoremusat go seastin lea oanehis áiggi. BSU seastin spiehkasta dan dáfus ahte addojuvvojit buorit rámmaeavttut seastimii.

Iešguđetlágan seastinkontuid hámit bñkkus.

Lassin dasa ahte lea bálkákontu, de lea vuogas ásahit eará kontuid vai oažžu nu buriid eavttuid go vejolaš. Iešguđet bñkkut gohčodit dáid kontuid iešguđet namaiguin.

Deháleamos lea makkár doaibma dain lea. Bálkákontu vástida beaivválaš goluid ja geavahuvvo oppa áiggi. Danne das leat heajos reantoeavttut, muhto das eai leat makkárga ráddjehumit geavaheami ektui.

Bufferkontu lea juoga mii ásahuvvo várren dihte ruđaid vuorddekeahces goluide. Nu go oastit galbmaskáhpa, divvut biilla, alla bñtneoahtterrehkegiid dahje eará vuorddekeahces stuorit goluide. Reanttut leat buorebut go dat mat leat bálkákonttus, jahkásaš reanttut sáhttet leat gáržžit.

Seastinkontu lea kontu guhkit áiggi seastimii, ja das berrejit leat buorit reantoeavttut ja lea áinnas ráddjehus man galle divatkeahces váldimat olggos sáhttet leat jagis.

Seastinkontu fásta reanttuin lea kontu mas reantu leat čadnojuvvon fásta áigodahkii 3 mánuš gitta 2 jahkái, ja mas lea ovttagearde supmi mii lea biddjon sisa. Vuolimus submi ja eanemus submi sáhttet rievdat bñkkus bñkkui. Čatnanáigodagas lea dábálaččat divat jus geavaht ruđaid.

Seastin fondii

Mii lea foanda?

Árvobáberfoanda lea árvobáhpiriid čoahkki mii lea čohkkejuvvon oktan páhkan. Don sáhtát oastit eaiggátosiid foanddas. Ruđaid maid don ja eará foandaseastit bidjet fondii, geavaha hálddašeaddji oastit árvobáhpiriid fondii.

- Foanda sáhtta eaiggáduššat gaskkal 16 ja mánggaid čuohte iešguđetlágan árvobáhpriid.
- Foanda sáhtta oastit sihke ossosiid, obligašuvnnaid ja eará reantobáhpriid.
- Mađi stuorit ossosat foanddas, dađi stuorit riska ja stuorit vuoittu sáhtát vuordit.
- Mađi eanet reantobáhpirat foanddas leat, dađi unnit lea riska ja dađi unnit vuoitu.

Indeaksafoanda dahje aktiiva foanda – mii lea buoremus?

Geavaheaddjiráđđi/Forbrukerrådet lea guorahallan divaterohusaid gaskkal aktiiva oasusfoandda ja indeaksafoandda, ja lotnolasfoandda ja foandaprofiilla mearkkašumi. Jahkásaš hálddašandiva lea stuorra váikkuheaddjin dasa maid oaččut fonddas.

Veaháš iešguđetlágan foanddaid birra

Oasusfoanda

Oasusfoanda lea foanda mas unnimusat 80% ruđas lea biddjon ossosiidda. Oasusfoanddain leat dus eaiggátoassi ollu fitnodagain, ja dat dagaha ahte riskkat lávda-duvvojit. Oasusfoandda árvu rievddada, ja danne mii rávvvet unnimusat guđa jagi seastináigodaga.

Vurdojuvvon jahkásaš reantu oasusfoanddas lea sullii golbma gitta vihtta proseanta eambo go seastinkonttus unnimusat guđa jagi áigodagas. Oasusfoanddas sáhtát geavahit ruđaid go ieš háliidat, ja jus oaččut ruovttoluotta eanet ruđa go dan maid leat bidjan oasusfondii, de fertet máksit vearu badjebáhcagis.

Sáhtát válljet leago aktiiva dahje indeaksahálddašeapmi.

Indeaksafoanda

Indeaksafoanda lea oasusfoanda mii heive dutnje gii beroštta vuollegis goluin ja dus lea badjel guhtta jagi seastináigodat. Dávjá don sáhtát válljet guovttelágan foanddaid, juogo indeaksafoanddaid dahje aktiivafoanddaid. Muhtin oasusfoandašládja gohčoduvvo indeaksafoandan.

Indeaksafoanda galgá dušše čuovvut ovdáneami mii lea børsindeaksa, ii ge geahččalit vuolidit dan. Danne lea hálbbit jođihit dákkár foanddaid go daid mat leat aktiivva hálddašuvvon foanddat. Dát boahtá dutnje ávkin kunddarin go hálddašanmáksu unnu mealgat. Vuollegis gollomeroštallan sáhtta leat posiitiiva dan vuitui maid oaččut seastinruđain guhkit áiggi vuollái.

Aktiivva dahje passiivva hálddašeapmi

Oasusfoandda sáhhtá hálddašit iešguđet lágan njuolggadusaid mielde. Váldokategoriiat leat aktiiva ja passiiva hálddašeapmi (indeaksahálddašeapmi).

Aktiivva hálddašeapmi mearkkaša ahte foandahálddašeaddji vállje eará árvobáhpáriid go foandda čujuhusindeaksa mitalivčče, ja dan láhkai geahččala oažžut buoret dietnasa.

Passiivva hálddašeapmi mielddisbukta ahte foandda árvobáhpirat leat dušše smávva spiehkasteapmi čujuhusindeakssas. Earret eará danne go indeaksafoanddas eai leat hálddašeaddjit geat geahččalit buvttadit dietnasa indeakssa ektui, de leat golut vuollelis go dain foanddain maid aktiivvalaččat hálddašit.

Kombinašuvdnafoanda

Kombinašuvdnafoanda lea, nugo namma muitala, kombinašuvdna oasusfoanddas ja reantofoanddas. Ossosiid ja reanttuid juohkáseapmi rievddada iešguđet kombinašuvdnafoanddain, ja sáhhtá maid rievddadit áiggi badjel seammá kombinašuvdnafoanddas.

Kombinašuvdnafoanddaid vuoitu ja riska sorjá foandda reantobáhpáriid ja ossosiid árvobáhpáriid juogadeamis. Mađi stuorit oasusoassi árvobáhpáris, dađi stuorit vurdojuvvon vuoitu – ja riska. Kombinašuvdnafoanda heive dutnje gii it háliit seamma stuorra árvorievddademiid go maid oaččut oasusfoanddas.

Kombinašuvdnafoanddain hálddašeaddji bargá du ovddas. Don válljet man stuorra riskka háliidat váldit, ja hálddašeaddjit fuolahit ahte juohkin gaskkal ossosiid ja reanttuid lea nugo don háliidat dan bistevaš seastináigodagas. Jus it gierdda ahte vuoitu sáhhtá šaddat negatiivan muhtin áigodagain, de ii leat kombinašuvdnafoanda dutnje ávkin.

Reantofoanda

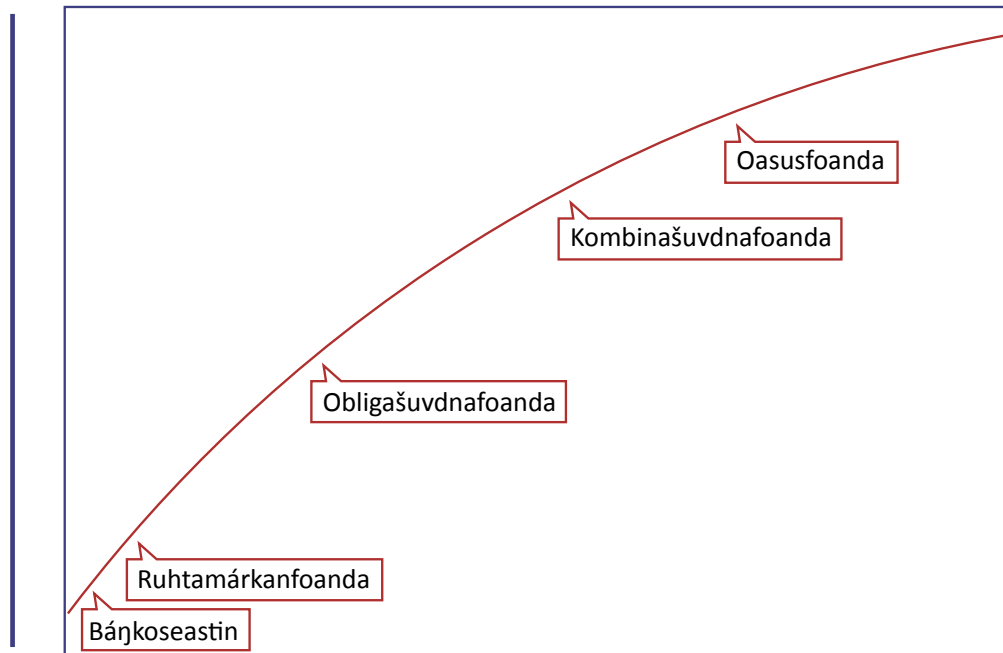
Reantofoanda lea foanda mii bidjá ruđaid reantobáhpáriidda obligašuvdnan ja sertifikáhtaide. Ahte foanda investere reanttuide, mearkkaša ahte dat duođaid investere loatnabáhpáriidda. Ovdamearkan reantofoanddaide leat likviditehta- ja obligašunfoanddat.

Obligašun- ja likviditehtafoanddaid erohus lea reantobáhpáriid áigodat maid foanddat ostet. Eaiggáda foanda dušše obligašuvnnaid, sáhhtá doaibmanáigi leat máŋga jagi. Likviditehtafoanddas lea áigemearri oanehat, áinnas golmma mánu rájes gitta jahkái. Go obligašunfoanddas lea guhkit áigodat, de fertet vuordit veaháš stuorát árvorievddademiid go likviditehtafoanddas.

Jos seasttát likviditehta- ja obligašunfondii, de lea vuorddehahti ahte lea veaháš stuorát guhkes áiggi vuoitu go bánkokontos. Obligašuvdnafoanda addá dábálaččat veaháš stuorát vuoitu go likviditehtafoanda.

VEJOLAŠ VUOITU

ALLA

VUOLLEGIS

VUOLLEGIS

ALLA

RISKA TÁHPET

(Tabealla gáldu: Finansportalen)

Seastin penšuvdnii

Maid fertet smiehttat ovdal go álggát seastit?

Penšuvdna lea ruhta mainna galggat eallit boahhteáiggis. Álbmotoadju veahkeha ovttain osiin, bargoaddi veahkeha ovttain osiin ja loahpa galggat ieš seastit. Leat mánga vuogi mo sáhttá seastit penšuvdnii. Don fertet gávdnat dan vuogi mii heive buoremusat dutnje. Dán galggašit smiehttat:

- Man guhká galggat seastit?
- Man ollu ossosiid ja reanttuid leat oadjebas leat mielde go seasttát?
- Man ollu lea dus vejolašvuohta seastit mánnui?
- Háliidat go čatnat seastima penšuvdnaahkái?

Mii lea buoremus penšuvdnaseastin?

Buoremus penšuvdnaseastin lea dat seastinvuohki mii addá dutnje vejolašvuoda oažžut dan supmi maid dárbbášat guhkes eallimii penšunistan. Jus háliidat seastit guhkit go 6-7 jagi, de berret válljet oasusfoandda dahje penšuvdnadáhkádusa. Dat jáhkkmis addá dutnje alimus vejolaš penšuvnna.

Álggat penšuvdnaseastima dál

Buot deháleamos go áiggut seastit ovdal go manat ealáhahkii, lea boahtit johtui! Álggat penšuvdnaseastima dál, ja oaččut buoret birgejumi boahtteáiggis.

Penšuvdnaseastin nuoraide

Go leat háhkan bufferkonto ja BSU, de sáhtát árvvoštallat álgit seastit penšuvnna. Jos don seastát čuođi ruvnnu mánnui, de dat lea ollu buoret go ii mihkkege, deháleamos lea ahte don árrat álggát seastit penšuvnna.

Penšuvdna maid bargoaddi seastá dutnje lea dávjá biddjon penšuvdnaprofiilii mas sáhttet leat ossosat ja reanttut. Go lea ain guhká ovdalgo šattat ealáhahkii, de sáhtát válljet penšuvdnaprofiilla mas leat ollu ossosat.

Dehálaš lea ahte don doalat iežat strategiija, sihke dan ektui mii guoská du penšuvdnaprofiilii ja mánnosaš seastimii, vaikko lea eahpesihkkar oasusmárkkka. Dalle dus lea vejolašvuolta oažžut eanet ruđa penšuvdnii mii lea sestojuvvon, ja dat sáhtá addit dutnje buori dietnasa áiggi mielde.

Govva: AdobeFirefly

Rávvagat Finánsa Norggas

Ekonomiija- ja vealgerávven

Ale manjit ekonomalaš váttisvuoda. Bánkkut sáhttet veahkehit kundariiddiset rávvagiiguin priváhtaekonomiija ja vealgedili birra. Dás oainnát mot bánkkut sáhttet veahkehit.

Váldde oktavuoda bánkkuin dahje NAV:in.

Ale manjit ekonomalaš váttisvuoda, muhto váldde oktavuoda bánkkuin dakkaviđe go váttisvuodta čuožžila, nu ahte sáhtát oažžut rávvagiid maid sáhtát dahkat.

Fuobmá ahte eai buot bánkkut sáhte veahkehit buot áššiiguin. Danne berret váldit oktavuoda čielggadan dihte mii sáhttá leat áigeovuodil dutnje du dilálašvuodas.

NAV:as lea [ekonomiija- ja vealgeráđđeaddinbálvalus](#) maid berret iskat jus dus leat ruđalaš váttisvuodát, dahje jus oainnát ahte du ekonomiija sáhttá šaddat váttisin ovddasguvlui.

Dáinna sáhttet bánkkut veahkehit du!

Geavat dán listtu ráhkkanit vejolaš ságastallamii ráđđeaddiin. Fuobmá ahte eai buot bánkkut sáhte veahkehit buot áššiiguin. Danne berret váldit oktavuoda čielggadan dihte mii sáhttá leat áigeovuodil dutnje du dilálašvuodas.

Geavat neahttabánkku dahje mobiilabánkku vai oaččot buori oppalašgova ekonomiijas.

Muhtin mánuid soitet golut leat eambo go sisaboahtu. Danin leage vuogas ahte lea bušeahtta, ja mángga neahttabánkkus leat buorit reaiddut ráhkadit dán. Bušeahtta lea ávkkálaš dutnje vai lea oppalašgovva ekonomiijas, muhto sáhttá maiddái veahkkin jus dus leat muttágis máksinváttisvuodát.

Go geavahat bušeahta neahttabánkkus, de bures fuobmát masa don geavahat ruđaid, daningo golut biddjojit iešguđetlágan kategoriijaide. Bušeahtta veahkeha stivret golaheami birra jagi ja sáhtát buohtastahttit man olu golahat mánus mánnui.

Buoret vuogádat

Sáhtta leat jierpmálaš ásahit liigekonto dábálaš geavaheaddjkontui bálddalaga. Dan don álkit gávnnat neahttabánkkus. Neahttabánkkus sáhtát maid automáhtalaččat máksit dihto supmi geavaheddjiidkonttus liigekontui juohke mánu, seamma beaivvi dahje beaivvi maŋŋá go oaččut bálkká máksojuvvot. Dalle dieđat ahte mii lea báhcán bálkákontoai mánu loahpas, maid sáhtta geavahit nu ahte maŋit áiggis eai šatta váttisvuodát.

Ane muđui neahttabánkku aktiivvalaččat hálldašit iežat ekonomiiija. Sáhtát ásahit šiehtadusgiro ja eFaktura bistevaš máksimiid várás, ja dalle oaččut dieđuid makkár mávssut bohtet. Sáhtát rievdadit eFaktura máksinmeriid jus háliidat máksit eanet go unnimus máksinmeriid. Automáhtalaš geassimiin sáhtát fuolahit ahte fásta rehkegiid mávssát áiggil. Dát mielddisbuktá ahte it dárbbáš máksit (dahje geahpedit) rehkegis divada.

Go geahčada ekonomiiija, de lea dehálaš oažžut oppalašgova ollislaš velggiin. Dasa lassin berre dárkileappot geahčadit loatnaeavttuid. Lea go vejolaš oažžut buoret eavttuid iežas bánkkus vai eará bánkkus?

Váttisvuodát ekonomiiijain

Muhtimat illá dustet váldit oktavuoda bánkkuin jus sin ruhtadilli lea heittot. Neahttabánku lea buorre reaidu háhkat ekonomiiijii ollislaš gova. Muhto jus leat váttisvuodát, de fertet váldit oktavuoda bánkkuin oažžun dihte ráđiid.

Jus oainnát ahte it sáhte máksit rehkega, de lea dehálaš ahte áinnas dakkaviđe válddát oktavuoda singuin geasa dus lea vealgi. Dalle sáhtát dahkat soahpamuša ahte máksit veháziid mielde, ja vejolaš máksinmaŋideami.

Jus oainnát ahte dienas njiedjá, ale geahččal gokčat massán dietnasa divrras geavaheaddjivelggiin.

Neahtas sáhtát lohkat mo buoridit iežat ekonomiiija, ja eanaš bánkkuin leat dárkki-stanlisttut ja buorit rávvagat persovnnalaš ekonomiiija birra iežaset ruovttusiidduin.

Ráđđeaddin

Jos dárbbášat veahki oažžut čielgasa ja bearráigeahččat iežat ekonomiiija, dahje jus fuolastuvat iežat ekonomiiija geažil, de sáhtát váldit oktavuoda iežat bánkkuin ja jearrat muhtun ráđđeaddiin ságastit.

Ale maŋit ekonomalaš váttisvuoda, muhto váldde oktavuoda bánkkuin dakkaviđe go váttisvuoha čuožžila, nu ahte sáhtát oažžut rávvagiid maid sáhtát dahkat.

Eanaš bájkkuin leat autoriserejuvvon ráđđeaddit, geain lea máhttu ja vásáhus oaidnit du ekonomiija ollislaččat ja geat sáhttet veahkehit gávdnat čovdosa mii heive dutnje. Eanaš bájkkuin lea rávven nuvttá, ja don it leat geatnegahtton čuovvut rávvagiid. Jus don leat mángga bájkkus kunddar, de sáhtát hállat mángga bájkku ráđđeaddiin. Geavat dán listtu, ja geahča áinnas bájkku ruovttusiiddu ráhkkanahhtit ráđđeaddi ságastallamii.

Vealgerregisttar

Vealgerregisttar lea neahttabáiki maid bájkkut geavahit go árvvoštallet kundariid kredihttadieđuid, ja lea maid buorre reaidu dutnje gii háliidat oaidnit mo du iežat ekonomiija doaibmá. Dás gávnnat oppalašgova eahpesihkkarastojuvvon velggiin mii mearkkaša golahusloanat, rámmavealggit, nugo kredihttakoarttat, ja faktureren-koarttat. Dás oainnat makkár vealgedieđut leat registrerejuvvon dus, ja makkár dieđuid addet ruhtadanfitnodagaide, kredihtadiehtofitnodagaide ja eará doaimmaide main lea vejolašvuohta oaidnit vealgedieđuid. Dás oainnat guokte vealgerregisttara:

[Norsk Gjeld](#)

[Gjeldsregisteret](#)

Lasihit kredihtarámma

Rámmaloatna lea dego dábálaš ásodatloatna, muhto das lea stuorát heivehanmunni. Dát kredihta heive dutnje, geas lea nanu ekonomiija ja gii háliidat buffera boahttevaš goluide. Hálaš ráđđeaddiin jus dát lea ávkin dutnje.

Rámmaloana ovdamunit leat: don it dárbbáš váldit ođđa loana unnit investeremiid oktavuodas, don ieš mearridat goas ja man ollu galggat máksit ja mávssát reanttuid dan supmis maid leat geavahan.

Rámmaloatna sáhtta ovdamearkka dihte adnot ođđasit ruhtadit divrras geavahanvealggi.

Buffer vuorddekeahtes goluide

Don sáhtát lomet gitta 60% ásodaga árvvus, ja jus it geavat olles loana ásodahkii, de sáhtát loana geavahit bufferin omd. vuorddekeahtes goluide. Go rámmaeavttut leat máksojuvvon, de sáhtát fas lonet gitta rámma rádjái, it dárbbáš álggos bájkkuin ságastit. Sáhtta dattetge leat jierpmálaš váldit oktavuodá muhtin ráđđeaddiin oážžun dihte ođđa kártema du dálá ekonomalaš dilis.

Fuomáš ahte reantu rámmaloanas dávjá lea badjelis go dábálaš viessoloana reanttu. Divat sáhttet maidái leat badjelis, ja muhtun oktavuodain váldá bájku dasa lassin veaháš provišuvnna ollislašrámmas.

Ruhta mii lea rámma siskkobealde, lea du geavahussii. Dat lea dieđusge ovdamunnin, muhto dat mielddisbuktá maiddá ahte sáhtát giktaluvvot golahit eanet ruđa go livččet háliidan. Danin ii gánnet geassit rámmas eambbo go dan mii dárbbášuvvo.

Sáhtá ođđasit ruhtadit divrras geavahanvealggi

Go buohtastahtá ovdamearkka dihte geavahanloanain, de lea rámmaloatna buoret molssaeaktu.

Jus ásodathattit leat ollu lassánan, de sáhtá ođđa ásodattáksta addit vuođu alit kredihtarámmii. Dan sáhtá ovdamearkka dihte geavahit ođđasit ruhtadit divrras geavahanvealggi.

Ođđasitruhtadeapmi

Ođđasitruhtadeapmi lea čoahkkedoaba loanaid rievdadusaide mat dus juo leat. Sáhtá nu ahte sirdit loana bájkkus nubbái buoret eavttuid dihtii, dahje lasihit ásodatloana go háliidat olámuđui geavakeahtes loatnaárvvu opmodagas. Ođđasit ruhtadeapmi sáhtá maiddá leat čohkket mánga smávit loana ođđa loana nammii.

Ođđasitruhtadeami ulbmil lea dat ahte ođđa loanas leat buoret eavttut go álgo-vuolggalaš vealgepoasttas. Dat sáhtá ovdamearkka dihte leat unniduvvon beaktilis reantodási dahje ahte guhkiduvvo loana máksináigi.

Ovdamunni lea ahte dus lea oktavuohta dušše ovttain velgoheaddjiin. Dát dagaha ahte don oaččut buoret kontrolla, ja sáhtát seastit ruđa oassemávssuin ja divvagiin. Ođđasitruhtademiin lea maid vejolašvuohta oažžut hálbbit reanttuid. Go lea vuollegis beaktilis reantodási, de sáhtá stuorát oassi mearreáigemávssus geavahuvvot loatnaoassái, ja dat fas hoahpuhit loana ollašuttima.

Jus dus lea kredihtakoarta maid it nagot máksit ruovttoluotta, de berret váldit oktavuođa bájkkuin gullan dihtii lea go dutnje áigeguovdil ođđa ruhtadeapmi.

Loatnadáhkádus loanaid ovddas main eai leat opmodat pánntan

Jus don oppa áigge balat iežat vealggis ja mo galggat birget buozalmasvuođa dahje bargguhisvuođa oktavuođas, de sáhtá loatnadáhkádus leat oadjebasvuohtan beaivválaš eallimis.

Lea váttis einnostit boahpteáiggi, iige leat álo vejolaš plánet priváhtaekonomiija gáržžideami. Vai buori idjanahkáriid sihkkarastit, de sáhtá ráhkadit dáhkádusa mii sihkkarastá du vealggi jus leat duođalaš buohcci dahje bargguhisvuođas.

Muhtin bájkkut fáallet vejolašvuođa dáhkadit loana bargguhisvuođa, buozalmasvuođa, lihkohisvuođa dahje jápmima oktavuođas. Dalle sáhtát luvvet áigemearremávssu gitta jahkái.

Bánkkut bidjet muhtun gáibádusaid loanaheaddjái ovdal go sáhtta vuolláičállit loatna-dáhkádusa, earret eará fertet leat gaskal 18 ja 65 jagi, ássat Norggas ja leat álbmot-oaju miellahttu, leat barggus, gaskaboddosaččat barggus dahje leat iešheanaláš ealáhusdoalli.

Rievdat ráidoloana annuitehtaloatnan

Dás čilget erohusaid ráido- ja annuitehtaloana gaskkas. Soaitá leat áigequovdil molsut nuppis nubbái?

Annuitehtaloana mávssát seammasturrodát áigemearemávssu olles máksináiggis. Oassemávssu oassi lea vuollegaš álggos ja stuorru juohke máksintermiinnas olles áigodagas, dainna eavttuin ahte reantu ii earáhuva loatna áigodagas. Lea álkit máksit annuitehtaloana loatnaáigodaga álggus.

Ráidoloatna lea loatna mas lea rievddadeaddji termiidnasubmi, mas máksomearri lea bissovaš ja reantomearri njiedjá dađistaga go loahppavealgi unnu. Go oaččut ráidoloana, de mávssát loana stuorát termiidnasubmi álggus, ja oaččut buoret ekonomiija dađistaga go loatna máksujuvo.

Lonuhit rievddadeaddji reanttuin fásta reanttuide

Dás čilget mii lea erohus rievddadeaddji ja fásta reanttuid gaskkas. Soaitá leat áigequovdil dutnje sirdit rievddadeaddji reanttus fástareanttuid?

Rievddadeaddji reantu mearkkaša ahte reantu čuovvu márkana reantodási. Reantu rievdá loatnaáigodagas ja nu rievdá maiddái áigemearesupmi loanas.

Fásta reantu mearkkaša ahte loana reantu bissu rievdatkeahtá šiehtaduvvon áigodagas, golbma, viđa, čieža dahje 10 jagis. Man galle jagi sáhtta máksit rievddada bánkkuid mielde. Dát mielddisbukta ahte sáhtat sihkarastit reantomolsumiid vuostá soahpamušáigodagas ja dieđat juste maid galggat máksit loanas mánnosaččat.

Addá diehttevašvuođa

Jus du ekonomiija lea nu čavgat ahte dus leat váttisvuođat reantoloktemiin, de sáhtat árvvoštallat fástareantoloana. Dat mearkkaša ahte šiehtadat bánkkuin čatnat reanttu soahpamušáigodahkii. Dalle sáhtat oažžut diehttevašvuođa loatnagoluin. Fuomáš ahte dat mearkkaša maiddái ahte manahat vejolaš reantonjiedjamiid.

Fertet ieš árvvoštallat háliidat go váldit dakkár riskka, go it oaččo sihke «duon ja dán». Fástareantoloatna ii leat nu dávggas. Dat mearkkaša ahte jus áiggot máksit liiggi loanas dahje šiehtadusa botket, de fertet máksit badjekursa jus reantu lea njiedjan. Nuppe dáfus oaččut vuolitkurssa jus reantu lea loktanan.

Dáhkádus alla reanttu vuostá

Reanttu čatnan ii čoavdde máksinváttisvuodaid, muhto dainna sáhtta garvit boahktevaš ekonomalaš váttisvuodaid. Dát lea dáhkádus alla reanttu vuostá ja danin oaččot sturát reanttu loanas go nu gohčoduvvon rievddadeaddji reanttus. Muhtumat válljejit čatnat reanttuid muhtun osiide ásodatloanas. Bánku dieđiha ovdamuniid ja hehttehusaid birra go čatná reanttu loatnasubmái.

Fuomáš ahte eiseválddit gáibidit ahte don galggat sáhttit gieđahallat viđa proseantta sturrosaš lasáhusa maŋŋágo reanttučatnanáigodat lea dievvan.

Oassemávssekeahthesvuohta dahje maŋideapmi

Dát váikkuhangaskaoapmi gusto ráddjejuvvon áigodahkii, ja bánku bidjá gáibádusa ovdal vejolaččat mieđiha oassemávssekeahthesvuođa.

Oassemáksomaŋideami oktavuodas de mávssát dušše reanttuid ja goluid. Dat dagaha ahte ortnet lea divrras, go loatna iešalddis ii máksojuvvo, ja nu «lassána» ollislaš reantomáksu.

Jus dienas unnu ovttá áigodahkii, de sáhtta oassemávssekeahthesvuohta leat gaskaboddosaš čoavddus. Jus lea ásodatloatna, de sáhtta ohcat bánkkus oassemávssekeahthesvuohta maiddái badjel 60% loanas.

Sáhtta maid ohcat oassemávssekeahthesvuođa biila- dahje geavahuslotnii.

Loanaid ođđasisstruktureren

Muhtun bánkkut fáallet loanaid ođđasisstrukturerema.

Kundarat geain leat máksinváttisvuodát dahje eará ekonomalaš váttisvuodát sáhttet oažžut veahki ođđasit ruhtadit eahpesihkkaris vealggi loanaide main lea sihkarvuohta ásodagas.

Dát lea muhtinlágan ođđasit ruhtadeapmi, muhto ortnet gáibida ahte don oamastat viesu, ahte ollislaš vealgi ii bajiduvvo ja ahte it šat sáhte bálvalit ollislaš vealggi jus opmodat ii strukturerejuvvo ođđasit. Dávjá lea reantu sturorit dakkár ođđasit álgganloanas, danne go dat addá sturorit riskka bánkui.

Máksinmaŋideapmi dahje reanttuid luvven

Jos it mávsse dađistaga reanttuid dahje oassemávssuid, de lassána sihke loatna ja ollislaš reanttut.

Ollislaš sisamáksámušat loanas šaddet danne sturoribut ollislaččat loatnaáigodagas. Dát lea heahtečoavddus. Bánkkut geavahit dán čovdosa hui čavgadit, ja leat iešguđetlágan geavadat bánkkuid gaskka.

Eaktodáhtolaš kredihttacaggan

Sáhtát caggat iežat kredihtaárvoštallama ektui nu ahte it oaččo áсахit ođđa geava-hanloana dahje kredihttakoaarta. Dát heive sihke dutnje gii háliidat ráddjet ruhta-geavaheami dahje dutnje gii váruhat ahte leat gártan ID-suoládeapmái.

Eaktodáhtolaš kredihttacaggan lea seamma go ieš válljen goziheapmi kredihtaárvo-štallama ektui. Jus don leat caggan ja ozat golahanloana, kredihttakoaarta dahje sullasačča, de hilgojuvvo ohcan, danin go dát leat ohcamat maidda gáibiduvvo kredihtaárvoštallan.

Veahkki dutnje gii háliidat gáržžidit ruhtageavaheami

Kundarat geain leat váttisvuođat persovnnalaš ekonomiijas sáhttet bivdit ahte sidjiide áсахuvvo kredihttacaggan. Dát doaibmabidju sáhtá doaibmat iešdisipliinán jus lea váttisvuohta ráddjet ruhtageavaheami. Maŋŋil ovttaskas ságastallama sáhtá bánku maiddá gáibidit ahte dakkár kredihttacaggan biddjo kundariidda.

Veahkki dutnje gii leat vásihan ID-suoládeami

Kredihttacaggan lea liige sihkarvuohta jus leat vásihan ID-suoládeami. Don áсахat kredihttacaggama, de ožžot buigaolbmot gildosa go ohcet golahanloana, kredihttakoaarta dahje sullasačča du namas. Dát ohcamat gáibidit namalassii kredihtaárvoštallama ovdal go dohkkehuvvojit.

Ná ráhkadat kredihttacaggama

Don fertet ieš áсахit kredihttacaggama buot fitnodagaide mat čađahit kredihtaárvo-štallamiid, ja dasa lassin sáhtát maiddá heaittihit kredihttacaggama seammá sajis. Dan dagat go logge iežat BankID:in sisa fitnodagaid neahttasiidduide. Dábáleamos fitnodagat leat Tietoevry, Experian, Bisnode/Dun & Bradstreet ja Creditsafe.

Jus dus ii leat BankID, de sáhtát váldit oktavuoda iešguđet fitnodagain oážžun dihte veahki.

Eaktodáhtolaš vealgeortnet

Eaktodáhtolaš vealgeortnet mearkkaša ahte buot guoskevaš vealgeoamasteaddjit dohkkehít vealgeortnetevttohusa.

Sáhtá maŋiduvvot máksin olles vealggis dahje oasi vealggi máksimis, ja vealgi galgá eret gahččat ollásit dahje muhtun muddui, juogo dalán dahje maŋŋá vealgeortnetáigodaga nohkama.

Soahpamuševttohus

Velggolaš galgá nammafálldi vehkiin ráhkadit šiehtadusevttohusa velggolačča ja kreditora gaskka eaktodáhtolaš vealgeortnega vuodul. Dát šiehtadus sáddejuvvo dasto kreditoraide geat ožžot golmma vahku áigemeari árvvoštallat šiehtadusa. Jus ii leat gullon kreditorain áigemearrái, de adnojuvvojit sii dohkkehan šiehtadusa, ja dalle lea vealgeortnet ásahuvvon.

Vuostecealkámušaid galget vuodušstuvvot

Jus ovttage kreditoras lea vuostecealkámuš šiehtadusevttohussii, de dan galgá vuoduštit čálalaččat ja sáddet nammafáldái ovdal go golmmavahkkosaš áigemearri nohká.

Son gii ohcá eaktodáhtolaš vealgeortnega sáhtta rievdadit árvalusa nu ahte šaddá kreditoraid sávaldagaid mielde, ja dalle ferte šiehtadallat nammafálldi vehkiin geahččalit dahkat soahpamuša maid buot bealálaččat dohkkehit.

Máksinváttisvuodát ja inkásso

Mii fertet buohkat máksit rehkegiid nugo lea šiehtaduvvon. Dat lea eaktun dasa ahte mii galgat sáhttit gávppašit gálvvuid ja bálvalusaid, nu ahte eat dárbbáš daid oktanaga máksit. Mii sáhttit vuostáiváldit gálvvuid ja bálvalusaid dan ovddas go mii lohpidit máksit maŋná. Danne mis ferte maiddáit leat beaktilis vuogádat daid kredihtaid gáibideapmái, mat eai máksojuvvo šiehtadusa mielde. Dasto lea inkásso dárbbášlaš dasa jus ekonomalaš vuogádat galgá doaibmat bures.

Dán sáhtát dahkat jus it leat várri máksit:

[Rávvagat mo gieđahallat inkássoháibádusa.](#)

Ávkkálaš liŋkkat

[Norsk Gjeldsinformasjon](#)

Dáppe sáhtát logget sisa vai oaččut duohtaáigge ođasmahttojuvvon vealgedieđuid.

[Gjeldsregisteret](#)

Dáppe sáhtát logget sisa vai oaččut duohtaáigge ođasmahttojuvvon vealgedieđuid.

[Inkassoregisteret](#)

Dás oaččut ollislaš gova du inkássoáššiin ja velggiin.

[NAV](#)

Persovnnalaš ráđđeaddibálvalus ekonomii ja vealggi birra.

(Gáldu: Finans Norge).

Válddálaš

Válddálaš, dahje myndig ja maid dat mielddisbukta?

Válddálažžan sáhtát ieš mearridit eanaš áššiid. Dat mearkkaša ahte don sáhtát čatnat iežat šiehtadusaide. Jos it čuovo šiehtadusa, de das sáhttet leat ekonomalaš váikkuhusat.

Viimmat 18 ja válddálaš - ja sáhtát ieš mearridit eanaš áššiid. Muhto dat mearkkaša maidái ahte šattat ollásit ovddasvástideaddjin dasa maid barggat. Válddálaš agis lea dus ollislaš váldi iežat ekonomalaš áššiin ja sáhtát earret eará dahkat soahpamušaid ja vuodđudit velggiid. Šiehtadusat leat čadni. Maidái njálmmálaš šiehtadusat ja šiehtadusat dahkkojuvvon neahta dahje mobiilatelefovna bokte sáhttet dagahit geatnegasvuodaid dutnje. Dát mearkkaša ahte galggat dárkilit lohkat šiehtadusa, ja sáhtát oažžut inkásso gáibádusa jus it mávsse vealggi. Inkásso mearkkaša ahte son geasa leat velggolaš gáibida ruovttoluotta ruđaidis, lassin reanttuid ja divvagiid.

Go kunddaroktavuođat ásahuvvojit bánjkuin, de bánku lea geatnegahtton addit dutnje buot dárbbaslaš dieđuid buktagiid birra maidda áiggut šiehtadit.

Dieđut galget leat čálalaččat ja addojuvvot dainna lágiin ahte sáhtát vurkkodit daid, juogo bábirhámis dahje vurket daid dihtorii dahje eará sullasaččaide. Dieđut galget addojuvvot nu ahte daid ii sáhte rievdadit soahpamuša dahkama maŋŋá. Váldde buori áiggi lohkat šiehtadusa, ale bala jearrat bánjkkus.

Dábálaččat it sáhte gáhtat jus leat lihtodan šiehtadusa.

Guhkesáiggi soahpamušaid oktavuodas, ovdamearkka dihte mobiilatelefovnašiehtadusaid oktavuodas, lea erenoamáš deatalaš iskat man guhká soahpamuš bistá, man guhká fertet máksit soahpamušas ja vejolašvuoda cealkit soahpamuša eret. Muhto muhtun šiehtadusaid lea vuoigatvuohta gáhtat. Dát guoská soahpamušaide mat dahkkojuvvojit neahtas, telefonvuođumiin dahje stánda:ain. Gáhtanáigemearri lea 14 beavvi sihke bálvalusaid ja gálvvuid šiehtadusaid dáfus. Muite fal iskat áigemeari goas dat álgá, go dat lea dan mielde maid don leat oastán.

Loga eanet gáhtanvuoigatvuođa birra Forbrukerrådet/Geavaheaddjirádis:

www.forbrukerradet.no/forside/angrer-du-pa-et-kjop/

Jus don dahje du váhnemat álggahedje kunddaraktavuođa dutnje bándkkus ovdal go devdet 18 jagi, de gustojit dát šiehtadusat maiddá maŋŋil go leat šaddan válddálažžan. Eanas bándkkut bovdejit kundariiddiset ságastallamii go devdet 18 jagi.

Jos bándku ii leat dan dahkan, de sáhtát ieš váldit oktavuođa bándkkuin vai oaččut dieđuid kontoid birra mat dus leat, makkár eavttut daidda gustojit jna. Jus dus lea ovdalaččas leamašan nuoraid máksinkoarta, de don dábálaččat oaččut koartta mas leat eanet geavahanvejolašvuodát go šattat válddálažžan. Muhto go leat eanet geavahanvejolašvuodát, de lea maiddá stuorát várra boastut geavahit daid. Danne lea dehálaš ahte don maiddá bivddát dieđuid dan birra, ja makkár vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát dus leat jus juoga manná boastut.

Dábálemos meattáhusat maid nuorabuš olbmot dahket, lea váldit divrras loana dahje šiehtadit máksinmaŋideami dábálaš geavaheami ja golahusgálvvuid oastima oktavuodas. Mánngain smávva loanain lea álki massit oppalašgova dahje árvoštallat boastut man divrasat dat loanat leat. Smiehta maiddá ahte don fertet máksit loanaid ruovttoluotta vaikko buohccát dahje bargguhisvuhtii šattat. Bándku lea geatnegahtton addit dutnje viiddis dieđuid ovdal go šiehtadat loana, earret eará čilgehusa nu ahte sáhtát árvoštallat lea go evttohuvvon loatna heivehuvvon dutnje ja du ekonomalaš dillái.

Čuovvovaš siidduin namuhit muhtun dilálašvuodaid main sáhtát dárbbasit bándkobálvasaid. Lassin sáhtát lohkat veaháš dáhkádusa birra dás vuolábealde:

Mo sáhtát plánet ja stivret iežat ekonomiija?

Pláne ekonomiija.

Dalle sáhtát oažžut ráđiid dasa maid háliidat, ja unnidat riskka gártat heittohis ekonomalaš dillái.

Nu guhká go orut ruovttus, de leat dájvja váhnemat geat fuolahit bearraša goluid. Easka go fárret ruovttus eret, de dájvja bohciidit gažaldagat ruhtadili stivrema ja plánema birra. Dát sáhtta leat lossat jus ii leat oppalašgova masa ruđat geavahuvvojit. Jus hábme bušeahtha mas leat mielde du sisaboađut ja fásta ja rievddadeaddji golut, de lea dus buorre stivren- ja plánenreaidu.

Ollugat hirpmástuvvet go oidnet masa ruđat mannet. Lea oalle álki čuovvut fásta goluid, muhto lea áibbas eará beaivválaš goluid ektui, mat sáhttet rievddadit mánus mánnui. Iskka iežat neahttabándkku, ja makkár dokumeanttaid doppe gávnnat mat čájehit du dietnasiid ja olggosgoluid, nugo ovdamearkka dihte rehkegiid ja guittiid. Juoge fásta goluid mánotbaji mielde.

Ollu neahttabándkkuin leat buorit reaidut bušeahttaráhkadeapmái. Go geavahat dákkár reaiddu, de oaččut buori gova das masa don geavahat ruđaid, daningo golut biddjojit mánnggalágan šlájaid. Bušeahtha veahkeha stivret golaheami olles jagi, ja don

sáhtát maid buohtastahttit mánus mánnui. Iskka fállá go du bájku dan, ja geavat dan vai oaččut oppalašgova.

Geavatlaš čuovvoleapmi

Muhtin mánuid leat golut jáhkkimis eambo go dietnasat. Dalle lea dehálaš ahte dus lea liige ruhta várri. Lea jierpmálaš ahte lea ráhkadit liigekonto dábálaš geavaheaddjikontui ja šiehtadit bájkkuin ahte automáhtalaččat fievrriiduvvo vissis supmi geavaheaddjikonttus liigekontui juohke mánus. Dalle dieđát ahte mii lea báhcán bálkákonto mánu lohpageahčen, sáhtát geavahit almmá váttisvuođaid buktit maŋit áigái.

Golahat go don beare ollu ruđa? Daga álggos kritihkalaččat geahčadeami rievdda-deaddji goluin. Jurddaš maid anát ovdamearkka dihte njálgáide, kafeas, kioska-gálvvuide ja iešguđetlágan impulsaoastimiidda. Iskka neahttabájkku! Dábálaččat leat stuorát oastimat dárkkilit plánejuvvon, muhto lea váddáseabbo čuovvut smávva goluid.

Sáhtta maid leat buorre jurdda árvádallat mii lea dárbblaš ja mii ii leat dárbblaš ovdamearkka dihte divrras friddjaáiggedoaimmaid hárrái. Mákset go divrras jahkebealláš koartta dearvvašvuođastudios, muhto heaitá hárjehallamis guovtti mánu maŋná? Sáhtát seastit ollu go leat eanet dihtomielalaččat diekkár goluid hárrái.

Lea go dus loatna? Lea álkit dárkkistit reanttuid ja oassemávssuid loanas go mávssát mánnosaččat dan sadjái go mávssát oktii juohke kvartálas dahje juohke jahkebealis. Muhto muite fal iskat fertet go máksit eanet divvagiid jus háliidat máksit juohke mánu dan sadjái go oktii kvartálas. Eará buorre ávžžuhus lea iskat ahte sáhtát go ieš válljet goas galggat máksit reanttuid ja oassemávssu loanas, nu ahte dat heivešii du bálkábeaivái dahje beaivái goas oaččut stipeandda ja loana.

Leage aktiivlaš ja buohtastahte hattiid, maiddá mii guoská bájkku- ja dáhkádusbálvalusaide.

Russaáigi

Russaáigi lea mángasii vuosttas deaivvadeapmi geatnegahtti šiehtadusaiguin. Russaáigi šaddá divrras ollugiidda, dávjá divraseappot go ledje doivon. Gánnáha leat dihtomielalaš dán birra buori áiggis ovdalgo russaáigi álgá, ja plánet mo háhkat doarvái ruđa. Garvve kredihttakoartta ja máksináiggi maŋideami - dat sáhtta dahkat russaáiggi vel divraseabbon! Geahča čuoggá 4 vuolde: Makkár koartta geavahit goas? Jus válljet máksit kredihttakoarttain ja maŋidat máksima, de sáhtta šaddat váddásit čuovvut mielde ahte it geavat eambo go dan maid dus lea ráđđi. Dat šaddá maid divraseabbon, danin go fertet máksit reanttuid ja divvagiid. Seastte baicca ovdagihtii maid dárbbášat.

Mánggas háliidit russabusse dahje -biilla. Lea dehálaš ahte gávpešiehtadusas boahdá ovdan makkár ovddasvástádus lea oasti ja vuovdi gaskkas, ja jus busses/biillas juoga váilu. Almmá šiehtadusa haga sáhttibehtet báhcit divrras divohatrehkegiin vaikko

vuovdi soaitá dovdat boasttuvuođa. Gánnáha maiddái siskkáldas soahpamuš maid buot miellahtut busse/biila mieldečállet leat soahpan. Dát sihkkarastá dan ahte buot miellahtut geatnegahttojuvvojit máksit iežaset oasi goluin.

Russabiktasiid ja eará biergasiid diŋgot áinnas skuvlajagi álggus juo. Eanaš bierggaslágideaddjit fáallet dál mánga máksinvuogi. Sihkkareamos lea válljet dan máksinčovdosa mas it dárbbáš máksit gálvvu ovddas ovdal go oaččut daid. Jus ovdagihtii válljet máksit, de sáhttá leat várra massit ruđaid jus ovdamearkka dihtii lágideaddji reastaluvvá ovdalgo russabiergasat sáddejuvvojit.

Oahppu

Vuosttaš dehálaš investeren maid dahká ja vuosttaš dehálaš šiehtadus maid dahká maŋŋil joatkkaskuvlla lea dávjá iežas oahppu. Jurddaš mo háliidat ruhtadit oahpu. Jus áiggit studeret priváhta oahppoásahusas, de fertet ráhkkanit dasa ahte sáhttá máksit 120 000-150 000 ruvnno jahkái. Soahpamuš maid čálát skuvllain buktá dutnje stuorra geatnegasvuodaid nuorra rávis olmmožin. Ollugat válljejit molsut oahpu, muhto vajálduhttet ahte sii sáhttet cealkit eret dušše dihto eavttuid vuodul ja dihto áigemeriid siskkobealde. Loga šiehtadusa dárkilit vai it dárbbáš máksit skuvlasaji ovddas maid it geavat.

Rávvgat mo sáhtát stivret ekonomiija buori vugiin.

- Ráhkát bušeahta. Jeara áinnas bájkkus veahki.
- Mávsset rehkegiid mearreáiggis. Maŋideamit sáhttet šaddat hui divrrasin.
- Jus it sáhte máksit, váldde dakkaviđe oktavuodá dainna geasa dus lea vealgi.
- Ale váldde ođđa kredittavealggi ovdalgo boares vealgi lea mákson.
- Dárkkis koartta geavaheami go leat neahttabájkkus.
- Ollu bájkkuin lea SMS-dieđiheapmi sállo, sisamáksimiid ja máksináiggi birra. Árvvoštala dán lágan dieđiheami, muhto muitte ahte sáhttá šaddat divadat.
- Loga šiehtadusaid dárkilit, sihke ovdal go lihtodat ja ovdal go cealkkát daid eret.
- Seastte liigeruđa jos vuorddekeahces dilli čuožžila.

Bargu ja vearru

Lea go dus bargu dahje geassebargu skuvlii lassin?

Dalle lea vuogas ahte dovdá muhtin bargoeallima ja vearru njuolggadusaid.

Man ollu sáhtát bargat?

Jus leat gaskal 15 ja 18 jagi, de sáhtát eanaš bargguin bargat. Muhto don galggat oažžut erenoamáš buori oahpahusa ja čuovvoleami bargoaddis jus bargu sáhttá leat vahátlaš ja gáibida várrugasvuoda. Don it oaččo leat badjeláiggis ja it ge galgga bargat gaskal diibmu 23 ja diibmu 6 ovdal go deavddát 18 jagi. Beaivválaš bargoáigi ii galgga goassege leat guhkit go 8 diimmu, ja erenoamáš njuolggadusat gustojit jus ain leat skuvlageatnegasvuodas. Dus lea vuoigatvuohta oažžut bargoaddis čálalaš bargošiehtadusa. Bargošiehtadusas galgá bálká, bargoáigi ja bargodoaimmat boahtit čielgasit ovdan.

Vearrokoarta ja friijakoarta

Dus ferte leat vearrokoarta dan jagi rájes go deavddát 13 jagi, jus dus lea iežat sisa-boahu. Don birget friddjakoarttain jus dus ii leat dienas badjel friddjakoartaráji. Nuoraid friijasubmeráji gávnnat dáppe <https://www.skatteetaten.no>. Easkka dalle go friijasubmerádji lea geavahuvvon, galgá bargoaddi geassit vearru. Dábálaš vearrokoarttain gesso vearru juohke olggosmáksima ovddas. Jus it atte friijakoartta dahje dábálaš vearrokoartta, de galgá bargoaddi geassit 50 proseantta vearru sisaboadus, man dinejit badjel friijakoartta ráji. Don oaččut ruovttoluotta dan maid leat vejolaččat máksán menddo ollu vearru, jagi maŋgil.

Vearrokoartta ja friijakoartta diŋgon

Sáhtát diŋgot vearrokoartta dahje friddjakoartta dás:

www.skatteetaten.no

Vearrokoarta lea elektrovnnalaš. Dat mearkkaša ahte it oaččo dan ruoktot poasttas, it ge dárbbáš addit dan bargoaddái. Vearroetáhtas/Skatteetaten:is viežžá bargoaddi elektrovnnalaččat du vearrokoartta, maŋgil go leat diŋgon dan.

Jus dinet unnit go friijasubmeráji, de it dárbbáš máksit vearu ja fertet baicca dingot friijakoartta. Go leat dingon friddjakoartta, de viežžá bargoaddi dan elektrovnnalaččat.

www.skatteetaten.no/no/Person/Skattekort-og-forskuddsskatt/Frihkort/Bestill-frihkort/

Vearokeahtes smávvarbarggut mas don it mávsse vearu?

- Báلكkás mii lea gitta ru. 1000,- rádjai bargoaddis (dus sáhttet leat mánga bargoaddi jahkái ja dinet gitta ru. 1000,- guđesge).
- Báلكá gitta ru. 6000,- rádjai jus don barggat bargoaddi ruovttus (omd. mánnágeahččin, šilljogiettečuohppan, muohttaga čorgat)
- Báلكá gitta ru. 10 000 rádjái jus bargoaddi lea ideála organisašuvdna (valáštallansearvi, musihkkakorpsa jna.).

Báلكálihppu

Juohke háve go oaččut báلكká galggat bargoaddis oažžut báلكálihpu. Báلكálihpus galgá oidnot báلكá ja man ollu lea vearuhan. Báلكálihppu lea maiddái duođaštus vearu birra mii lea mákson. Rája fal dan!

Go heaittát

Dus lea vuoigatvuohta oažžut čálalaš loahpahanduođaštusa go heaittát barggu. Duođaštus galgá uhcimusat mitalit makkár barggut dus leat leamaš ja man guhká leat bargan. Vurke dán, soaitá leat ávkin go ozat eará barguid dahje skuvlii.

Govva: Unsplash

Bánkku beaivválaš geavahus

Mo geavahit neahttabánkku ja koartta oadjebasat?

Mii lea erohus debehtakoarttas ja kredihtakoarttas?

Neahttabánku lea ávkálaš

Hága neahttabánkku alcet ja čuovo dárkilit iežat golaheami vai dus álo leat ruđat kontos. Bánkkut geavahit BankID sisabeassanmekanismen neahttabánkui. BankID lea elektrovnnalaš ID maid don sáhtát geavahit mángga doaimmaide, ovdamearkka dihte šaddat kundariin eará bánkkuin, vuolláičállit šiehtadusaid elektrovnnalaččat bánkkuin dahje eará neahttabáikkiiguin mat fáallet dán soahpamušdahkama. BankID sáhtá nappo geavahuvvot ollu áššiide, muhto sáhtá maidái boastut geavahuvvot ollu áššiide. Dárkkis danin dan sisabeassanmekanismma ja ale guođe dan dahje koda geasa nu - ale olbmáide, ráhkkásiid dahje váhnemiidda.

Iešguđetlágan máksinkoarttat

Oppalaččat sáhtá dadjat ahte gávdnojit guovttelágan koarttat - debehtakoarttat ja kredihtakoarttat. Jos geavahat debehtakoartta, de mávssát iežat bánkokontos dalán. Go máksá kredihtakoarttain, de čállá koartafitnodat álggos «buhtadusa» dutnje, ja de sádde koartafitnodat dutnje rehkega (fakturá) juohke mánus, vai sáhtát máksit vealggi koartafitnodahkii. Dávjjimusat don sáhtát válljet juogo máksit olles kredihtakoartta vealggi ovtatmanu, dahje dušše máksit unnimus supmi ja oažžut máksinmanjideami, mii mearkkaša kredihtta loahppa vealggis.

Dákkár máksinmanjideapmi lea hui divrras. Koartavealggi ovddas don dábálaččat mávssát reanttu mii lea olu eanet go ovdamearkka dihte viessoloana reanttu. Jos mávssát olles buhtadussubmi go oaččut rehkega, de dábálaččat it mávsse reanttu. Iskka dárkilit mii lea ollislaš submi maid leat velggolaš koartafitnodahkii ja dárkkis ahte lea dat supmi maid ovddas mávssát.

Makkár koartta berret goas geavahit?

Jus don gávppašat Norgga gávppiin, de berret dábálaččat geavahit debehtakoartta mii ovtatmanu máksá du konttus. Dalle lea álkit čuovvut mielde man olu golahat. Eanas debehtakoarttain lea nu ahte it sáhte geavahit eanet ruđa go mii lea báhcán konttoi masa koarta lea čadnojuvvon. Muhtin dilálašvuodain sáhtá kontos dattege eambo ruđa geavahit go lea, ja bánkkut sáhttet de váldit hui alla reanttu.

Sáhtta leat gánnáhahtti ahte lea kredihttakoartta debehtakortii lassin. Kredihttakoartta sáhtta ovdamearkka dihte geavahit go gávppaša gávppiin olgoriikamátkkiin dahje neahttagávppašeamis. Lea riska ahte gillát beahttima, ja jus nu dáhpáhuvvá, de ii gessojuvvo bánkokontos njuolga. Go geavahat kredihttakoartta, de sáhtát finánsa-soahpamušlága vuodul ovddidit gáibádusaid njuolga koartafitnodahkii jus don ovdamearkka dihte dájuhuvvot, gálvu lea váilevaš dahje it oaččo gálvuu. Dus ii leat álgoálggus seamma suodjalus debehtagoartta geavahettiin, muhto dus lea okta dehálaš spiehkastat: Jus geavahat Visa-oasi debehtakoarttas, de lea dus koartašiehtadusa bokte – mii mearkkaša ahte ii leat lága mielde – riekti oažžut ruovttoluotta máksojuvvon supmi koartabuvttadeaddjis jus it oaččo gálvuu dahje bálvalusa maid leat oastán.

Muđui galggat muittus atnit ahte dávjá lea hui divrras geavahit kredihttakoartta minibánjkkuin. Jus oaččut kredihttakoartta berret álo geahččalit máksit olles vealgi vuosttaš máksinbeaivvi. Jus anát kredihttavejolašvuoda, de galggat atnit muittus ahte dán kredihttamáksima reantu lea hirbmat allat ja dasa bohtet divadat.

Neahttagávppašeapmi

Eanas bánkokoarttaid, maíd addet olbmuide geat leat badjel 18 jagi, sáhtta geavahit neahttagávppašeapmái. Maiddá neahttagávppašeami oktavuoda sáhtta leat buorre geavahit kredihttakoartta, daningo ii čuoza du kontoi njulgestaga jus šattat gillát beahttima. Go geavahat kredihttakoartta gusto maiddá njuolggadus mii lea namuhuvvon dás bajábealde, mii mearrida ahte koartafitnodat sáhtta oažžut mieldeovddasvástádusa jus oaččut váttisvuodaid neahttagávppiin. Riikkaidgaskaša koartafitnodagat Visa ja MasterCard leat maid ásahan debehtakoartaortnega mas lohpidit buhtadit du vahágiid jus it oaččo gálvuu. Dávjá leat áigemearit goas don sáhtát ovddidit dakkár gáibádusaid koartafitnodahkii, danne váldde njuolga oktavuoda iežat bánjkkuin/koartafitnodagain.

Muhtun Norgga neahttagávppit geavahit máksinvuogádaga man namma lea BankAxess. Jus áiggut máksit BankAxess:in, de fertet dahkat šiehtadusa bánjkkuin, ja dus ferte dasa lassin leat BankID.

Leat go gáhtan oastimistát? Jus leat oastán gálvuu dahje bálvalusa norgga dahje eurohpálaš neahttagávppis, de dus lea dábálaččat álo 14 beaivásaš gáhtanvuogatvuolta iežat oastimis. Loga oastineavttuid oaidnin dihtii leat go dus gáržžidusat gáhtanvuogatvuhtii.

Mo árvoštalat ahte neahttagávpi lea sihkkar?

Vaikko lea ge dábálaččat oadjebas gávppašit koarttain internehtas, berret álo jurddašit ovdal go gávppašat amas neahttagávppiin.

Muhtin buori muitonjuolggadusa leat:

- Geavat Google:a iskan dihtii ahte leat go earáin leamašan heajos vásáhusat gávppiin. Jus it gávna gávppi birra gosge, de berret dattege eahpidit. Lea ge kritihkalaš!
- Dárkkis ahte neahttasiidduin leat albma oktavuođadieđut. Galgá leat álki váldit oktavuođa vuovdiin, galggat beassat diehtit geas lea ovddasvástádus gávppis ja sin čujuhusa. Jus gávppis lea dušše elektrovnnalaš oktavuođaskovvi, mas eai leat eará oktavuođavejolašvuođat, de dávjá čujuha dat ahte sii eai hálit oktavuođa duinna mañnel go leat oastán juoidá sis.
- Lea go fáladat menddo buorre duohtavuođa ektui? Dalle lea dábálaččat juste dat. Erenoamážit jus dovddus mearkagálvvut vuvdojuvvojit eahpelunddolaš hálbái, de sáhtta leat sáhka piráhtagálvvuin dahje dušše beahttin. Fuomáš maddái máidnosiid mat geasuhit geavahit mánggalágan nuvtá geahččalemiid. Sáhtta leat nu ahte čadnot dingot dihto buktaga dahje bálvalusa.
- Lea go gávpi olgoriikkas? Fuomáš ahte sáhttet leat eará njuolggadusat ovdamearkka dihtii gáhtanvuoigatvuođa birra. Sáhtta maid šaddat máksit divvagiid ja tuollogoluid oažžun dihte páhka Norgii.

Tuollodoaimmahaga/Tollvesen importakalkuláhtorin sáhtát rehkenastit tuolu ja divvagiid:

www.toll.no/no/verktoy/importkalkulator

Forbrukertilsynet/Geavaheaddjiidbearráigeahčus leat rávvagat maid berret iskat ovdal go gávppašat neahta bokte.

www.forbrukertilsynet.no/netthandel/falske-nettbutikker

Govva: Unsplash

Mopeda ja biila – geavatlaš, muhto divrras

Man ollu máksá oamastit iežas vuodjenfievrri?

Dat lea molsašuddi, muhto oktasaš dáidda lea ahte leat eanet golut go dušše boaldámuš ja vuojána oastin.

Leat olu ovdamunit go lea mopeda ja biila

Máksá ruđa go oasttát vuodjenfievrri; juogo mávssát oktanaga dahje válddát loana. Bohtet ollu fásta golut nugo johtolatdáhkádušmáksu, ovddeš jahkedivat, eará dáhkádusat ja EU-dárkkisteapmi, ja rievddadeaddji golut nu go boaldámuš, bummaruhta ja ruđat divodemiide. Lea go dus mopeda dahje biila, de lea dehálaš ahte dovdat buot goluid dán oktavuodas vai sáhtát plánet iežat ekonomiija.

Sáhtát rehkenastit goluid go eaiggádušat ja vuoját iežat biilla dáiinna reaiduin:

Sjef i eget liv/Hoavda iežat eallimis: sjefiegetliv.husbanken.no

Jus áiggut oastit mopeda dahje biilla ja máksit ovtatmano, de dávjá fertet vuos seastit ruđa. Loga eambbo seastima birra 7. čuoggás. Jus áiggut váldit loana, loga eanet oppalaččat loanaid birra 8. čuoggás ja geahča Finansportalen/Ruhtadanportála kalkuláhtora biilalotnii:

www.finansportalen.no/bank/lan-til-bilbatmccaravan

Eambbo dieđuid divadiid ja eará dehálaš dieđuid mopedaid ja biillaid birra gávnnat Tollvesen/Tuollodoaimmahaga ja Vegvesen/Geaidnodoaimmahaga ruovttusiiduin:

www.toll.no ja www.vegvesen.no

Jus dus lea mopeda dahje biila, de galgá leat dus ovddasvástádusdáhkáduš. Geahča maiddá 9. čuoggá. Don it oaččo registreret iežat vuojániid ovdal go leat ožžon ovddasvástádusdáhkáduš. Dát mearkaša ahte leat dáhkiduvvon jus du vuoján vaháguhtá earáid. Iežas fievrri vahátdáhkáduš ii leat geatnegahtton ja dán dáfus sáhtá gánnihit iskat vahága márkaniš. Finansportalen/Ruhtadanportálas gávnnat guđemuš dáhkáduš lea hálbimus dutnje:

www.finansportalen.no/?s=bilforsikring

Rehkegis galggat, lassin boaldámuššii, maiddáí váldit mielde vejolaš bummagoluid ja parkerengoluid. Ale fal vajálduhte ahte fertet máksit máđasdoallama dahje divvumiid ovddas. Dát sáhtá fáhkka šaddat divrrasin - ja dán oktavuodas gánniha ahte lea liige ruhta.

Lassin oinnolaš goluide lea maiddáí eará stuora golut fievrruin, ja dat lea árvomassimat. Dan it dieđe ovdal dan beaivvi go vuovddát biilla. Lea váttis meroštit juste man stuora árvvu geahpideapmi lea, danne go guoská makkár mearka lea, vuodjinguhkodat, ortnegisdoallan, geavahuvvon biilamárkan gos don ásat jna. Árvovahát lea stuorimus vuosttaš jagiid go lea johtolagas. Dán árvovuolideami birra lea erenoamáš dehálaš jurddašit jus don leat ožžon loanaid fievrru oastimii. Sáhtát vásihit ahte dan maid oaččut go vuovddát biilla, ii leat doarváí máksit dan loana maid oažžot go ostit biilla/mopeda.

Govva: AdobeFirefly.

Go fárret eret ruovttus

Buohkat dárbbášit orrunsaji.

Áiggut go láigohit, oamastit, orrut kollektiivvalaččat vai okto?

Ássanbáikki vállemis šaddet stuorra ekonomalaš váikkuhusat.

Láigohit ásodaga

Jus áiggut láigohit ásodaga, de láigoheaddji dábálaččat gáibida dus depositumma dáhkádussan jus viessu vaháguvvá dahje jus it nagot máksit viessoláiggu. Depositumma sáhtta leat gitta guđa geardde mánnoláigu, muhto dábálaččat lea golmma mánu láigu. Dábálaččat láigoheaddji gáibida ahte depositumma biddjojuvvo kontoi dan seamma bánkui gosa láigu galgá máksot. Muite ahte depositumma galgá leat sierra depositumkontui du namas, ja dus lea vuoigatvuohta oažžut máksojuvvot reanttuid. Sihke don ja láigoheaddji galgabehtet leat ovttá oaivilis máksimiid hárrái konttus. Láigoheaddji sáhtta dattege dihto eavttuid vuodul gáibidit mávssu stohtpoláiggu ovddas maŋŋágo láigodilálašvuohta lea loahpahuuvon. Bánku dárkkista ahte eahpevuoiggalaš máksu ii dáhpuhva ja dieđiha dutnje jos láigoheaddji gáibida máksima kontos go láigoheaddji oaivvilda ahte it leat máksán viessoláiggu.

Jus vállet orrut kollektiivvas, de lea dehálaš ahte dovddat bures makkár láigosoahpamuš dus lea viessoeaiggádiin. Leago sierra šiehtadus gaskal du ja viessoeaiggáda, vai leago buohkain geat orrot kollektiivvas oktasaš láigošiehtadus viessoeaiggádiin? Mii dáhpuhuvvá viessoláigguin ja depositummain jus okta kollektiivva ássiin fárrre? Dáid gažaldagaide berret leat vástádusa juo ovdal go fárret sisa. Jus buohkain geat orrot kollektiivvas lea oktasaš láigošiehtadus viessoeaiggádiin, de sáhtát ovdamearkka dihte šaddat máksit alit viessoláiggu jus muhtin kollektiivva ássi fárrre. Lea maid dehálaš ráhkadit buriid njuolggadusaid dasa mo oktasaš golut, nugo elrávnnje- ja interneahhttagolut galget juogaduvvot.

Oastit ásodaga

Jus áiggut oastit ásodaga, de fertet dábálaččat váldit loana bánkkus. Dus ferte dalle dábálaččat leat muhtun oassi iežaskapitála, mii mearkkaša ahte don leat seastán muhtun supmi ruđaid álggos. Eiseválddit gáibidit álgojurdaga mielde unnimusat 15 proseantta iežaskapitála, muhto bánkkut sáhttet spiehkastit das jus leat earenoamáš

buorit ákkat dasa. Digitála neahttabáikkis «Sjef i eget liv/Hoavda ležat eallimis» sáhtát iskat man ollu ja man guhká fertet seastit háhkan dihtii doarvá iezaskapitála (15 prosentta) ásodahkii.

sjefiegetliv.husbanken.no

Go leat gávnahan maid lea várri oastit, de lea buorre váldit oktavuoda bájkkuin nu árrat go vejolaš oažžun dihtii man ollu sáhtát váldit loana. Geahča maiddá 8. čuoggá: *Man ollu dus lea várri lonet?*

Jus jurddaša oastit ásodaga ovttas earáiguin, ovdamearkka dihte irggiin/moarsin/elošdeaddjišguimmiin, de leat mánga ášši maid galgá smiehttat. Áigubeahtti go váldit oktasaš loana ja solidáralaččat (oktasaččat) váldit ovddasvástádusa vealggi ovddas, vai galgabeahtti go váldit goappatge loana? Mo áigubeahtti máksit oktasaš goluid? Áigubeahtti go ásahit oktasaš kontu mas gokčat beaivválaš goluid? Dehálaš lea maiddá smiehttat mii dáhpáhuvá jus nubbi dutnus šaddá bargguhisvuhtii, bargonávccahisvuhtii dahje soaitá jápmit. Nagodeahppi go doalahit ásodaga, ja leat go ovdamearkka dihte dáhkádusortnegat mat dahket ahte sáhttibeahtti joatkit orrut? Dákkár dilálašvuodaide berrebeahtti ráhkadit soahpamuša. Dákkár áššiid birra galgabeahtti jearrat bájkkus. Gažaldagat elošteaddjišiehtadusa dahkama birra ja vejolaččat goabbatbeallásaš testameantta dahkama birra leat juridihkalaš gažaldagat madda bájku dábálaččat ii atte ráđi. Almmatge gávdnojit internehtas moanat eaŋkilis ovdamearkkat elošteaddjišiehtadussi ja testameantii, earret eará dás:

jurk.no

Manne berre, ja mo sáhtát seastit?

Mo don sáhtát seastit?

Seastin lea dárbblaš, sihke olahan dihte guhkes áiggi mihttomeriid – ja vai sáhttit hálldašit vuorddekehtes goluid.

Seastin lea buorre ollu áššiide

Vuorddekehtes goluid oktavuodas sáhtá ekonomalaš seastihuvvon ruđat leat erohus buori kontrollas dahje ekonomalaš roasus. Ávžžuhus lea ahte dus lea seastinkontu ja várri mii vástida guovtti mánnobálkká. Don oaččut reanttuid go ruđat leat seastinkontos, ja jus fáhkka oaččut vuorddekehtes goluid, de lea ollu buoret geavahit seastinruđaid ovdal go váldit oanehisáigge loana ja máksit alla reanttu. Seastin lea maid dárbblaš olahan dihte guhkes áiggi mihttomeriid, ovdamearkka dihte go oastát biilla ja ásodaga. Nu go ovdal leat namuhan, de dábálaččat ferte leat stuorra iezaskapitála jus áiggot loana ásodatoastimii.

Sáhtá leat váttis seastit ollu háválassii, muhto dehálaš lea álgit nu árrat go vejolaš ja seastit dávjá. Guhkes áigodaga badjel sáhtá smávva supmiid jeavddálaččat seastit ollu danne go dađistaga oaččut reanttuid ja reanttuiguin reanttuid. Jeara iežat bájkkus

buriid rávvagiid mo álggahit seastima, ja makkár seastinbuktagat heivejit buoremusat daidda ulbmiliidda maidda háliidat seastit.

Ovdamearkkat jierpmálaš vugiide mo seastit.

- Automáhtalaččat seastit smávva supmi juohke gearddi go geavahat máksinkoartta, ovdamearkka dihte jorbe lagamus 10 ruvdnui.
- Fásta geassit bálkábeaivvi seastinkontui, nu ahte ruđat eai šatta nu álkit olámuttos smávva oastimis árgabeaivvis. Don sáhtát ráhkadit «čiegus seastinkonto» du neahttabánjkus, nu ahte it nu álkit beasa geavahit seastinruđaid.

Juohkehaš ferte ieš árvvoštallat makkár seastin doaibmá buoremusat heive, muhto oktasaš buot dáidda lea ahte seastin šaddá álkibun jus dan dahká rutiinnain. Jus imaštalat mo ruđat lassánit, de sáhtát geavahit ovttá dain ollu seastinkalkuláhtoriin mat gávdnojit neahtas, ovdamearkka dihtii du bánku neahttasiidduin.

Seastit ásodatoastimii

Bánkkut fáallet nuoraide sierra viessoseastinortnega, BSU. Dát lea bánkoseastinfálaldat gitta dan jagi rádjái go deavddát 33 jagi. Jahkásaš seastinsupmi lea eanemusat 27 500 ruvnno, ja seastinsupmiin olles seastináigodagas sáhtta leat eanemusat 300 000 ruvnno. Don oaččut 20 proseantta vearovuoládusa jus it leat vel oastán iežat vuosttaš ásodagá, mii mearkkaša 5 500 ruvnno jahkái jus dus lea badjerádjesupmi. Muhto eaktun lea ahte dus lea bargodienas mainna mávssát vearu. BSU lea ásodatseastinortnet, ja ferte máksit ruovttoluotta vearovuoittu jus ruđat geavahuvvojit eará áššiide go oastit ođđa ásodaga dahje máksit ođđa ásodaga loana. Ođđa ásodagain oaivilduvvo ahte seasti ferte leat oastán ásodaga maŋŋil go lea álggahan BSU-seastima. Jagi 2021 rájes ii addojuvvo vearovuoládus seastima oktavuodas BSU:ii jus eaiggáda ásodaga. Dáppe www.ekonomilappen.no gávnnat eambbo BSU birra. Mana deike: ekonomilappen.no/?p=60

Manin berret seastit?

- Buorebut beassat stivret iežat ekonomii ja hehttet divrras heahtediliid (ovdamearkka dihte oanehisáiggi loanaid) go dus lea buorre várrejupmi.
- Vai duohtan dahkat plánaid/sávaldagaid investeret dahje oastit juoidá mas lea oalle stuorra golut.
- Danin go seastinruhta addá dutnje doaibmanfriddjavuođa omd. atnit ávkki buriin fálaldagain mat soitet boahtit.
- Go ásodatseastin dábálaččat gáibida ollu iežaskapitála.
- Go seasttát jeavddalaččat de čájehat bánku ahte dus lea buorre ruhtadilli ja buorre ráđđi, mii lea buorre go bánku galgá árvvoštallat jus ja man ollu oaččut loana ovdamearkka dihte ásodaga várás.

Ja muitte fal dan

- Loana máksin lea maid okta vuohki seastit. Ovdamearkan ásodatloatna: Mađi unnit loatna šaddá, dađi stuorit erohus lea gaskal ásodaga árvvu ja ásodaga loana. Dát gohčoduvvo iežaskapítálan. Don maid seasttát reantogoluid maid mávssát loanas. Go áiggot seastit, de berret danin vuos árvvoštallat leago dus dakkár vealgedássi mainna sáhtát eallit. Mávssát álo vuos divraseamos vealggi, nu go kredihitta- ja geavahanvealggi.

Man ollu dus lea várri lonet?

Ieš alddis lea čielggas ahte loana ferte máksit ruovttoluotta, dábálaččat reanttuiguin. Muhto leat go jurddašan ahte maiddái kredihhtakoarta, oassemáksin ja máksinmanjideapmi leat loatnavuogit, ja ahte oaččut máksinmearkkašumi jus it nagot máksit ruovttoluotta?

Kredihhta mearkkaša ahte muhtin lone dutnje ruđaid

Dábálaččat don fertet máksit ruovttoluotta stuorit supmi go dan maid leat lonen, daningo lonejeaddji gáibida reanttuid. Gávdnovit mánggalágan kredihhtat. Buhtes bájkkoloatna lea okta, muhto maiddái kredihhtakoarttat, oassemáksinoastin ja máksinmanjideapmi leat dábálaš kredihhta hámit.

Kredihhtakoarta

Kredihhtakoarttain sáhtát máksit gálvvuid ja bálvalusaid, muhto manjá oaččut rehkega koartafitnodagas. Koartafitnodat nappo addá dutnje kredihhta. Sáhtát máksit olles kredihhta go oaččut rehkega, dahje máksit vuolimus supmi ja dan manjá guhkit áiggi máksit kredihhta. Loga eambo kredihhtakoartta birra 4. čuoggás dás bajábealde. Jos manjdat máksit olles kredihhta, de fertet máksit hui stuorra reanttuid ja divvagiid. Danin berret veardidit ahte it geavat kredihhtakoartta jus it leat sihkkar ahte mávssát olles supmi maid leat geavahan go vuosttaš rehket lea máksojuvvon. Jurddaš man ahkit lea ain máksit diimmáš luomu ovddas, dahje telefonna ovddas maid láhpát juovllaid.

Kredihhtakoartta reantu – jus it mávsse olles kredihhtakoartta rehkega oktanaga – rehkenasto dábálaččat mánnui. Reanttu lassin geavaheadji máksá dávjá mánno-mávssu, ja dávjá máksojuvvo jahkedivat koarttas. Divat ja jahkedivat váikkuha garrasit go loatna lea unni, ja danne šaddá dákkár loanain beaktillis reantu (mii mielddisbuktá reanttuid) dávjá hui allat. Danin lea buorre vuos leat dihtomielalaš dasa masa geavahat kredihhtakoartta ja nuppádassii máksit kredihhtakoartavealggi dakkaviđe.

Muhtimin sáhttá almmatge leat ovdamunni máksit kredihhtakoarttain, ovdamearkka dihte jus leat olgoriikkas ja jus gávppašat internehtas. Geahča eanet kredihhtakoartta birra 4. čuoggás. Bájkku beaivválaš geavahus.

Oastte dál – ja mávsse maŋŋelaš?

Mii oažžut dávjá fálddagaid mat muitalit ahte sáhttit oastit dál ja máksit maŋŋil. Dábálaččat gánnáha seastit dasa maid áiggot oastit. Ortnegeat maid bokte sáhtát maŋŋidit mávssu šaddet dábálaččat divraseabbon guhkit áigái. Dasa lassin sáhttet dat dahkat du ekonomiija eanet eahpečielggasin. Jus árvvoštalat maŋŋidit máksima juoidá maid oasttát, de lea erenoamáš dehálaš bušeteret. De dieđát nagodat go máksit ruovttoluotta, ja man ollu reanttut ja divvagat mákset dutnje. Erenoamážit go gávppašat neahtas, de sáhtát välljet máksit koarttain dastán, dahje oažžut rehkega maŋŋil maid iežat dáhtus sáhtát maŋŋidit dahje juohkit. Dát maŋŋimuš sáhtta šaddat divrrasin dutnje, danin go dás rehkenastet dábálaččat reanttuid ja divadiid. Dakkár gávppašeamis gustojit seamma várrogasvuodanjuolggadusat go buot eará kretdihhtagávppašeamis.

Ásodahkii lonet

Jus áiggut oastit ásodaga, de fertet dábálaččat váldit loana bájkkus. Dus ferte leat vassis iežaskapitála, dat mearkkaša ahte don leat seastán muhtun supmi ruđa vuos. Dábálaččat berre dus iežaskapitála leat 15 proseantta oastinsupmis. Jus ásodat máksá 1,5 miljovna ruvno, de berre dus leat ovdamearkka dihte unnimus 225 000 ruvno iežaskapitála. Bájkkut sáhttet spiehkastit dán iežaskapitalagáibádusas, ovdamearkka dihtii jus du váhnemat dáhttot bidjat iežaset viesu dáhkádussan (pántan) submi mii lea unnimusat seamma stuoris go bájkku gáibádus iežaskapitalii. Dalle lea dehálaš ahte son gii sihkkarastá du loana, bures diehtá makkár riskka dat mielddisbuktá. Beroškeahtá das, de fertet nákcet (doarvá sisaboahu) máksit loana reanttuid ja oassemávssuid.

Man olu oaččut loana bájkkus lassána dábálaččat sisaboađu sturrodaga mielde. Bájku deattuha eanemusat du návccaid birget loanain ja bivdá danne ovdamearkka dihte beassat oaidnit du maŋŋimuš guovtti jagi bálkálhpuid ja iešdieđáhusa. Go bájku árvvoštallá du máksinnávcca, de oaidná man olu dus lea maŋŋil go leat máksán visot fásta goluid. Danin leage buorre ahte lea oppalašgovva daid birra. Geahča čk. 2 *Mo sáhtát don plánet ja stivret iežat ekonomiija?* Iskka maiddá digitála vuodđovuogádaga Sjef i eget liv/Hoavda iežas eallimis:

sjefiegetliv.husbanken.no

Jus it mávsse vealggi, de lea okta stuorámus meattáhusain ahte oaččut máksinmearkkašumiid. Dábálaččat dat mearkkaša ahte it oaččo loana bájkkus.

Muitte ahte máksinmearkkašupmi sihkkovuvvo dalán go leat máksán vealggi.

Leat mánga beali maid ferte jurddašit go áiggut váldit loana ásodahkii. Deháleamos lea dieđusge man ollu sáhtát ja berret lonet. Gávdnovit maid mánggalágan loanat, ja don sáhtát leat mielde mearrideamen man guhkes máksináigi galgá leat. Dehálaš mearrádus lea ahte galggat go välljet fásta dahje rievddadeaddji reantu. Fásta reantu mearkkaša ahte loana reantu lea seamma dihto áigodagas (1-10 jagi), ja rievddadeaddji

reantu sáhhtá molsašuddat, dat mearkkaša sihke gorgnet ja njiedjat. Gávdnojit ovdamunit ja hehttehusat goappáge loatnavugiin, ja berret ságastit bájkkuin dan birra mii heive buoremusat dutnje. Ja muite ahte lea vejolaš kombineret fásta ja rievddadeaddji reanttu.

Mánngga bájkkus leat álkkes loatnakalkuláhtorat ruovttusiidduin gos oainnat man ollu fertet máksit reanttuid ja oassemáksimiid loanas. Maiddái Finansportalenis/Ruhtadanportálas, www.finansportalen.no, gávnnaat dakkár loatnakalkuláhtora. Dáppe gávnnaat maiddái gustojeaddji reantoeavttuid buot Norgga bájkkuin.

Loana beaktilis reantu mitala man olu loatna máksá. Go jahkásaš beaktilis reanttu galgá meroštallat, de gesset sihke reanttuid ja eará goluid, nu go divvagiid. Ovda-mearkkat divvagiidda leat álggahandivat mii máksojuvvo go olmmoš váldá loana, ja termiidnadivat mii máksojuvvo juohke máksintermiinnas (dábálaččat juohke mánu). Go áiggut buohtastahttit bájkkuid loatnafálaldagaid, de berret geahččat bevttolaš reanttu.

Dán galggat diehtit go áiggut váldit loana:

- Don galggat gierdat 5 proseantačuoggá reantoloktema.
- Ollislaš vealgi ii sáhte leat eambo go 5 geardde brutto jahkedietnasa.
- Dábálaš ásodatloatna ii galgga leat eambo go 85 proseantta ásodaga árvvus.
- Ossemáksingeatnegasvuohta loanain mat leat eanet go 60 proseantta ásodaga árvvus.

Loatna ohppui

Eatnasat ožžot loana ohppui Stáhta Loatnakássa/Statens Lånekasse bokte. Loga eambo makkár vejolašvuođat leat oažžut loana dáppe:

www.lanekassen.no.

Cavgileamit go lonet:

- Geahča ovdamuniid ja hehttehusaid kredihttakoartta geavaheamis, ja smiehta dárkilit masa áiggot geavahit kredihttakoartta.
- Muite ahte kredihttakoarta ja eará golahusloanat leat divrasat, ja ahte lea jierpmálaš máksit daid loanaid nu jođánit go vejolaš.
- Smiehta dárkilit, ja digaštala bájkkuin, makkár viessoloana berret váldit, ja man guhkes máksináigi berrešii leat. Fásta dahje rievddadeaddji loatnareantu lea dehálaš mearráduš, ja muite ahte don sáhtát válljet kombinašuvnna.
- Jus don lonet dihto ulbmilii, ovdamearkka dihte biilii dahje ásodahkii, de berret jurddašit ahte unnimusat fertet máksit árvvu njiedjama. Biila ja mopedá dáfuš dat lea diehtelas, muhto muite ahte maiddái viessohattit sáhttet njiedjat oalle ollu oanehis áiggis.

- Go válddát loana, de berret váldit vuhtii ahte reantu sáhhtá goargnut oalle ollu, ovdamearkka dihte viessoloanas 5 proseantapoeaŋŋa. Geavat kalkuláhtora neahtas, dahje bivdde bájkku rehkenastit stuorát ja unnit reantolassánemiid vai oainnát man ollu du ekonomiiija gierdá.
- Čohkke loanaid. Lea álki massit bajilgova jus leat loanat mángga sajes, ja mávssát unnit reanttuid ja divvagiid jus čohkket loanaid oktan lotnii.

Manne galggat dáhkidit iežat?

Dáhkádus lea dat ahte máksá soames earáid váldit ekonomalaš riskka jus dutnje dáhpáhuvvá mihkkege. Muhto maid berret dáhkidit, ja mainna lágiin?

Dáhkádus lea dehálaš

Sihkarastin dihte priváhta ekonomiiija vuorddekeahtes duođalaš dáhpáhusaid ektui. Danin lea dehálaš ahte válljet rivttes dáhkádusaid. Go veardidat makkár dáhkádusaid dárbbasat, de sáhtát smiehttat makkár dáhpáhusat sáhttet billistit du ekonomiiija jus it leat dáhkiduvvon, ja makkár dáhpáhusat eai daga dan. Dáhpáhusaid ektui mat billistit du ekonomiiija berret goitge dáhkiduvvot, ja dáhpáhusaid ektui maid du ekonomiiija gierdá it soaitte dárbbasit dáhkádusa. Áigeguovdilis dáhkádusat sáhttet leat stohpogálvvuid-, mátké-, ja/dahje lihkuhisvuodádáhkádus.

Ollugat eai jurddaš man stuora árvvuid opmodagaset dahket. Vaikko orut ge unna láigolanjas/hybelis, dahje kollektiivvalaš lanjas, de dávjá oamastat eanet go jáhkát. Jurddaš buot biktasiid mat dus leat, skuovaid, čuoiganrusttegat, dihtor, iPad, mobiila-telefovdna, stohpogálvvut jna. Buohkanassii dahket opmodagat oalle stuora árvvuid maid sáhttá šaddat hui váttis buhtadit iehčanassii jus juoga dáhpáhuvvá. Danin berre dus Leahkit ruovttudáhkádus.

Nuorat geat aiddo leat fárren eret ruovttus lea muhtin dilálašvuodain váhnemiid ruovttudáhkádusa bokte dáhkiduvvon vuosttaš áiggi. Danne sáhttá leat buorre iskat jus dát maiddá guoská dutnje, vaikko orut ge eará čujuhusas go du váhnemat. Jus leat gokčojuvvon sudno dáhkádusa bokte, de lea dehálaš ahte dárkkistat goas dáhkádusbuhtadus vejolaččat nohká ja ahte fertet oastit iežat ruovttudáhkádusa. Dat sáhttá ovdamearkka dihte leat go jovssat dihto agi, dahje jus leat dietnasis.

Go áiggut oastit ruovttudáhkádusa, de lea dehálaš ahte gávnnat dáhkádusa mii gokčá du dárbbu. www.finansportalen.no siiddus sáhtát earret eará buohtastahttit mánggaid dáhkádusfitnodagaid ruovttudáhkádusaid. Galggat álo dárkkistit maid ruovttudáhkádus gokčá ja jus leat erenoamáš dáhpáhusat dahje dávvirat maid dáhkádus ii govčča. Go dáhkidat iežat ruovttu, de lea dábálaš válljet dáhkádussupmi mii vástida dasa man ollu máksá go galggat oastit ođđasit vahága oktavuodas. Dat mearkkaša ahte fertet árvoštallat man ollu jáhkat máksit jus oasttát buot iežat dávviriid ođđasit jus ovdamearkka dihtii massát visot buollimis. Dáhkádussupmi maid válljet lea

ráddjejuvvon dasa man olu oaččut máksot dáhkádusfitnodagas ja danin lea dehálaš välljet rivttes dáhkádussupmi. Jus du mielas lea váttis árvvoštallat man ollu ásodat árvu lea, de sáhtát geahččat stohpogálvokalkuláhtorin. Stohpogálvokalkuláhtora gávnnat earret eará dáppe: www.okonomilappen.no. Geahča okonomilappen.no/?p=148

Dáhkádusa haddi rievdá dávjá dađi mielde makkár dáhkádussupmi välljet. Nuoraide leat maid kombinašuvnna dáhkádusšiehtadusat, mii mearkaša ruovttu-, mátkki- ja lihkuhisvuođadáhkádus ovttá páhkás. Muhto muitte fal dárkkistit dáhkádussupmi.

Oastindáhkádus / sihkarvuođadáhkádus

Don leat sihkarit ožžon oastindáhkádusa fáldaga, nu gohčoduvvon «sihkarvuođadáhkádus» go leat oastán mobiiltelefovnna, dihtora, govvenapparáhta dahje eará. Jus jurddašat oastit dakkár «sihkarvuođadáhkádusa», de lea dehálaš ahte dovddat bures maid dáhkádus duođai gokčá, lassin dasa mii juo lea ruovttudáhkádusa bokte. Gáibit danne geahčadit čálalaš eavttuid. Muitte ahte ruovttudáhkádus gokčá juo buori oasi das maid dákkár oastindáhkádus dahje «sihkarvuođadáhkádus» gokčá. Ale fal vajálduhte ahte dus lea lágalaš váidalanvejolašvuohta. Mánngga dilálašvuođas lea maiddái buktagis maid oasttát dáhkádus buvttadeaddjis. Danin dávjá lea oastindáhkádus dárbbasmeahtun.

Lassin dasa ahte gávnnahit maid dáhkádus/«sihkarvuođadáhkádus» duođai addá lassin daid vuoigatvuođaide mat dus juo leat, de berret maiddái iskat man ollu oastindáhkádus/«sihkarvuođadáhkádus» šaddá máksit dutnje áiggi badjel. Vaikko mánnosaš submi maid galggat máksit orru leamen unni, de ollislaš golut ovttá jagis sáhttet šaddat stuorrát.

Mopedain/biilla dáhkádus

Mánnggas välljejit káskodáhkádusa mii gokčá suoládeami, johtolatvahágiid ja bahádaguid. Deháleamos lea dattetge geatnegasvuođadáhkádus mii lea geatnegahtton buot mohtorfievrruin. Dat gokčá ekonomalaš ovddasvástádusa, jus don mohtorfievrruin vahágahtát earáid. Johtolatvahágiid buhtadusat bohtet johtilit mánngga miljovvna ruvdnui. Don sáhtát šaddat velggolažžan loahppaeallimii jus vahágahtát earáid mopedain/biillain ja dus ii leat geatnegasvuođadáhkádus. Jus ieš vaháguvat, de dat maiddái gokčá geatnegasvuođadáhkádus.

Olgoriikii mátkkošteapmi

Njuolggadusat máksinkoartta sihkkaris geavaheami ja vurkko-deami birra ja dáhkádusgokčama birra leat sullii seammaláganat olgoriikkas go Norggas. Go mátkkoštat olgoriikkas, de fertet váldit vuhtii ahte sáhtát gártat dilálašvuodaide gos seamma veahkke-apparáhta mii gávdno Norggas ii leat olámuttos.

Ruđat olámuttus

Lea buorre váldit fárrui guokte máksinkoartta, maid sáhtta vurkkodit iešguđet sajis. Jus ovttá massát dahje gillát suoládeami, de sáhtát nuppi geavahit mátkki joatkimii. Ovdal go mátkkoštat berret muitit makkár nummirii galggat ringet jus koarta jávká. Váru máiddái ahte don álo hálddašat iežat máksinkoarttaid. Ale dohkket ahte restoránjabargi váldá du koartta eará latnjii vai sáhtta čađahit máksima, ja ale ge guođe koartta muhtun bárii go leat olgobáikkis.

Dárbblaš dáhkádusat

Jos johtá olgoriikkas, de lea áibbas dárbblaš ahte lea mátkedáhkádus. Jus ovdamearkka dihte buohccát, sáhtta máksit čuohteduháhiid dáhkádusgokčama haga oazžut buohcceviesus divššu ja sáhtu ruoktot. Jus áiggut leat sihkkar ahte dus lea buorre dáhkádusgokčan, de fertet dárkkistit dáhkáduseavttuid. Muite ahte riskadoaimmaide, nugo strihkanjuiken ja buokčan, dávjá ii govčča dábálaš mátkedáhkádus.

Sáhtát maid geavahit mátkedáhkádusa mii lea čadnon du krediittakortii, muhto muite ahte das dávjá leat ráddjehusat. Dárkkis álo eavttuid! Fuomáš erenoamážit ahte ollu mátkedáhkádusat gusket dušše oanehit mátkkiide. Jus leat eret guhkit ággi ovdamearkka dihte lonohallama (utveksling) oktavuodas, dárbbášat dávjá sierra dáhkádusa. Iskka man guhká gokčá váhnemiiddát mátkedáhkádus.

Studeret olgoriikkas

Jus áiggut studeret olgoriikkas, de dárbbášat ollu liige dieđuid ekonomiija birra. Sáhttet leat erenoamáš njuolggadusat sihke bándkokoarttaide, dáhkádusaide ja eará áššiide go galggat leat eret guhkit ággi. Loga buriid rávvagiid das Ansa ja NAV neahttasiidduin:

www.ansa.no ja www.nav.no

Cavgileamit oadjebas ja buorre olgoriikkaorrumii

Lassin telefonnummariid máksinkoarttaid giddenbálvalussii ja mobiilatelefovdnaabonnemeantta, berre dus leat bånkku, mobiilatelefovdnaoperatevra ja dáhkádusfitnodaga telefonnummarat. Fuomáš ahte dávjá leat sierra nummárat mat doibmet olgoriikkas. Nummiriid berret vurket sihkar sadjái – ii veahket jus dát leat burssas dahje mobiilatelefovnnas jus ovdamearkka dihte gillát suoládeami.

- Mobiilatelefovdna ja dihtorjohtolat sáhtta leat hui divrras olgoriikkas. Dihtoš hattiid ovdal go vuolggát, ja gidde mobiilatelefovdnaabonnemeantta jus láhpát mobiilatelefovna.
- Valuhtakurssat čájehit man ollu ruhta árvu lea gosa leat mátkkošteamen, go buhtastahtta norgga ruvnnuin.

Dárkkis dán ovdal go vuolggát, nu ahte lea kontrolla man olu golahat. Go don geavahat koartta olgoriikkas, de lonuhuvvo báikkálaš valuhta du koarttas norgga ruvdnui.

Ođasmahttojuvvo valuhtakurssaid gávnnaat dáppe: www.norges-bank.no

- Kurša sáhtta rievdat go leat eret, ja du bånku sáhtta valuhtalasáhussan addit dutnje veaháš heajut ruhtakurša go almmolaš kurša go geavahat koartta olgoriikkas.
- Jus jerrojuvvo háliidat go máksit koarttain norgga ruvnnuin vai báikkálaš valuhtain, de lea measta álo hálbimus máksit báikkálaš valuhtan. Du bånku dábálaččat fállá buoret lonuhangoluid go báikkálaš gávpi.
- Olgoriikkas sáhtta ádjánit guhkit áiggi ovdalgo supmit gessojuvvojit du kontos, danin berret dárkilit čuovvut mielde man olu golahat.
- Eiseválddit ávžžuhit ahte buohkain lea mielde eurohpalaš dearvvašvuodadáhkáduskoarta/Europeisk helsetrygdkort go mátkkoštit EES(EØS)-riikkain ja Sveitsas. Koarta duođašta ahte dus lea riekti oažžut buhtaduvvot dárbbalaš medisiinnalaš divššu ja lea ávkkálaš lasáhussan mátkedáhkádussii. Don sáhtat dingot koartta nuvtta dáppe: www.nav.no

Jos don massát stivrema ekonomijja badjel

Jos dus leat ruđalaš váttisvuodát, de fertet nu johtilit go vejolaš váldit ovddasvástádusa čorget áššiid – váttisvuodát eai jávkka iešalddis.

Mávssekeahtes rehkegat

Mii dáhpáhuvvá jus it mávsse rehkega? Mađi guhkit maŋidat rehkega máksináigemeari, dađi divraseabbon šaddá. Sihke divvagat ja reanttut bohtet lassin. Vearrámus lea ahte mávssekeahtes rehket sáhtta mannat inkásoi ja dagahit máksinmearkkašumi.

Máksinmearkkašumit leat bahát ja sáhttet dahkat váttisin oažžut barggu, ásodaga, loana, dáhkádusa ja mobiilaabonnemeantta. Máksinmearkkašumit jávket go mávssát vealggi. Dát gáibida duođaid ángiruššama, ja das it beasa eret!

Jus dus leat máksinváttisvuodát, de ale váldde geavahusloana. Dat sáhtta šaddat hui divrrasin ja dagahit ahte dille šaddá vearrát.

Geahča inkássokalkuláhtora Økonomilappen:is ja iskka maid máksá maŋidit máksima: xn--ekonomiaávppis-ujb.no/?p=142

Ságastala váttisvuodaid birra, mađi árat – dađi buoret

Rehket ii jávkka iešalddis, nu ahte ale maŋit váttisvuodá. Jos gáibádus manná inkásoi, de ale bala váldit oktavuodá inkássofitnodagain. Sii geahččalit gávdnat máksinčovdosa mii heive dutnje. Muhtumin sáhtta leahkit nu ahte gáibádus ii gusto ja vuodđuduvvo boasttuáddejupmái, danin lea dehálaš čielggadit dan áramusat fitnodagain. Sáhtat maid jearrat ráđi iežat bánkkus, váhnemiin dahje almmolašvuodas NAV vealgetelefovna bokte (tlf. 555 53 339).

Jus oaivvildat ahte rehket maid leat ožžon lea boastut, de fertet čálalaččat dieđihit dasa gii lea sádden rehkega. Loga eanet vuoigatvuodaid birra Geavaheaddjiráđis/ Forbrukerrådet.

Geahča www.forbrukerradet.no/forside/okonomi-og-betaling/inkasso-2.

(Gáldu: Geavaheaddjiráđi/Forbrukerrådet)

Vuoigatvuođat barggus

Bargošiehtadus/šiehtadus

Buohkain geat álget bargui lea vuoigatvuohta oažžut čálalaš bargošiehtadusa – beroškeahttá man oanehis áiggi bargu bistá. Gávnnat šiehtadusa maid sáhtát geavahit Bargobearráigeahču/Arbeidstilsynet ruovttusiiddus.

Šiehtadusas šiehtat don ja bargoaddi man ollu galggat bargat, bálká ja makkár barggu galggat bargat. Lea bargobirasláhka mii addá dutnje vuoigatvuođa oažžut bargošiehtadusa, ja mii mearrida mii šiehtadusas galgá čuožžut.

Bargošiehtadus suddje du ja bargoaddi boasttuáddeumiid ekui das makkár vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat dus leat. Don it leat bealušteami haga jos ii leat bargošiehtadus. Láhka suodjala du vaikko it leat ge dahkan šiehtadusa.

Muhto fuolat ahte álggát bargooktavuođat buori vuogi mielde, ja daga šiehtadusa bargoaddiin. Njálmmálaš šiehtadus geatnegahtta maiddá. Muhto jus du ja bargoaddi gaskkas čuožžila sierramielalašvuohta, de lea manjit áiggi álo váttis mearridit mii njálmmálaš šiehtadus duođai lei. Jus dárbbášat veahki, de sáhtát maid váldit oktavuoda báikkálaš fágaserviin dahje LO báikkálaš kantuvrrain iežat fylkkas.

Vuoigatvuođat reastaluvvama, bargoveaga geahpedeami ja eretcealkimiid oktavuodas

Dus lea vuoigatvuohta oažžut bálkká vaikko bargoaddi reastaluvvá, dahje doaibma bissehuvvo menddo stuorra vealggi geažil. Stáhtalaš foanda (bálkádáhkádusfoanda/lønnsгарantifondet) sihkkarastá ahte bargit eai masse ruđaid vaikko doaibma reastaluvvá. Bargobearráigeahču sáhtta addit dutnje eanet dieđuid. Jus vásihat ahte bargoaddi ii mávsse bálkká, de fertet farggamusat váldit oktavuoda Bargobearráigeahčuin/Arbeidstilsynet doppe gos don orut, nu ahte ii leat várra ahte gáibáduš boarásmuvvá.

Bákkálihppu, vearrogeassinbábir ja gessosat bálkkás

Lea dehálaš ahte oaččut bákkálihppu mii čájeha man olu leat dinen, dasgo bákkálihppu duođašta ahte leat bargan. Lea bargoaddi geatnegasvuohta addit dutnje bákkálihppu. Bákkálihppus galgá maiddá čuožžut man ollu mávssát vearu ja buot eará mii das gesso. Leat leamaš ovdamearkkat eahperehálaš bargoaddiin geat leat geassán iežaset bargiin vearu, eaige leat máksán ruđaid viidáseappot vearroiseválddiide. Dalle leat

don gii gillát. Vurke danne bálkálipuid, nu ahte sáhtát duođaštit ahte du bálkkás lea gessojuvvon vearru. Jus ii leat ožžon bálkálipu bargoaddis, de galggat dakkaviđe dieđihit dan kemnerkantuvrii. Dat sáhttá seastit du váttisvuođain maŋit áigge (Bargobirasláhka §14-15 nr 5).

Bargoaddis ii leat lohpi geassit bálkkás dahje luopmoruđas jus eahppi leat dan šiehtadan. Jus bargoaddi soames siva geažil oaivvilda ahte don leat sivalaš dilálašvuođain mii addá vuoigatvuođa doalahit bálkkás, de ferte vuos iežas gáibádusa ovddidit diggái, dahje soahpat duinna (Bargobiraslága § 14-15 nr 2).

Čáhppes bargu

Muhtun eahperekálaš bargoaddit bivdet bargiideaset bargat «čáhppadin», mii mearkkaša ahte eai dárbbáš vearu máksit. Ale divtte iežat geasuhit lohpadusaide oažžut moadde ruvnnu eanet máksojuvvot. Jus barggat «čáhppádin», de it oaččo makkárga vuoigatvuođaid buozalmasvuođa, bargguhisvuođa ja penšuvnna oktavuodas. Ja jáhkkmis ii leat fidnovahátdáhkádus ge. «Čáhppes» bargu lea lobiheapme, ja šaddá divrrasin jos gávnnahalat vearroiseválddiide ahte leat ožžon bálkká mas it leat máksán vearu. Jus vahágahttojuvvot barggus, de it oaččo buhtadusa. (Gáldu: LO)

Govva: Pixabay.

Oastit elrávnnji

Elrávdnje-oastin lea hui kompleaksa suorgi. Danne čujuhan strompris.no neahttasiidui.

Strømpris.no lea nuvttá bálvalus maid Geavaheaddjiráđđi/Forbrukerrådet addá dutnje vai álkit sáhtát buohtastahttit hattiid ja gávdnat buoremus soahpamušaid.

Go leat gávdnan šiehtadusa Strømpris:as, de sáhtát deaddilit viidásabbot rávdnjefitnodagaid liŋkka. Strømpris rávve du dárkkistit ahte fitnodaga šiehtadus heive njuolga daid dieđuide mat leat Strømpris.no siiddus ovdal go čanat iežat. Dábálaččat ádjána 3-4 minuhta molsut el-fápmošiehtadusa ja sullii 14 beaivvi ovdal go ođđa šiehtadus doaibmagoahtá.

Rávdnjefitnodagat leat geatnegahtton dieđihit iežaset šiehtadusaid Strømpris.no:ii. Geatnegasvuohta lea vuodđuduvvon láchkaásahusain. Fitnodagat raporterejit sierra sisaloggema bokte. Fitnodagain lea alddiset ovddasvástádus fuolahit ahte šiehtadusat raporterejuvojit riehta.

Don it čále makkárge šiehtadusa Geavaheddjiidráđiin/Forbrukerrådet dahje Strømpris.no:in go válljet rávdnješiehtadusa dán bálvalusas, muhto rávdnjefitnodagain mii fállá šiehtadusa.

Govva: Vecteezy

Maid galggat dahkat go oaččut máksinváttisvuodaid – Inkásso

Leat go ožžon inkásso gáibádusa? Ii ge leat ráđđi máksit? Dás gávnnat inkássofitnodagaid iežaset rávvagiid maid sáhtát dahkat ja mo sii sáhttet veahkehit du.

Mii fertet buohkat máksit rehkegiid nugo lea šiehtaduvvon. Dat lea eaktun dasa ahte mii galgat sáhttit gávppašit gálvvuid ja bálvalusaid, nu ahte eat dárbbáš daid ovttatmanu máksit. Mii sáhttit vuostáiváldit gálvvuid ja bálvalusaid dan olis ahte lohpidit máksit manjá. Danne ferte maiddá leat beaktilis vuogádat daid kredihtaid gáibideapmái, mat eai máksojuvvo šiehtadusa mielde.

Manne inkásso?

Juohke jagi sáddejit Norggas badjel guhtta miljovvna inkássoháibádusaid. Eanaš oktavuodain lea vajálduhttin dahje boasttuáddejupmi mii lea sivvan mávssekeahkes gáibádusaide. Dábálaččat lea doarvái muittuhit ahte rehket ii leat mákson, ja nu lea ášši čovdojuvvon.

Muhtun unnitlogu áššiin lea sivvan gáibádussii dat ahte son gii lea velggolaš lea badjelasas váldán eanet vealggi go maid sáhtta hálddašit, dahje ahte lea čuožžilan erenoamáš dilli mii dagaha váttis priváhtaekonomalaš dilli.

Beroškeahhtá sivain, de galgá inkásso sihke fuolahit ahte ealáhusat ožžot buhtadusa gálvvuideaset ja bálvalusaideaset ovddas, dat galgá doaibmat almmolaččat eastadit ahte ii galgga leat gánnehit ahte ii máksit, ja inkásso doaibma galgá čađahuvvot dainna lágiin ahte dat maiddá fuolaha velgoheaddji, kreditoraid buori vuogi mielde.

Ná doaibmá inkásso

Jus it leat máksán rehkega máksináigemearrái, de oaččut áinnas vuos ovttá ja dasto ođđa máksinmuittuhusa das geasa leat velggolaš.

Jus it mávsse dan ge, de son, geasa dus lea vealgi, dáhttu inkássofitnodaga gáibidit ruđaid sin ovddas. Eanaš oktavuodain lea doarvái vuosttaš oktavuodaváldin inkássofitnodaga bealis. Go oaččut inkásso gáibádusa, de lassána rehkega submi. Dát lea sihke danin go inkássofitnodat galgá oažžut mávssu dan barggu ovddas maid dahket go gáibidit ruđaid, ja maiddá danin go galgá leat insentiiva máksit áiggil.

Lágain čavga muddejuvvon

Gávdnojit čavga lágat ja njuolggadusat dasa mo sáhtta ovddidit ja čađahit inkásso, nu ahte geavaheaddji vásiha oadjebas ja profeššunealla proseassa. Guhkes áiggi inkássoáššit sáhttet dagahit hui vahás váikkuhusaid sihke priváhta olbmuid ja fitnodagaide, nu ahte lea buohkaid beroštupmi čoavdit ášši buori ja jođánis vuogi mielde.

Ii leat ráđđi máksit – maid de dagan

Mii leat eatnašat vásihan ekonomalaččat lossa áigodagaid eallimis. Sáhttet ovda-mearkka dihte leat áiggit goas dienas lea unnit go dábálaččat, eallinkriissat mat čuožžilit, dahje eará gáibideaddji dilid main sáhtta massit olles gova ekonomiijas.

Váldde oktavuoda inkássofitnodagain dalán go oainnát ahte it sáhte máksit inkássoháibádusa. Inkássofitnodagain leat hárrjána kundarrávejeaddjit geat veahkehit du áššiin.

Rávvagat mo gieđahallat inkássoháibádusaid

1. Geahččal oažžut olles gova iežat ekonomiijas, earret eará mánnosaš siso-boađuidd ja stuorámuš olggosgoluid.
2. Geahččal árvoštallat makkár máksámušat leat dehálepmosat, ja makkár máksámušain lea eanemusat hoahppu. Dát dagaha ahte don leat buorebut ráhkkanan gulahallamii inkássofitnodagain.
3. Loga www.inkassoregisteret.com vai oainnát leat go dus eanet inkássoháibádusat. Váldde árrat oktavuoda inkássofitnodagain jus it nagot máksit ovdal máksináiggi. [Geahča listtu](#) mas oainnát makkár inkássofitnodagat leat Finánsa Norgga miellahtut.
4. Geahččal leat konstruktiivá ja dáhto gávdnat čovdosiid ovtta inkássofitnodagain.

(Gáldu: Finánsa Norga/Finans Norge)

Gáhtanvuoigatvuodáláhka ja geavaheddjiidvuovdinláhka

Muhtin dain addosiin lea veadjemeahtun dahje váttis máhcahit buktaga ruovttoluotta, nu ahte gáhtanvuoigatvuohta ii guoskka dákkár bálvalusaide.

Jus bálvalus doaibmá jotkkolaččat, de dus lea vuoigatvuohta gáhtat dan oasi bálvalusas mii ii leat vel skáhppojuvvon.

Girjjiid oastin

Jus oasttát girjjiid main lea soahpamuš ahte girji doaimmahuvvo oassesáddema bokte guhkit áiggi badjel, ovdamearkka dihte leksikonat, de gáhtanáigemearri álgá go leat ožžon vuosttaš girjji girjeráiddus, go dát girji addá dutnje olles girjeráiddu birra áddejumi.

Don it sáhte gáhtat girjeráiddu oastima go leat ožžon buot girjjiid. Jus girjjiid dingot sierra, de lea geavaheaddjis 14 beaivásaš gáhtanvuoigatvuohta juohke girjái, molssa-eaktun sáhtta leat 3 mánu jos vuovdi ii leat addán čálalaš dieđuid, ja mañimusat 1 jagi jos ii oppanassiige leat addon diehtu gáhtanvuoigatvuođa birra.

Erenoamášráhkaduvvon gálvvut

Go gálvu ráhkaduvvo erenoamážit geavaheaddji várás, nu gohčoduvvon buvttadan-oastin, de lea dábálaččat 14 beaivve gáhtanvuoigatvuohta, muhto nu ahte gáhtanáigemearri nohká mañimusat 3 mánu mañjá go leat ožžon gálvvu.

Sáhtta šiehtaduvvot ahte buvttadeapmi álggahuvvo ovdal go gáhtanáigemearri nohká. Dán ferte šiehtadit ovdal oastima ja mañjil go vuovdi lea addán buot eará dehálaš dieđuid, maddái gáhtanvuoigatvuođa birra.

Jus geavahat gáhtanvuoigatvuođa dákkár oktavuodain, de galgá oasti máksit duohta goluid barggus ja geavahuvvon ávdnasiid ovddas. Diekkár álggaheami ii sáhte šiehttat telefovdnavuovdimis.

Álggahuvvon bálvalus

Sáhtta šiehtaduvvot ahte bálvalus álggahuvvo ovdal go gáhtanáigemearri nohká. Dán ferte šiehtadit ovdal oastima ja mañjá go vuovdi lea addán eará dehálaš dieđuid bálvalusa birra, oktan gáhtanvuoigatvuođa birra.

Gáhtanvuoigatvuođa geavaheamis dákkár oktavuodain, fertet máksit goluid barggu ja ávdnasiid ovddas maid lea geavahan ovdalgo gáđat.

FUOMÁŠ! Diekkár álgín ii sáhte šiehtaduvvot telefonvuovdimiin dahje vuovdimiin mat leat fásta vuovdinbáikki olggobealde. Dalle gusto váldonjuolggadus ahte don álo sáhtát gáibidit ruovttoluotta oastinsupmi.

Mo galggan dahkat go áiggun gáhtat?

Vuovdi ferte oážžut dieđu ahte gáđat oastima manjimusat dan beaivvi go gáhtanáigemearri nohká. Ii gáibiduvvo ahte geavahuvvo gáhtanskovvi, danne lea doarvái jos vuovdi oážžu dieđu telefonna bokte. Duodaštus sivaiddat geažil sáhtát dattetge čálalaččat addit dieđu, erenoamážit divrras dávviriid oktavuodas.

Maid galggan bargat gálvvuin?

Jus galgát sáhttit geavahit gáhtanvuoigatvuođa, de gálvu ferte máhcahuvvot ruovttoluotta vuovdái sullii seamma árvvus ja hivvodagas go dalle go oaččut dan.

Jus ožžot gálvvu njuolga ruoktot, omd. uksavuovdimis dahje vuovdinmeassus, de galgá dat addot vuovdi háldui du geahčen dahje doppe gos ožžot dán.

Jus vuostaiválddát gálvvu njuolga vuovdis eará sajis go ruovttus, de sáhtát soahpat ahte máhcahat gálvvu eará láhkai. Dát ferte šiehtaduvvot čielgasit ovdal oastima, ja vuovdi ferte máksit buot goluid ovddalgihtii.

Jus don leat lágidan gálvvu vuovdái viežžan láhkai ja son ii viečča gálvvu 3 mánu sisa, de gustogoahhtá gáhtanvuoigatvuođaláhka. Gáhtanvuoigatvuođaláhka addá dutnje vejolašvuođa gáhtat gálvvu dahje bálvalusa, mii lea ostojuvvon gáiddusvuovdima bokte dahje olggobealde fásta vuovdinsaji – nugo internehtas, telefonna dahje uvssavuovdimis. Eanaš gáhtanáigemearri lea 14 beaivvi, muhto sáhtát guhkiduvvot muhtin dilálašvuođain.

Mii lea gáhtanvuoigatvuohta?

Gáhtanvuoigatvuođaláhka addá dutnje vejolašvuođa gáhtat gálvvu dahje bálvalusa, maid leat oastán gáiddusvuovdimis dahje olggobealde fásta vuovdinsaji – nu mo internehtas, telefonna dahje uksavuovdimis.

Don it dárbbas vuovdái čilget manne don háliidat luohpat gávpešiehtadusa – ja sáhtát ráfis iskat gálvvu ja árvvoštallat háliidat go dan.

Gáhtanvuoigatvuođaláhka gusto dušše geavahusoastimiin. Dat mearkkaša ahte vuovdi ferte leat ámmátvuovdi ja ahte gálvu lea vuostažettiin persovnnalaš atnui.

Dus lea gáhtanvuoigatvuohta 14 beaivái, muhto muhtin dilálašvuođain guhkiduvvo áigemearri 3 mánnui ja muhtin dilálašvuođain gitta jahkái. Jus háliidat máhcahit gálvvu, de dat ferte leat measta seamma árvvus ja hivvodagas go dalle go oaččut dan.

Vaikko dus ii leat gáhtanvuoigatvuohta, dahje gáhtanáigemearri lea nohkan, de dus dieđusge lea vuoigatvuohta váidalit gálvvu dahje bálvalusa jus leat boasttuvuođat dahje váilevašvuođat.

Goas lea vuoigatvuohta gáhtat?

Gáhtanvuoigatvuođaláhka gusto ná:

- Vuovdin fásta vuovdinbáikki olggobealde, nu go omd. uksavuovdimis, meassuin, gáhtavuovdimis, ruovttu-partys ja bargosajis – ja go leat gávppašan eambo go 300 ruvno ovddas.
- Gáiddusvuovdin (oastit interneahta, telefonna, poastta dahje TV-shop bokte). Dás gusto láhka beroškeahhtá gávpesupmis.
- Klubbamiellahttogálvvuid eanjildingojumit (omd. girjeklubba).
- Ovdamearkkat bálvalusain mat gullet dán lága vuollái, jus dat leat ostojuvvon gáiddus vuovdimiin dahje fásta vuovdinbáikki olggobealde:
 - Elrávnnji buvttadit
 - Skuvla- ja oahppofálaldagat
 - TV-signálaid buvttadit

FUOMÁŠ! Gáhtanvuoigatvuođaláhka gusto maiddái ruhtadanbálvalusaid gávppašeapmái gáiddusvuovdima bokte.

Gáhtanvuoigatvuohta ii guoskka dáidda go:

- Oastát gávppis, vuovdi kantuvrras dahje divohagas.
- Vuovdin árbevirolaš bidjegis. Bidjegis gáidduskommunikašuvnna bokte, ovdamearkka dihte interneahta bokte, gusto láhka dattetge, jus ii leat sáhka geavahuvvon gálvvuid ja ávdnasiid vuovdimis mat leat erenoamážit ráhkaduvvon.
- Oasttát fásta opmodaga.
- Soahpamuš fásta opmodaga huksemis, earret láigošiehtadus.
- Šiehtadusat astoáiggeviesuid timeshare birra.
- Go vuovdi fitná du luhtte du čielga ávžžuhusa vuođul.
- Ovttaskas bálvalusat mat fállujuvvojit dihto áigái dahje dihto áigodagas, nu go kino-, konsearta- ja girdibileahtat.
- Spealat ja vuorbádeamit.
- Gálvvut mat jođánit billašuvvet (omd. varas borramušgálvvut).
- Gálvvut gos ieš doalvun hehtte ruovttoluotta fievrrideami (omd. boaldinolju mii leat eatnanvuloštánkkas, dahje muolda mii lea gilvvagárdái háddjejuvvon).
- Vuovdin automáhtas.

Don it sáhte geavahit gáhtanvuoigatvuođa jus gálvu lea billašuvvan dahje vaháguvvon nu ahte dan ii leat vejolaš máhcahit «measta seamma árvvus ja hivvodagas», sivas fuollameahttunvuođas dahje váruhisvuođas du bealis. Dát mearkkaša ahte lea dušše lohpi geahččaladdat gálvvu, muhto it oaččo geavahit dan dego iežat gálvun.

Sáhhtá leat jierpmálaš vurkkodit origináladoavnji jus it leat sihkar áiggutgo gálvvu.

Gáiddusvuovdimis (earret telefovnavuovdimis) ii gusto gáhtanvuoigatvuohta go jietna-dahje govabáddema dahje dihtorprográmma seailuheapmi lea boktejuvvon, nu guhká go dat čielgasit bohtá ovdan ovdal go rabat.

Makkár dieđuid galgá vuovdi addit

Gálvvu dahje bálvalusa oastima oktavuodas galgá vuovdi addit buot áššáigullelaš dieđuid. Diekkár dieđuid galgá addit sihke ovdal šiehtadusa dahkama ja maŋŋá. Dieđuid galgá addit čálalaččat ovdamearkka dihte reivviin dahje e-poasttain ja maŋimusat dalle go buktá gálvvu.

Dieđut galget leat almmuhuvvon čielga ja áddehahti vugiin. Jus vuovdaleapmi lea oaivilduvvon norgalaš geavaheddjiide, de galget dieđut leat dárogillii.

Gáibiduvvo čálalaš dohkkeheapmi telefovnavuovdimis

Telefonvuovdima gálvvuide ja bálvalusaide ii gusto šiehtadus ovdal go čálalaččat lea dasa mieđihan. Sihke reivve, sms, e-poastta ja telefákša geavaheapmi deavdá gáibádusa ahte galgá leat čálalaš. Jus it čálalaččat atte duodaštusa, de it leat dahkan šiehtadusa. Čálalašvuođa gáibádus ii guoskka aviisavuovdimii telefovnnas dahje gálvvuid dahje bálvalusaid vuovdimii telefovnnas eaktodáhtolaš organisašuvnnain.

Gáhtanskovvi

Vuovdi lea geatnegahtton bidjat dábálaš gáhtanskovi gálvvu mielde. Dán galgá vuovdi leat gárvásit deavdán, ja sáhhtá geavahuvvot nu ahte addá vuovdái dieđu ahte gáhtanvuoigatvuohta geavahuvvo.

Vuovdi galgá deavdit skovi mas čuožžu ee. vuovdi namma ja čujuhus, soahpamuša dahkama beaivi ja goas skovvi sáddejuvvo/lea sáddejuvvon. Skovvi čuovvu dábálaččat gálvvu, ja gáhtanáigemearri álgá go oažžu dan (ja gálvvu).

Vuovdis ii leat vejolašvuohta rievdadit skovi sisdoalu, dás maiddái teavstta unnideami/sihkkuma, vuolláisárgumiid/mihttemiid, hábmet, logo bidjat dahje sullasačča. Skovvi galgá leat seammalágan go dat mii gávdno stáhtalaš skoviid vuorkkás.

FUOMÁŠ! Oasti ii leat geatnegahtton geavahit gáhtanskovi. Lea doarvá ahte diehtu vuovdái addojuvvo heivvolaš vugiin.

Man guhkes gáhtanáigemearri lea?

Váldonjuolggadus:

Dus lea 14 beaivásaš gáhtanáigemearri dan rájes go leat ožžon gálvvu ja gáhtanvuoigatvuođadieđuid. Jus it hálit gálvvu, de fertet addit dieđu vuovdái ovdal áigemearri. Gáhtanáigemearri nappo ii álgge ovdalgo don leat ožžon daid dieđuid maid dárbbášat vaikko vel leat ge ožžon gálvvu.

Spiehkastagat leat:

Gáiddus vuovdimii ja girjiiid vuovdimii (geahča dás vuolábealde) gáhtanáigemearri lea 3 mánu maŋŋá go leat ožžon gálvvu, vaikko it leat ožžon doarvái dieđuid, dahje maŋimusat 1 jagi maŋŋá, jos oppanassiige it leat ožžon dieđuid gáhtanvuoigatvuođa birra.

Erenoamášdingojuvvon oastimii, dat mearkaša gálvvuide mat leat ráhkaduvvon erenomážit geavaheaddjái, gusto eanemusat 3 mánu gáhtanáigemearri gálvvu vuostáiváldimis, jus don it leat ožžon doarvái dieđuid gáhtanvuoigatvuođaid birra.

Elektrovnnalaš bálvalusat

Jus dingot bálvalusa mii galgá lágiduvvot interneahtras dahje telefovdnaneahtras, ovdamearkka dihte dihtorprográmmaid, musihkkafiillaid, ringenšuoŋaid ja sullasaččaid, de sáhtát soahpat ahte bálvalus álggahuvvo ovdal go gáhtanáigemearri dievvá. Dát galgá dattetge leat čielgasit šiehtaduvvon ja don galggat leat ožžon doarvái dieđuid lága vuođul.

Muhtin dain addosiin lea veadjemeahtun dahje váttis máhcahit buktaga ruovttoluotta, nu ahte gáhtanvuoigatvuohta ii guoskka dákkár bálvalusaide.

Jus bálvalus doaibmá jotkkolaččat, de dus lea vuoigatvuohta gáhtat dan oasi bálvalusas mii ii leat skáhppojuvvon.

Girjiiid oastin

Jus oasttát girjiiid main lea soahpamuš ahte girji doaimmahuvvo oasseleveránsan guhkit ággi badjel, ovdamearkka dihte leksikonat, de gáhtanáigemearri álgá jo go leat ožžon vuosttaš girjii girjeráiddu, nu guhká go dát girji addá dutnje vejolašvuođa fuobmát olles girjeráiddu.

Don it sáhte gáhtat oastit girjeráiddu go leat ožžon buot girjiiid. Jus girjiiid bohtet okta ain hávil, de lea geavaheaddjis 14 beaivásaš gáhtanvuoigatvuohta juohke girjái, molssaeaktun sáhtta leat 3 mánu jos vuovdi ii leat addán čállojuvvon dieđuid, ja maŋimusat 1 jagi jos ii oppanassiige leat addon diehtu gáhtanvuoigatvuođa birra.

Erenoamáš gálvvut

Go gálvu ráhkaduvvo erenoamážit geavaheaddji várás, nu gohčoduvvon buvttadan-oastin (*tilvirkningskjøp*), de lea dábálaččat 14 beaivve gáhtanvuoigatvuohta, muhto nu ahte gáhtanáigemearri nohká manjimusat 3 mánu manjnjá go lea ožžon gálvvu.

Sáhtta šiehtaduvvot ahte buvttadeapmi álggahuvvo ovdal go gáhtanáigemearri nohká. Dán ferte šiehtadit ovdal oastima ja manjnil go vuovdi lea addán buot eará dehálaš dieđuid, dás maidái dieđuid gáhtanvuoigatvuođa birra.

Jus geavahat gáhtanvuoigatvuođa dákkár oktavuodain, de galgá oasti máksit goluid dahkkojuvvon barggu ja geavahuvvon ávdnasiid ovddas. Diekkár álggaheami ii sáhte šiehttat telefodnavuovdimiin.

Álggahuvvon bálvalus

Sáhtta šiehtaduvvot ahte bálvalus galgá álggahuvvot ovdal go gáhtanáigemearri dievva. Dán ferte šiehtadit ovdal oastima ja manjnil go vuovdi lea addán buot eará dehálaš dieđuid, oktan dieđuiguin gáhtanvuoigatvuođa birra.

Gáhtanvuoigatvuođa geavaheamis dákkár oktavuodain fertet máksit goluid barggu ja ávdnasiid ovddas maid leat geavahan ovdal go gáhtet.

FUOM! Diekkár álggiin ii sáhte šiehtaduvvot telefonvuovdimiin dahje vuovdimiin mat leat fásta vuovdinbáikki olggobealde. Dalle gusto váldonjuolggadus ahte don álo sáhtát gáibidit ruovttoluotta oastinsupmi.

Maid galggan dahkat go gáđan?

Vuovdi ferte oažžut dieđu ahte gáđat oastima manjimusat dan beaivvi go gáhtanáigemearri nohká. Ii gáibiduvvo ahte geavahuvvo gáhtanskovvi, danne lea doarvái jos vuovdi oažžu dieđu telefonna bokte. Duodaštuvvon sivaiddat geažil sáhtta dattetge leat buorre addit čálalaš dieđu, erenoamážit divrras dávviriid oktavuodas.

Maid galggan mun bargat gálvvuin?

Jus galggat sáhttit geavahit gáhtanvuoigatvuođa, de gálvu ferte máhcahuvvot ruovttoluotta vuovdáii sullii seamma árvvus ja hivvodagas go oažžot dan.

Oažžot go gálvvu njuolga ruoktot, omd. uksavuovdimiin dahje vuovdinmeassuin, de galgá dat addot vuovdi háldui ruovttustat dahje doppe gos vuostáiváldet dan.

Jus vuostáiválddát gálvvu njuolga vuovdis eará sajis go ruovttus, de sáhtát soahpat ahte máhcahat gálvvu eará lálkai. Dát ferte šiehtaduvvot čielgasit ovdal oastima, ja vuovdi ferte máksit buot goluid ovddalgihtii.

Jus leat addán gálvvu vuovdáii ja gálvu ii vižžo ovdal go lea gollan 3 mánu, de oaččut dan nuvttá.

Jus don šiehtadusa mielde leat ožžon gálvvu poasttas maŋŋá go leat dingon dan earret eará meassus d.s., de don galggat máhcahit dan vuovdáii. Jus vuovdi ii leat fuolahán heivvolaš máhcahanpáhkkema, de lea doarvái ahte gálvu addojuvvo vuovdáii doppe gos leat ožžon dan.

Go gáđat gáiddusoastima, de it dárbbáš lága mielde lonistit gálvvu sáddenbáikkis. Lea doarvái sáddet gáhtanskovi dahje reivve vuovdáii ahte gáđat, ja mávssát go sáddet gálvvu ruovttoluotta. Fuomáš ahte fievrrideaddji sáhtta gáibidit ahte don vuostáiválddát dán ovdal go sáddet dan ruovttoluotta.

FUOMÁŠ! Jus it viečča gálvvu, de dat ii adnojuvvo doarvái diehtun vuovdáii ahte leat gáhtan. Gáhtanáigemeari gaskkalduhttima dihte fertet dasa lassin addit dieđu vuovdáii.

Máhcahangolut

Vuovdi galgá fuolahit máhcahanfievrredeami ja heivvolaš máhcahanpáhka doppe gos gálvu lea ostojuvvon telefodnavuovdimis dahje fásta vuovdinbáikki olggobealde. Jus nu ii geava, de lea dábálaš ahte vuovdi ieš ferte viežžat gálvvu.

Jus gálvu lea ostojuvvon gáiddusvuovdima bokte (oastit neahta bokte, poastadingojumi dahje TV-vuovdima bokte), earret telefonvuovdima), de don galggat máksit ruovttoluotta sáddema. Jus gávppašeaddji ii leat sádden heivvolaš máhcahanpáhka mii dagaha ahte ii leat dohkálaš dan máhcahit, de sáhtát dušše bidjat gálvvu vuovdi háldui maid de dagaš dainna.

Vuovdis ii leat lohpi váldit divvaga geavahettiin gáhtanvuoigatvuođa, eretcealkin- dahje sullasaš divada.

Goas oaččun ruđaid ruovttoluotta?

Vuovdimis olggobealde fásta vuovdinsaji ja telefodnavuovdimis sáhtát don doalahit gálvvu nu guhká go vuovdi ii leat máksán gávpesupmi ja ruovttoluottasádden mávssu, almmá ahte gáhtanvuoigatvuohta gahččá eret. Vuovdi galgá dattetge máksit ruovttoluotta gálvvu 14 beaivvi siste dan rájes go oaččui gálvvu ruovttoluotta dahje oaččui viežžanlihpu gálvvu.

Gáiddus vuovdimiid oktavuodas (earret telefonvuovdimiid oktavuodas) fertet máhcahit gálvvu govtolaš áigemearrái, vaikko vel vuovdi ii leat máksán ruovttoluotta ruđaid.

Seilejuvvon gálvvut

Jus gálvu ii leat billašuvvan, de ii mearkkaš ahte gálvvu máhcaheapmi ii leat vejolaš jus gálvu rahppojuvvo. Dávjá ferte rahpat báhka vai sáhtta mearridit gáhtá go oastima.

Gáiddusvuođimis (earret telefonvuođimis) lea vuođimis dattetge lohpi seilehit jietna- dahje govabuktosa (omd. CD:id ja dvd-filmmaid), ja maiddá dihtorprográmmaid, nu ahte gáhtanvuoigatvuohta ii leat vejolaš jus rabat seilejuvvon gálvvu. Dattetge ferte vuovdi dieđihit dan birra hui čielgasit gálvvu seilemis. Jus seilejuvvon gálvu ii leat merkejuvvon, de sáhtát gáhtat 14 beavvi sisa, beroškeahhtá jus seilejuvvon gálvu lea rahppon.

Kredihttašiehtadusat

Kredihttašiehtadusat mat leat dahkkojuvvon oktanaga oastimiin loahpahuvojit seammás go gáhtanvuoigatvuohta geavahuvvo. Vejolaš mákson kredihttagolut galget de ollásit máksojuvvot ruovttoluotta. Vuovdi lea geatnegahtton dakkaviđe dieđihit kredihttaaddái jus gáđat.

Sierramielalašvuohta vuovdiin gáhtanvuoigatvuođa ektui?

Geavaheaddjiráđđi/Forbrukerrádet sáhtta veahkehit sihke njálmmálaš neavvumiin ja vejolaš eará dieđuiguin meannudit du ášši jus čuožžila riidu vuoigatvuođaid alde mat dus leat gáhtanvuoigatvuođalága vuodul.

Geavaheaddjiidoastinláhka

Mii guoská geavaheaddjiidoastinláhki?

Gávdnojit mánga lága mat muddejit oastiide makkár vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat gávdnojit. Makkár njuolggadusat gustojit, lea das gitta makkár oastin leat. Jus don leat oastán ealáhusdoalliin, de lea geavaheaddjiidoastinláhka guovddážis.

Geavaheaddjiidoastinláhka gusto ná:

- Go priváhtapersovdna oastá juoidá ealáhusdoalli.
- Go priváhtapersovdna vuovdá juoidá eará priváhtapersovdnii, de geavaha fitnolaš gaskkusteaddji (geavahuvvon biilla oastin lea dábálaš ovdamearka).
- Čáhceleveránsa, gáibádusaid dahje vuoigatvuođaid oastin.

Geavaheaddjiidoastinláhka ii gusto:

- Oastimat guovtti priváhta olbmo gaskka almmá gaskkusteaddji haga.
- Oastimat priváhta olbmo ja ealáhusdoalli gaskka mat leat dahkkojuvvon ovdal suoidnemánu 1. b. 2002.

Dáin dáhpáhusain gusto oastinláhka. Eambbo dieđuid dan birra gávnnat «Oastit priváhta olbmos/Kjøp fra privatpersoner».

Maid sáhtát gáibidit gálvvuin?

Geavaheaddjiidoastinláhka cealká ahte gálvu galgá leat nu go leat vuovdiin soahpan. Jus leat dieđihan vuovdái ahte gálvu galgá geavahuvvot earenoamáš doaimmaide, de sáhtát gáibidit ahte gálvu galgá heivet dasa. Dus lea vuoigatvuohta gáibidit ahte gálvvus leat dat iešvuođat ja doallelašvuohta maid vuovdi lea almmuhan oasttedettiin, almmuhusaid bokte, plakáhtain, báhkain jna.

Jus it leat soahpan maidege erenoamážit, de geavaheaddjiidoastinláhkii cealká ahte dus lea vuoigatvuohta ahte gálvvus:

- leat seamma iešvuođat ja doallelašvuohta go vástideaddji gálvvus
- das leat seamma iešvuođat go geahččaleamis dahje modeallas maid leat oaidnán
- das lea dat kvalitehta ja daid iešvuođat maid vuovdi lea almmuhan
- ollašuhttit almmolaš sihkarvuođagáibádusaid
- leat dohkálaččat páhkkejuvvon
- eai leat giddehusat (heftelser)
- čuvvot áddehahtti geavahanrávvagiid

Jus gálvu ii čuovo dan maid leat soahpan dahje sáhtát gáibidit lága vuođul, de gálvvus lea váilelašvuohta. Dat mearkkaša ahte don sáhtát gáibidit vuovdi ođđasitskáhppo, njulge boasttuvuođa, addá haddevuolidemiid, loahpaha oastima ja/dahje addá buhtadusa.

Meattáhus vuosttaš 6 mánuš

Láhka cealká ahte buot meattáhusat mat dáhpáhuvvot vuosttaš guđa mánuš, galget rehkenastot fabrikkameattáhussan jus vuovdi ii duođaš eará. Dat mearkkaša ahte vuovdis lea duođaštangeatnegasvuohta das ahte vihki ii leat su sivva.

Vuosttaš guđa mánu maŋŋá lea oastis dábálaččat geatnegasvuohta duođaštit. Fuomáš ahte lea maddái dalle doarvái duođaštit vuovdái ahte gálvu ii čuovo šiehtadusa dahje lága gáibádusaid. Dalle lea vuovdis iskkadangeatnegasvuohta, mii mearkkaša ahte lea geatnegasvuohta iskat mii lea vihkin. Jus vuovdi ii gávnna siva, dahje sivvan dasa lea ahte gálvvus leamaš beare heajos kvalitehta, de dat lea váilelašvuohta.

Meattáhus ii dárbbáš leat váilevaš

Boasttuvuohta ii dárbbáš leat váilevaš geavaheaddjiidoastinlága olis Boasttuvuođat maid ferte rehkenastit gollama geažil, dahje boasttuvuođat mat čuvvot vástitmeahttu- mis dahje eahpedábálaš geavaheami geažil, eai leat váilivuodát. Jus vuovdi gávnnaha ahte dát lea sivvan vihkáduvvamii, de fertet ieš máksit divvuma.

FUOMÁŠ! Vuovdi sáhtá dušše váldit mávssu divvumis dahje iskkadeamis jus dan lea šiehtadan ovddalgihtii ja jus dát meattáhus lea du sivva.

Fuomáš ahte go oastá geavahuvvon gálvvu, de sáhtá vuovdit gálvvu «nu mo lea», «nu mo čuožžu», «nu mo lea čájehuvvon», dahje eará sullasaš eavttuiguin. Áigumuš dáinna lea ráddjet du vuoigatvuođaid. Vaikko diekkár várahus lea addojuvvon, de dat lea váilevaš jos gálvu lea heajut dilis go dan maid livččet jáhkkán dan vuođul maid lea mitalan, gálvvu haddi ja ahki.

Váilevašvuohta lea maddái jus vuovdi lea doallan iežas duohkin dehálaš dieđuid gálvvu birra, dahje gálvvus eai leat dat iešvuođat maid vuovdi lea almmuhan.

Makkár vuoigatvuohta leat dus jus gálvu lea váilevaš?

Jus gálvvus lea váilivuohta, sáhtát gáibidit vuovdi addit dutnje nuppi vástideaddji gálvvu (ođđasit buktit) dahje ahte vuovdi divvu váilivuođa. Dábálaččat don ieš válljet háliidat go ođđa gálvvu vai áiggot go divuhit dan.

Muhto vuovdi sáhtá gáibidit oažžut divvut gálvvu jus:

- Oastái sáhtá šaddat «almmá namatkeahhtá hehttehus» (ovdamearkka dihte divvun moatti beaivvis) ja divvuma geažil gálvu šaddá nu buorre go ođđa (ovdamearkka dihte gápmagat mat šaddet nannosat go ovdal).
- Dain oktavuodain mas divvun sáhtá dáhpáhuvat «almmá namatkeahhtá hehttehusan», de galgá leat unnán ovdalgo vuovdi golut adnojuvvojit eahpegovttolažžan (ovdamearkka dihtii jus oastinhaddi ođđa gálvvus lea 3 geardde eanet go divvungolut).
- Miellidibuktá govttomeamet divrrasin háhkat ođđa. Dat mearkkaša ahte gálvvuid maid árvu njiedjá ollu ja mat leat divrasat, ii sáhte gáibidit máhcahuvvot nugo biillaid ja mohtorsihkkeliid.
- Lea veadjemeahtun skáhppot ođđa vástideaddji gálvvu, ovdamearkka dihte go gálvu ii šat buvttaduvvo. Beroškeahhtá das háhká go vuovdi ođđa gálvvu vai divvu go váilevašvuođa, de sáhtát gáibidit ahte dát dahkkojuvvo nuvttá, dat mearkkaša ahte oaččut buot goluid buhtaduvvot váilivuođa divvuma ovddas.

Guokte vejolašvuođa divvut seamma meattáhusa

Fuomáš ahte vuovdimis lea geavaheaddjiidoastinlága olis dušše guokte vejolašvuođa divvut seamma meattáhusa. Jus dát eahpelihkostuvvá, de sáhtát gáibidit haddevuolideami dahje loahpahit oastima. Haddevuolideapmi galgá dávistit gálvvu árvvu njiedjamii. Jus gálvu lea dušše beali árvvus dáinna váilevašvuođain, de sáhtát gáibidit 50% haddevuolideami.

Jos váilivuohta lea mearkkašahtti, sáhtát haddevuolideami sadjái gáibidit heaittihit oastima. Don fertet dalle máhcahit gálvvu ruovttoluotta vuovdái ja vuovdi ferte máksit ruovttoluotta gálvvu ja maŋŋonanreanttu dan rájes go almmuhit boasttuvuođa.

Jus don leat gillán ekonomalaš vahágiid, de sáhtát dasa lassin muhtin dilálašvuođain gáibidit buhtadusa vuovdimis. Fuomáš ahte dus lea geatnegasvuohta ráddjet vahágiid, ja ahte it oaččo buhtaduvvot massimiid ealáhusdoaimmas.

Luoikkahandávvir

Jus don válljet ahte vuovdi galgá divvut, dahje ahte vuovdis lea vuoigatvuohta beassat divvut, de dus dábálaččat lea gáibáduš oažžut luoikkahuvvot dávvira, jus ádjána guhkit go vahkku divuhit váilivuođa. Luoikkahandávviris galgá leat vejolašvuohta deavdit seamma dahje sullii seamma ulbmila go dávviris mii lea divvumis.

Váidináigemearit

Jus fuobmát juoga mii lea boastut gálvvus, de fertet diedihit dan vuovdái govttolaš áiggis. Lea álo doarváa ahte váidalat guovtti mánu siste dan rájes go fuomášat meattáhusa, muhto duohta dilis lea buoret sihke dutnje ja vuovdái ahte boahotá jođánis reakšuvdna.

Lassin dasa ahte don galggat reklameret govttolaš áiggis, de fertet čuovvut váidináigemeriid. Váldonjuolggadussan lea ahte váidalus galgá dahkkot manjimusat guokte jagi manjá go leat váldán badjelasat dávvira. Áigemearri lea dattetge vihtta jagi, jos dávvir lea oaivvilduvvon bistit mealgat guhkit go guokte jagi. Dát leat ovdamearkka dihte gálvvut nugo viessogálvvut, biillat, mobiilatelefovnat, rádio/tv-apparáhtat ja huksengálvvut.

FUOM! Fuomáš maiddái ahte vuovdi sáhtá dáhkádusas dahje sullasaš, addit guhkit váidináiggi go dan mii lágas lea mearriduvvon.

Mii rávvet ahte háhkat čálalaš duođaštusa goas don leat váidalan ja masa dat guoská, vai ii dárbbáš eahpidit ahte váidalus lea ovddiduvvon áiggil.

Manjoneapmi

Manjoneapmi lea jos vuovdi ii lágit gálvvu sohppojuvvon áigái. Manjonemiin sáhtát gáibidit ahte vuovdi skáhppo gálvvu, ja don sáhtát manjdit mávssu dassáži go oáččot gálvvu.

Jos manjoneapmi lea mearkkašahti, de sáhtát loahpahit oastima, mii mearkkaša ahte sáhtát heaitit šiehtadusas ja gáibidit ruovttoluotta dan maid leat máksán lassin manjonanreanttuide dan rájes go mákset.

Go manjoneapmi dáhpáhuvá, de sáhtát bidjat govttolaš lassiaigemeari vuovdái. Jus vuovdi ii lágit gálvvu áigemearrái, de sáhtát loahpahit oastima.

Buhtadus

Jus don gillát ruđalaš táhpa, de sáhtát muhtun dilálašvuođain gáibidit buhtadusa vuovdis. Dát gusto beroškeahhtá leatgo ožžon ođđa gálvu, leago divvojuvvon dahje leago oastin loahpahuvvon. Fuomáš ahte dus lea geatnegasvuohta ráddjet vahágiid, ja ahte it oaččo buhtaduvvot massimiid ealáhusdoaimmas.

Máksin

Gálvvu galgá máksit reaida/kontánta, jus eará ii leat šihhton. It dárbbáš máksit ovdal go leat ožžon gálvvu, jus fal ii leat šiehtadus máksit ovdagihtii. Dakkár šiehtadusa galggašii garvit.

Jus ii leat šihattojuvvon haddi, de galggat šiehtadanáiggis máksit dan hatti mii lei gusto-vaš dán lágan gálvvu ovdas. Jus oaččut rehkega vuovdis, de fertet dieđihit dan govtto-laš áiggis, jos it dohkket gávpesupmi mii lea mearriduvvon das.

Vuovdi ii sáhte gáibidit du máksit divvagiid lassin oastinsubmái, ovdamearkka dihte rehkega almmuheamis ja sáddemis, jus dát ii čielgasit leat sohppojuvvon oastima oktavuodas.

Dingoneretcealkin ja ruovttoluotta máhcaheapmi

Geavaheaddjiidoastinláhka addá dutnje vuoigatvuođa dingoneretcealkit gálvvu áiggis ovdal go oaččot gálvu. Dingoneretcealkin mearkkaša ahte it dárbbáš máksit gávpesupmi, muhto dábálaččat fertet máksit vahágiid maid dagahat vuovdái go cealkkát eret gálvvu. Sáhttibehtet šiehtadit standardiserejuvvon dingoneretcealkin-divvaga mii ii galgga leat stuorát go vuovdi duohta vahát.

Jus leat juo váldán badjelasas gálvvu, de it sáhte máhcahit dan. Dat mearkkaša nappo ahte fertet máksit oastinsupmi, vaikko it hálitge doalahit gálvvu.

Spiehkastat gusto jus:

- dus lea vuoigatvuohta loahpahit oastinšiehtadusa
- gáhtanvuoigatvuođa eavttut leat ollašuhattojuvvon gáhtanvuoigatvuođalága mielde (dat gusto dušše dalle jos oastin lea dáhpáhuvvon olggobealde buvdda/rámbuvrra dahje eará fásta vuovdinbáikki, dahje gáiddusgulahallama bokte)
- don leat soahpan sierra máhcahanvuoigatvuođa vuovdiin (omd. vurkema, ruovttoluokkaheami, oastima geahččaleamis)
- don leat soahpan lonuhanvuoigatvuođa vuovdiin, dahje dakkár vuoigatvuohta čuovvu guoskevaš fidnosuorggi ja gálvosortta.

Váidda: Mo dan dahká?

Dábálaččat fertet ieš váldit bajás ášši vuovdiin, muhto don sáhtát ráđđádallat geavaheaddjiráđiin/Forbrukerrådet ovdal go nu dagat. Jus it leat ovttaoaivilis vuovdiin, de sáhtát váldit ášši Geavaheaddjiráđđái/Forbrukerrådet.

Eanet dieđuid dan birra maid sáhtát váidalit ja mo sáhtát váidalit, gávnnat Geavaheaddjiráđi/Forbrukerrådet váidalanbagadusas. (Gáldu: Geavaheaddjiráđi/Forbrukerrådet)

Govva: Vecteezy.

Mo oažžut buoret ruhtadili

Leat guokte vuogi mo buoredit ruhtadili, juogo lasihit dietnasa dahje geahpedit geavahusa. Dienas sáhttá buorránit jus oažžu buoret bálkká, molsut barggu dahje eanet bargguid.

Olggogoluid sáhttá unnidit jus geavaha unnit ruđa dahje geavaha ruđa jierpmáleappot.

Mávsse alccesat.

Máksit alcces lea álkes, muhto hui effektiiva teknikka persovnnalaš ekonomiijai. Eatnašat geahččalit seastit čuovvovaš vugiin:

1. Bálká kontui
2. Iešguđetlágan golut mánus
3. Seastit dan mii lea báhcán

Muhtimiidda dákkár bargovuohki doaibmá bures, muhto eatnasiin ii leat nu olu ruhta báhcán kontoi go boahnte bálká boahntá. Sivvan dasa lea ahte ruhta maid don geavahat ovtta mánus (čuokkis 2) ii mana dušše «eallimii dárbbášlaš» goluide, nugo borramuššii ja ásodahkii, muhto maidái buot maid oasttát maid iešalddes it dárbbáš. Jurddaškeahhtá eatnašat muddejit golaheami bálkká ektui mii sis lea áiggis áigái. Dan don várra leat vásihan, váikko maŋŋil go bálká maidái lea lassánan. Eanemus jáhkehahti lea ahte don muddejit geavahusa, nu ahte it seastte eanet maŋŋá bálkágoargnuma go ovdal. Dán lálkai olbmot automáhtalaččat láhttejit go lea sáhka ruđain.

Go vuos máksá alccesis, de molsašuddá ortnet nuppi ja goalmmát ceahki gaskkas.

1. Bálká kontui.
2. Seastit vissis proseantta bálkkás.
3. Iešguđetlágan golut mánus.

Dat sáhttá orrut banála, muhto oaččot jáhkit, ahte dát teknikka doaibmá! Sivvan dasa lea ge juste dat mii namuhuvvui dás bajábealde – namalassii ahte olmmoš eahpediđolaččat mudde iežas geavahusa dan ektui mii ain lea kontos.

Dábálaš jearaldat lea man stuora oasi bálkkás galgá máksit alccesis vuos. Álggos lea deháleamos beassat johtui, ii dárbbáš seastit nu stuora oasi bálkkás. Muhto lea dieđusge nu ahte jođáneappot olahat iežat mihttomeriid, jus bijat stuoerat oasi seastimii. Buorre vuolggasadji lea 10% netto máksojuvvon bálkkás. Jos don bidjat 10% nettobálkkás mii lea mákson, ja seasttát buori vuogi mielde, de moatti jagis leat seastán buori opmodaga.

Jus du mielas orru 10% hirkmat ollu, de sáhtát dieđusge álgit unnit proseanttain. Nugo namuhuvvon, de lea deháleamos ahte álggát. Muhto jus dus lea alla dienas ja háliidat riggut nu oanehis áiggis go vejolaš, de sáhtát seastit eanet. Ollugat geain lea alla dienas berrejit almmá erenoamáš váttisvuođaid haga sáhttit seastit 20-30% netto bálkkás. Veahá vuolit eallindássi odne, ollu stuorát friddjavuohta ja alit eallindássi boahhteáiggis. Girjji *The rules of wealth* čáli Richard Templar čállá, ahte son máksá alcces vuos 50% buot maid dine. Dát lea hui stuora oassi, muhto jus lea alla dienas ja unnán vealgi, de sáhttá dat leat buorre ja ángiris guhkes áiggi mihttomearrin.

Bušeahhta ii doaimma

Ollugat geat rávvejit persovnnalaš ekonomii ja birra, ain čuoččuhit ahte bušeahhta lea deháleamos reaidu mainna stivret iežat ekonomii. Teorehtalaččat lea dákkár bušeahhta buorre jurdda. Mii plánet masa galgá geavahit ruđaid, fievrredat rehketoalu, ráhkadat stáhtusa ja sávamis oahppá veaháš spiehkastagain go áigodat nohká. Geavatláččat leat dušše hirkmat moattis geain lea disipliidna dan dahkat.

Leat mánga siva dasa go bušeahhta ii doaimma geavatláččat:

- Dát váldá ollu áiggi. Lea áddjás bargu ráhkadit bušeahhta juohke mánu ja fievrredit rehketoalu dađistaga. Go dán máhttigoahdá, de dieđusge šaddá geahppaseabbo bargun, muhto váttisvuohta lea ahte eatnasat vuollánit ollu ovdal go bohtet nu guhkás. Dasa lassin eatnašiid mielas orru váigat bargat dainna. Váigadis barggut eai leat nu go diehtit prioriterejuvvon.
- Mii eat nagot earuhit dárbbaslaš ja dárbbasmeahtun oastimiid. Eatnašat mis oastit sihke dárbbaslaš ja dárbbasmeahtun gálvvuid ja bálvalusaid juohke mánu. Go ráhkadit bušeahhta, de lea álkit váldit vuhtii daid fásta, dárbbaslaš goluid, omd. mat gullet borramušgoluide, sáhttui, mánáidgárdái ja viessoláigui. Dárbbasmeahtun goluid lea váddáset hálddašit. Mii sáhttit dieđusge bidjat sierra poastta bušehttii, muhto duohtavuođas lea dávjá váttis ovdagihtii meroštallat dakkár rámma. Dávjá mii nagodit iežamet dájuhit ahte dárbbasmeahtun oastin lea dárbbaslaš go gálvu lea gieđaid gaskkas. Go dat dáhpáhuvá, de billašuvvá bušeahhta.

Don soaittát imaštit ahte gávdno go buoret molssaeaktu bušehttii, ja vástádus lea juo. Molssaeaktun lea máksit alcces. Dát lea ollu unnit áddjás teknihkka, ii gáibit ahte earuhit dárbbaslaš ja dárbbasmeahtun oastimiid ja lihkostuvvama vejolašvuohta lea ollu stuorit.

Mun ávžžuhan bušeahhta dušše jus don leat hárjánan bušeahtaid ráhkadit ja dus leat buorit vásáhusat dainna. Jus dus ii leat hárjáneapmi bušeahtain, de in ávžžut du geahččalit. Lea stuorra vejolašvuohta ahte oaččut unnimus lági mielde ruovttoluotta barggu ovddas. Geahččal baicca máksit alcces dan sadjái.

Seastinšiehtadus

Eatnašiidda buoremus čoavddus lea máksit alces juohke mánu, automáhtalaččat geassit dihto supmi bálkákottus. Eanaš bänkku ja foandahálddašeaddjit fáallet automáhtalaš geassima konttus, ja dát lea hui buorre vuohki fuolahit ahte várret veaháš seastimii juohke mánu. Fuolat ahte gesso nu fargga go vejolaš maŋŋá bálkábeaivvi, nu ahte dus ii leat vejolaš geavahit ruđaid ovdal go gesso seastimii. Mearret ahte ruđaid maid bijat sierra kontui, dahje sirdojuvvojit eará sadjái, eai galgga goassege geavahuvvot geavahussii. Dát ruđat galget sihkkarastit du ekonomalaš boahtteáiggi, ja daid ii oaččo mange láhkai geavahit luomuide, gárvvuide, biilii dahje sullasaččaide.

Ale šatta hánis

li oktage liiko hánis olbmuide. Olbmot geat leat hátnásat ruđalaččat, leat dávjá hátnásat eará láhkai maiddá. Ovdamearkka dihte sáhtá leat váttis oažžut veahki hánis olbmos.

Jus leat bidjan mihttomearrin oažžut buori persovnnalaš ekonomiiija, de dárbbášat bearráigeahččat iežat golaheami. Seammás don it galggat šaddat hánis. Gokko lea rádji gaskal seastevaš ja hánis, dasa ii gávdno vástádus. Dan fertet ieš gávnnahit.

Go leat máksán alcesat vuos dan oasi maid leat mearridan, de sáhtát buori oamedovdduin uhcit beroštit masa bálká muđui geavahuvvo. Jus manná nu guhkás ahte oažžu heajos oamedovddu juohke háve go geavaha ruđa, de leat bahásgierddu siste mas fertet beassat eret. Nu guhká go mávssát alces álggos, de lea ortnegis geavahit muhtun oasi ruđainat dárbbášmeahttun gávppašeapmái.

Dat ahte udnot alces veaháš buoredilálašvuođa, seammás go hálddašat iežat gola-husa, lea dáidu maid soaitá ádjánit hálddašit. Dán návcca ovddideapmái lea dehálaš ahte smiehtat dan mii duođaid lea dehálaš dutnje, ja vuoruhat geavahit ruđaid dasa ovdal go buot daid ávdnasiidda main lea unnit mearkkašupmi dutnje. Galggat jearrat alcesat mii lea deháleamos dutnje. Fertet prioriteret muhtin áššiid ja ii prioriteret fas eará.

Ekonomalaš friijavahkkoloahppa

Muhtin hárjehallan maid sáhtát geahččalit, jus dus lea heajos kontrolla olggosgoluin, lea geahččalit olles vahkkoloahpa nu ahte it geavat ruvnnoge masge. Mearridat ovdamearkka dihte ahte dii.18:00 gaskkal bearjadat maŋŋágaskabeaivvi ja dii. 08:00 vuossárgga iđđedii it galgga atnit ovttage ruvnno. Bora borramuša mat dus lea galmmihanbovssas, galmmihanskáhpas dahje gievkkanskáhpain (ii leat lohpi ovdagihtii oastit borramuša lassin) ja geavat iežat hutkáivuođa gávdnat doaimmaid maidda it dárbbáš máksit maidege. Váccaš meahcis, loga girjjiid, geahča filmmaid, dahje speala breahhtaspealuid ovttas bearrašiin ja ustibiiguin.

Dán hárjehallama ulbmil ii leat ovddemusat seastit ruđa ovtta vahkkoloahpa. Ulbmil lea vásihit ahte olbmot sáhttet ollu bargat almmá ahte dárbbášit ruđaid geavahit. Soaittát vásihit ahte meahccemátki attii dutnje seamma ollu go gávpeguovddážis vázzit maid lávet lávvordaga ovdalgaskabeaivve dahkat.

Ale vuordde

Nugo ovdalis namuhuvvon, de ollugat maŋdit seastin ja investereren álgima dassáži go buot dilálašvuodát dasa heivejit. Dát lea boasttuvuohta mii sáhttá leat stuora ekonomalaš váikkuhussan. Oktageardánis rehkenastinbihttá čájeha man ollu duodai máksá vuordit.

Jurddaš dál ahte dus lea 30 jagi vel dassá go šattat pensionistan, ja ahte don otne álggát seasttát 3000 ruvno mánnui. Jus don oaččut 10 proseantta vuoittu dás, de leat 30 jagis seastán 6,46 miljovna ruvno. Jus baicca mearridat vuordit jagi, de šaddá dušše 29 jagi seastináigodat. Loahppasupmi maŋná 29 jagi lea sullii 5,83 miljovna ruvno. Dan ahte vuordit dušše jagi dagaha ahte álggahat penšuvdnaoažžuma 630 000 ru. unnibun. Dát mearkkaša badjel 1 700 ru. beaivái, dahje sullii 72 ru. diibmui! Dán ovdamearkkas mearkkaša nappo dat ahte vuordit ihtáži dan sadjái go álggát odne, máksá dutnje 1 700 ru. beaivái. Dat lea buorre ágga álggahit seastima ja investerema juo odne!

Veaháš hávális

Jus otne jugat lihhtarbeali bruvssa juohke beaivvi, ja baicca álggát čáziin, de leat logi jagi geahčen seastán iežat rupmaša badjel 180 kilo sohkkariin. Dat vástida energiija 80 kg buhtes buoiddi. Jos don mávssát 10 ruvno juohke boahtalii, de leat logi jagis seastán measta 37 000 ruvno. Jos investerejuvvo 10% jahkásaš vuoitun, de supmi lea sturron measta 64 000 ruvdui.

Jus dál dušše suffás veallát, ja álggát vázzit golbma kilomehtera juohke beaivvi, de logi jagi geahčen leat measta 1100 miilla vázzán. Buohtastahttimiin lea gaska Kristiansandas Girkonjargii «dušše» 280 miilla.

Bajábeale ovdamearkkat čájehit, man nannosit sáhttá doaibmat veaháš juohke beaivve prinsihppa. Vaikke vel bruvssa oastin dahje golbma kilomehtera guhkes vázzin ovttá beaivvi ii mearkkaš nu ollu iežat bursii dahje dearvvašvuhtii, de lea váikkuhus jus dan dahká juohke beaivvi guhkes áiggi badjel mearkkašahti. Veaháš juohke beaivvi prinsihppa lea nappo dakkár tekniikka mainna olaha stuora bohtosiid go bidjá veaháš návccaid juohke beaivvi. Ii leat dehálaš dán oktavuodas man ollu searaid bijat beaivválaččat. Dat mii mearkkaša lea ahte galggat dahkat dan juohke beaivvi ja ahte dus lea nu ollu disipliidna ahte sáhtát dahkat dan guhkes áigodagas. Ollugat barget «skippertakmetodain/ražastanvugiin» – dahje vuordit dassái go buot oktanaga dahkat – mielde ja čuoččuhit ahte sii barget buoremusat deattu vuolde. Veaháš juohke beaivvi prinsihppa dagašii dán nuppe láchkai. Prinsihppa ii leat streassan, iige gáibit guhkes ja garra bargovuoruid, muhto eaktuda ahte válldát áiggi veahkkin. Amerihkálaš supervuovdi Joe Girard lea dadjan: "The elevator to success is out of order. You'll have to use the stairs, one step at a time. (*Heisa lihkostuvvamii ii leat doaimmas. Don fertet geavahit tráhpáid, ovttá láchkai ain hávális.*)" Go geavahat veahá juohke beaivvi prinsihpa, de don válldát ovttá lasá háválassii, ja juvssat dađistaga ođđa alážiid. Ollugat jáhkket ja sávvet jodánis ja álkis čovdosiid iežaset váttisvuodáide, muhto

diekkár divodeaddjit eai gávdno. Heaisa ii leat ortnegis, eaige leat divodeaddjit geat sáhttet dan doaimmahit. Áidna duođaštuvvon vuohki juksat stuora bohtosiid lea váldit ovttá lávkkii hávális ja váldit áiggi veahkin. Persovnnalaš ekonomiiija siskkobealde leat erenoamážit guovtti suorggis gos berret geavahit dán vuodđojurdaga ja ásahit buriid dábiid:

Seastte veaháš juohke beaivvi. Jus garvá smávvaostimiid, de eatnašat sáhttet seastit vehá juohke beaivvi. Áiggi mielde sáhtta šaddat mearkkašahtti stuora supmit. Beaiválaš gáffegohpa maid oastát bargui manadettiin, áviissat maid automáhtalaččat oasttát gávppis, unna lunššažiid maid oastit kantiinnas – dákkár smávva oastimat eai oro leamen áktánasat, muhto guhkit áiggi vuollái dat sáhttet máksit ollu. Jus don nagodat seastit 50 ruvno beaivái, ja investeret daid ruđaid oasusmárkaniidda 10% vuoitun, de lea dus vel okta miljovdna maŋŋil sullii 19 jagi. Dán rehketdoalu sáhtát áinnas bajil máhttit, ja muittuhit iežat juohke háve go dárbbasmeahttun oastimat dahkkojit.

Juohke beaivvi vehá máhttolokten. Go investere muhtin minuhtta juohke beaivvi lasihit iežat ekonomalaš intelligeanssa, de oaččut máhtolašvuodadasi dán suorggis, mii lea ollu viidát go eatnašiin earáin. Jus nagodat ovdamearkka dihte lasihit iežat vieru lohkat 25 siiddu juohke beaivvi, de leat lohkan jagis badjel 9 000 siiddu, mii vástida 36 girjji 250 siidduin.

Mii stivre dietnasa?

Napoleon Hilla girjjis *Think and grow rich* namahuvvo ahte leat golbma fáktora mat mearridit man alla bargodietnasa olmmoš olaha. Dat golbma fáktora leat kvalitehta, kvantitehta ja miellaguoddu. Vaikko gávdnojit ge maiddá eará bealit mat váikkuhit bargodietnasa, de lea eanaš dat golbma eanemusat mu fátmastit dáid.

1. Kvalitehta

Lea čielggas ahte bargokvalitehta maid čađahat, lea mearrideaddji mearkkašupmin dienasvejolašvuodaide. Bargit geat leat dárkilit ja álo doaimmahit bures dahkkojuvvon barggu, ožžot dábálaččat eanet árvvusatnima go bargit geat šluhttojit ja álkidit barget bargguideaset.

Makkár gálggat gáibiduvvojit ahte buori kvalitehta addit, lea gitta das makkár virggiin lea. Dábálaš kánturvirgái lea earret eará dehálaš ahte čállá dárkilit ja bures, ahte álo duppalit dárkkista rehkenastimiid ovdal go daid addá, ja ahte heiveha dan maid addá vuostáiváldi gelbbolašvuhtii.

2. Kvantitehta

Man stuora mearkkašupmi barggu hivvodagas lea, rievddada ollu virggis virgái. Muhtun fidnuin adno dárbbášlažžan barget 50-60 diimmu vahkkus vai lihkostuvvá, eará fidnuin fas árvvoštallojuvvo dušše buktosiid mielde, iige dan mielde man ollu bargá. Eanaš fidnuin gal lea dihto oktavuoha das man olu diimmuid geavaha vahkkošaččat bargguin, ja makkár dietnasa olaha áiggi mielde. Buoremus bálkahuvvon bargit fitnodagas leat dábálaččat olbmot geat leat bargan dahje barget eanet diimmuid vahkus go gaskamearálaččat.

3. Guottut

Goalmát fáktor lea du guottut. Danne go leat olbmot geat mearridit dinendási, eaige mašiinnat, de dávjjimusat posiitiiva ja movttegis olmmoš birge buorebut, go olmmoš gii golaha ollu beaivvis váidalit buot ja buohkaid.

Ahte diehtit dáid golbma fáktoriid birra, de dat dieđusge ii automáhtalaččat atte dutnje eanet bargodietnasa. Lea álo dan duohken masa olmmoš geavaha iežas máhtolašvuoda, iige iešalddis man ollu máhtolašvuoha lea. Go diehtá dán golmma fáktora birra, de sáhtá dat leat buorre vuolggasadji go galgá ráhkadit doaibmaplána mas ulbmil lea olahit stuorát bargodietnasa áiggi mielde. Dá leat moadde konkrehta doaibmabiju ovdamearkka maid sáhtá čađahit:

- Barggu kvalitehta sáhtá buoridit go várre diibmobeali beaivválaččat gelbbolašvuoda bajideapmái. Lohkat girjjiid ja searvva kurssaide ja semináraide, de áiggi mielde nannet gelbbolašvuoda mearkkašahtti láhkai.

- Barggu hivvodaga sáhtta lasihit jus beaivválaš eallima strukturere veaháš buorebut. Eatnasat nagodit luvvet áiggi go buorebut plánejit árgabeaivvi.
- Iežas guottuid sáhtta buoredit go lea dihtomielaš geainna gulahallá. Buorremiella ja guottut njoammudit. Danne geahččal nu ollu go vejolaš geavahit áiggi ovttas posiitivvalaš ja movttiidahtti olbmuiguin. Olmmoš sáhtta maid buoridit iežas guottuid go ráhkada alces «eallin njuolggadusaid». Ovdamearkka dihte sáhtat mearridit ahte it galgga goassege hállat negatiivvalaččat olbmo birra gii ii leat das.

Unnidit goluid vai lasihit dietnasa?

Ollugat eai liiko jurdagii ahte čavget geavahusa, ja ángiruššet baicce lasihit dietnasa.

Jurdda lea ahte go lassána dienas, de sáhtta bisuhit dan geavaheami mii otne lea, ja liikká lea vel ruđat seastimii.

Dá leat muhtun ákkat manne ii berre badjelgeahččat golloasi rehketdoalus:

- Goluid vuolideapmi lea «vearrokeahces». Jos don nagodat geahpedit olggosgoluidat 1000 ruvnnuin mánnui, de lea dát ruhta mii sáhtta mannat lassi seastimii. Jus baicca nagodat lasihit brutto sisaboađat 1000 ruvnnuin mánnui, de sáhtat bidjat 600 ruvnnu seastimii (eaktuduvvo 40% vearru).
- Goluid unnideamis lea jođanis beaktu. Doaibmabijut maiguin unnidit goluid lea dávjá dakkár ahte johtilit sáhtta oažžut ávkki. Doaibmabijut mat loktejit dietnasa addet dábálaččat ávkki easka guhkit áigái.
- Eatnasat automáhtalaččat bidjet sisaboahtolassáneami golaheapmái. Jos dan dahká, de dienaslassáneapmi ii buvttet eanet seastima.
- Buoremus lea kombinašuvdna. Buoremus beaktu lea go álggaha sihke doaibmabijuid mat unnidit goluid ja doaibmabijuid maiguin lasiha dietnasa. Dáinna lágiin šaddet dávjá sihke oanehisáiggi ja guhkesáiggi doaibmabijut, ja áiggi badjel sáhttet leat stuora váikkuhusat oktiibuot.

Boares dábit sáhttet leat divrasat

Máilbmi rievdá geažos áigge, ja sáhtta šaddat divrras jus it čuovo daid rievdadusaid mat leat ávkin dutnje. Dás vuollelis leat golbma dovdomearkka olbmuin geat leat báhcán vássán áigái. Guoská go okta dain dutnje?

Bánku alla divadiiguin. Dál gávdnojit mánja bánkku mat juogo ollásit dahje belohakkii leat geahpedan divadiid. Gávna bánkku mas eai leat divvagat daid bálvalusain maid eanemusat geavahat. Dábálaš bálvalusat maid otne oaččut divvagiid haga leat rehkegiid máksin neahttabánkkus ja koartta geavaheapmi.

Alla telefonrehket. Maŋimus jagiid lea gilvu telefonbálvalusaid alde sakka lassánan, mii lea dagahan ahte hattit leat bággejuvvon vuoliduvvot. Muhto lea hui stuora erohus das makkár hattiiguin lágideaddjit doibmet. Dehálaš gažaldagat: Dárbbášan go duođaid dábálaš fásta telefonna šat? Leago mus govdafierpmádat ja sáhtán go álgit ringet internehta bokte? Leago mus mobiilatelefovdnaabonnemeanta mas lea vuollegis haddi iežan geavahanminstara ektui?

Alit elrávdnjehattit go dárbbášlaš. Hui ollugat válljejit báikkálaš elrávdnjelágideaddji boares dábi mielde. Muhto lea šaddan ollu álkit molsut elrávdnjelágideaddji maŋemus jagiid, nu ahte ii leat dárbu dohkkehit stuorra rávdnjehattiid báikkálaš fálliin.

10 rávvaga beassat eret ruđain

Dás vuolábealde leat 10 hui beaktilis, muhto dađi bahábut oalle dábálaš vugiid mo gálgá beassat ruđain eret. Jus don orot dákkárin, de berret farggamusat dahkat juoidá.

1. Dingot divrras áigečállaggiid maid it loga.
2. Leat miellahttun girjeklubbas gos oaččut girjiid maid it loga, maid livččet sáhtán luoikkahit nuvttá girjerádjosis.
3. Gávppašit biktasiid jurddašmeahttumit, itge váldde vuhtii biktasiid mat dus leat ovdalaččas ja maid don duođai dárbbášat.
4. Ollu áiggi gávpeguovddážiin.
5. Ligget olles viesu vaikko vel geavahat dušše moadde lanja.
6. Plánet málesteami nu funet ahte don fertet oastit ollu bensiidnastašuvnnain ja dájvja oastit take-away-borramuša.
7. Oastit biilla, biktasiid ja elektronikka rámidan dihtii ustibiiddát, iige dan vuodul maid duođai dárbbášat.
8. Speallat ruhtaspealuid dainna doaivvuin ahte šaddat rikkisin, go vuoitinvejolaš-vuohta lea hui unni.
9. Oastit juoidá dušše danin go dat lea hálbi, iige jurddaš duođaid dárbbášat go dan.
10. Dáhkidit smávva dinggaid maid haga birget jus mihkkege dáhpáhuvá.

10 rávvagiid mo seastit elrávnnji

Rávdnjerehkegat sáhttet dahkat stuora oasi ruovttudoalu ollislaš goluin. Dá leat 10 beaktilis vuogi mo seastit elrávnnji:

1. Biggot jođánit ja beaktilit.
2. Doala liekkasin dušše moadde lanja go lea rivttes galbma áigi.
3. Sajáiduhte lavttadiimmu uvnnaide.
4. Jáddat čuovggaid lanjain maid it geavat.
5. Vuolit ásodaga temperatuvrra 1-2 grádain.
6. Sajáiduhte seastinčuovgapearaid.
7. Iskka gánnáha go liggenpumpa guovllus gos orut.
8. Riššu dan sadjái go lávggodeapmi.
9. Sajáiduhte seastinrišu.
10. Válde jođánat rišu galbmaset čáziin.

Hálbbit borramušgálvvut

Okta earjkalis vuohki unnidit dálloallogoluid lea oastit buktagiid borramušgávpefitnodagaid iežaset mearkkain. Buot stuora borramušgávpefitnodagain leat iežaset mearkkat (Remas leat Landlord, Bunnprisas ja Kiwis lea First Price ja nu ain). Man stuora haddeerohus lea dáid gálvvuid ja dábálaš mearkagálvvuid gaskkas rievddada hui ollu buktagis buktagii, muhto muhtin dilálašvuodain lea haddeerohus hui stuoris. Bátnegeallasis ja ráhkensovttas lean oaidnán mánga čuođi proseantta haddeerohusaid.

Vaikke dákkár gálvomearkkat eai leatge ođas, de lea iešguđetlágan buktagiid lohku mat gullet dáidda mearkkaide lassánan hirbmadit maŋemus jagiid. Dás leat muhtun ovdamearkkat buktagiidda maid mánga borramušgávpefitnodagat fáallet «hálbbes gálvun»:

- Risen
- Pasta
- Pástasovsa
- Iđitbiebmoseaguhus (frokostblanding)
- Hermetihkka
- Galmihuvvonpizza
- Vuostá
- Appelsiidnajuice
- Guollegratiidna
- Bátnekusta
- Bátnegealas
- Ráhkensokta
- Sáibu
- Šámpu
- Lihparat
- Beatnatbiebmu
- Bussábiebmu

Soapmásat sáhttet bidjat gažaldaga dáid buktagiid kvalitehtii. Mánnga buktaga leat iskojuvvon, muhto ii leat vejolaš buktit ovttagiardánis loahppaárvoštallama. Muhtun oktavuodain lea dakkár buktagiin veaháš vuolit kvalitehta go eará mearkagálvvuin, ja eará háviid fas sáhtta duodai dakkár buktagiin leat seamma buorre kvalitehta go gilvaleaddji buktagiin. Danne ávžžuhan du geahččaladdat iešguđetlágan buktagiid ja oastit daid mat du mielas leat doarvái buori kvalitehta. Jus dus lea vejolašvuohta gávdnat dakkár buktagiid maid golahat ollu, de sáhtát áiggi mielde seastit ollu ruđa.

lešdisipliidna lea dehálaš

Leat várra gullan ruoidnadandivššuid birra mat čájehit ahte ii galgga borrat maŋnel dihto áiggi eahkedis. Ovdamearkka dihte ollugat ruidnet jus eai borra maŋnel diibmu čieža. Muhtimat dadjet ahte ruoidnadandikšu lea dušše dušši, go dat lea kaloriijamearri mii lea dehálaš, iige dat ahte goas beaivvis borrá. Muhto sii geat daid dadjet, eai leat ipmirdan manne diet ruoidnadandivššut eai doaimma. Sivvan dasa lea oainnat ahte jus ii bora dihto áiggi, de borrá unnit. Teorehtalaččat sáhtta gal jurddašit ahte jus ii bora maŋnel diibmu čieža, de sáhtta buhtadit dan dušše dainna ahte borrat seamma olu árabut beaivvis. Geavadis dattetge dábálaččat dát ii dáhpáhuva.

Na, mas dás lea dahkamuš ruđain? Seamma teknikka sáhtta geavahit unnidit goluid. Dá leat golbma ovdamearkka:

- Biilakeahtes beaivi. Jos nagodat ahte it geavat biilla ovtta beaivvi vahkkui, de dáiddát oktiibuot vuodjit unnit go odne dagat (jus vuoját juohke beaivvi).
- Oastte biktasiid dušše guovtti mánus jagis. Jus mearridat ahte don áiggot oastit biktasiid dušše ovdamearkka dihte ođđajagimánus ja suoidnemánus, de dáiddát golahit unnit ruđa biktasiidda.
- Oastit borramuša dušše guokte beaivvi vahkkui. Jos bures plánet, de eatnasat nagodit oastit buot borramušaid dušše guktii vahkkui. Ollislaš gollun lea jáhkkimis unnit go dalle jus oasttát borramuša juohke beaivvi.

Golut mat gullet biilli

Buohkat dihtet ahte lea divrras eaiggádit biilla. Muhto lea vejolaš geahpedit biilagoluid, ja erenoamážit dat mat čatnasit boaldámuššii. Dá leat muhtun earjkalis rávvagat:

- Vuoje unnit. Dat soaitá leat hui diehttalas ráva, muhto mánggas sáhttet earjkalis vugiiguin birget veaháš unnit. Ovdamearkka dihte sáhtta geahpedit vuodjin-mátkkiid gávpeguovddáži jus čehpet plánet dárbbuid. Viidáset sáhtta geavahit molssaevttolaš fievruid. Oanehis ja gaskageardánis mátkkiid oktavuodas sáhtta vázzit dahje sihkelastit, ja guhkit mátkkiid oktavuodas sáhtta dávjá geavahit kollektivajohtolaga (ain gávpogiin ja daid birrasiin).

- Doalat leahttoráji. Boaldámušgolaheapmi kilomehteris lassána leavttu mielde, nu ahte doalat leahttoráji.
- Rivttes áibmodeaddu. Dárkkis jeavddalaččat deahkaid áibmodeattu. Jus vuodjá menddo unnán áibmodeattu, de geavaha eanet boaldámušaid go lea dárbbášlaš.
- Vuoje «feminismmalaččat». Jođánis leaktu lasiheamit ja fáhkka goazadeamit sihke billistit biilla ja lasihit boaldámušgolaheami.
- Doalat biilla čorgadin. Boaldámušat lassánit dađi mielde jus biilla deaddá eanet.
- Čuovo mielde boaldámušhattiid. Hattit bensiinnas ja dieselis rievddadit ollu vahkus. Go háhkat alcces áddejumi das makkár intervála siskkobealde haddi rievddada, sáhtát bearráigeahččat ahte deavddát boaldámuša go haddi lea vuollin. Ja muitte, it dárbbáš vuordit dassážiigo tánka lea guorus ovdal go deavddát.

Maid áiggut dahkat vuorddekeahkes dietnasiiguin?

Juoga maid eatnašat geat čállet persovnnalaš ekonomijja birra lávejit deattuhit, lea ahte lea dárbu ekonomalaš hearbevárri, vai sáhtá gokčat vuorddekeahkes goluid. Juoga mii baicca ii deattuhuvvo, lea ahte lea dehálaš ráhkadit plána mo galgá gieđahallat vuorddekeahkes dietnasa.

Vuorddekeahkes dietnasat sáhttet šaddat mángga ládje, ovdamearkka dihte:

- Árbi
- Vuoittut ruhtaspealuin
- Buorit bálkášiehtadallamat
- Badjeláiggemáksin
- Vuoitu viesu ja eará opmodagaid vuovdimis

Jus ii leat plána mo hálldašit dákkár dietnasiid, de háliida daid áinnas háskkidit. Muhtin sivaidd geažil lea vuorddekeahkes sisaboađuin dájvja unnit vásihuvvon árvi go daid sisaboađuidd maid ovddas leat bargan, ja dat váikkuha dasa masa ruđat geavahuvvojit. Eatnašat leat várra gullan Lotto-miljonearaidd birra geat leat háskkidan stuorra oasi vuoittus.

Dá leat moadde evttohusa plánii mo galgá gieđahallat vuorddekeahkes sisaboađuidd:

1. Sáhtá mearridit ahte buot vuorddekeahkes dietnasat galget biddjot seastinkontui, oasusfondii dahje eará seastinvuohkái.
2. Sáhtá mearridit ahte 80% (dahje eará proseanta) vuorddekeahkes sisaboađuidd galgá geavahuvvot seastimii, ja loahppa sáhtá geavahuvvot masa háliida.

Ale vuordde ráhkadeames plána dákkár dietnasiid várás. Juoga mii lea dieid dietnasiidd dovdomearkan lea ahte dat bohtet hirpmástuhttimin, sihke submi sturrodat ja goas dat bohtet.

Máilbmi ii leat vuoiggalaš

Lea stuora erohus das mo mii olbmot jurddašat birraseamet birra. Muhtimat jurddašit birrasasat nu mo dat galggašii leat, ja earát fas jurddašit birraseaset birra nu mo dat duođaid lea. Vuolábealde leat golbma ovdamearkka dasa mo dat sáhtta váikkuhit ekonomalaččat.

1. Bálká. Sii geat jurddašit birrasasaset birra nugo dat galggašii leat, vurdet ahte bargoaddi dušše deattuha gelbbolašvuoda, ánsolašvuoda jna. go bálká mearriduvvo. Sii geat jurddašit birrasasaset birra nu mo dat duođaid lea, dihtet ahte maddái eará fáktorat váikkuhit. Ovdamearkka dihte sáhtta du áigumuš jearrat lassi báلكká ja muittuhit bargoaddi ahte vuorddát lassi báلكká buorre árjjálašvuodas, dát váikkuha dasa makkár báلكká oaččut.
2. Loana reantu. Sii geat jurddašit birrasasaset birra nugo dat galggašii leat, vurdet ahte buohkat geain lea seamma sihkarvuotta ja seamma sisaboahtu galget oažžut seamma reanttu viessoloanas. Sii geat jurddašit birrasasaset birra nugo dat duođai lea, dihtet ahte bánkkut dinejit kundariid ala geat eai čuovo mielde, ja dat ahte sáhtta leat gánnáhahti jos váldá oktavuoda bánkkuin ja bivdá unnit reanttu.
3. Haddi ja kvalitehta gaskavuotta. Sii geat jurddašit birrasasaset birra nugo dat galggašii leat, eaktudit ahte lea čielga oktavuotta hatti ja kvalitehta gaskkas. Sii geat jurddašit birrasasaset birra nugo dat duođaid lea, dihtet ahte dát dávjá doallá deaivása, muhto ii álo.

Haddi barggu ovddas

Dávjá sáhtta oažžut dan ipmárdusa ahte buoremus lihkestuvvan lea almmá garra barggu ja rahčamušaid haga. Ollugat liikojit mitalusaide sin birra geat ožžot buoremus árvosániid measta barggakeahtta, vuitet valáštallangilvvuid measta hárjehalakeahtta dahje riggot measta barggakeahtta. Olbmot leat iešguđetláganat, ja mis buohkain leat sihke nana ja geahnohis bealit. Muhtumiin lea vel dakkár nana bealli mii lea nu nanus ahte sii sáhttet olahit buriid bohtosiid almmá bidjamis ollu návccaid muhtun suorgái. Seammás lea nu ahte guhkit áigge lihkestuvvan bohtá álo garra sávaldagas ahte olahit bohtosiid ja dovddastusas ahte dát gáibida garra barggu guhkit áiggi badjel.

Álgge danin árvusatnit árjjálašvuoda. Ale divtte iežat hirpmástuvvat mitalusaiguin olbmuid birra geat lihkestuvvet almmá rahčamušaid haga. Dáin mitalusain ii sáhte goittotge oahppat maidege, ja dábálaččat dákkár mitalusat eai mital buot duohtavuoda. Leage rámis go ieš leat bargan hui ángirit joksat mihttomeari, ja fuolahat ja oahppat singuin geat lihkestuvvet nana iešdisiplinnas ja guhkilmas ulbmillaš rahčamušaid bokte.

Fálaldat, gánneha go?

Vuovdalan dahje fálaldaga gávppašeapmi orru álgoálggus jierbmás dahku. Oažžu seamma gálvvuid hálbibui, vai mo? Na juo, leat guokte dehálaš eavttu mat fertejit leat sajis vai gávppašeapmi lea nu gánnáhahtti go mánggas doivot:

- Livččet go oastán gálvvu olles haddái, jos gálvu ii livčče vuoliduvvon?
- Livččetgo oastán seamma olu gálvvus, jus it livčče gávdnan gálvvu vuoliduvvon?

Dávjá dát eavttut eai leat ollašuhthtojuvvon geavadis. Ollugat ostet dávjá dinggaid maid eai livčče oastán jus livčče olles hattis, ja ollugat ostet maid ollu eanet go leat vuoliduvvon hattit. Jurddaš ovdamearkka dihte ahte don dábálaččat borat guokte šuhkoládupláhta vahkus. Fáhka muhtin beaivvi oainnát ahte leat hirbmat buorit fálaldagat iežat buoremus šuhkoládas – dat máksá dušše beali das maid dábálaččat máksá. Don oasttát 104 šuhkoládupláhta, ja smiehta ahte dat galget bistit olles jagi. Livččet go ain borran dušše guokte šuhkoládupláhta vahkkui, vel dál nai go diedát ahte dus leat ná ollu skáhpas? Muhtumat diedusge livčče nagodan dan, muhto ollugat livčče automáhtalaččat lasihan šuhkoláda borrama dákkár dilis.

Nubbi eará dábálaš dilli lea dalle go biktasat leat vuoliduvvon. Mánggas ostet dalle eanet biktasiid go muđui livčče dahkan. «Báidi lei vuoliduvvon 30%:in, nu ahte mun dasto osten guokte.» Sáhtát go danin dadjat ahte olbmos leat guokte báiddi ovttá sajis, ja danin sáhttá vuordit guhkit boahtte háve go oastá biktasiid? Dán ákka mun dohkkehan, jus geavaha biktasiid dassáži go dat leat gollan, ja dasto oastá ođđa. Geavatlaččat eai geavahit eatnasat biktasiid dassái go leat gollan. Eatnasat geavahit biktasiiddiset dassái go eai leat šat motas, dahje eai liiko šat dáid. Dábálaččat gárvvut leat dalle ain ollásit anihahtti.

Mu áigumuš ii leat eisege ahte gávppašeapmi vuoliduvvon hattiide dahje fálaldagaide lea juoga maid galggat garvit. Jus leat dihtomielaš man olu ja maid oastát, de sáhtát seastit ollu ruđaid. Muhto jus dovddat iežat dilálašvuodain mat leat čilgejuvvon dás bajábealde, de berret leat erenoamáš várrugas boahtte háve go gávppašat go gálvvut leat vuoliduvvon. Muite maiddái ahte álohii lea divraseabbo oastit vuoliduvvon haddái go ii oastit gálvvu obanassiige. Jus lea gálvu maid it dárbaš, de ii leat dárbu dan oastit vaikko lea sakka vuoliduvvon haddi.

Mainna don sáhtát seastit?

Oalle dábálaš čuoččuhus go lea sáhka ahte álgit seastit ruđa, lea ahte ii leat mihkkege maid sáhttá seastit. Mánggas oaivvildit ahte eanas masa geavahit ruđa lea áibbas dárbašlaš, ja danne ii leat vejolaš álgit seastit. Áidna čoavddus maid ollugat oidnet lea vuordit seastimiin dasságo dienas lassána. Sii geat jurddašit ná, eai láve álgit goassege.

Nu, man duohta lea ahte olmmoš dušše geavaha ruđa dárbbuide? Mu čuoččuhus lea ahte eatnasiidda lea dát garra liiggástallan. Smávva jurddašaneksperimeanta maid sáhtáži geahččalit jus eahpidat dan, lea guorahallat maid don livččet sáhttán dahkat

jus duođai fertet seastit ruđa. Eanemus jáhkehahtti lea ahte fertet sakka njeaidit olggosgoluid jus leat áibbas, áibbas dárbbášlaš.

Don sáhtát ovdamearkka dihte:

- Gielddit iežat vuodjit biilla mátkkiide mat leat oaneheappot go golbma kilomehtera
- Cealkit eret buot girjeklubba miellahttuvuođa ja áigečálaabonnemeanttaid
- Atnit buot biktasiiddát bures ovdal go oastát ođđa
- Juhkat dušše čázi
- Gávppašit biepmu dušše oktii vahkus
- It bora nu ollu ja borat hálbbit biepmu
- Heaittát olgobáikkiin boradeamis
- Vuolidat lieggasa viesus, ja dušše moadde lanja doalahit liekkasin
- Heaittát kinói mannamis, teáhterii ja gávpotmátkkiide
- Riššudat oaneheappot ja hárvvit
- Heaittihit hárbhallanstudioi miellahttuvuođa
- Ahte it oastit DVD:id, CD:id ja girjjiid
- Mañidit viessodivodemiid, ođđa stohpogálvvuid oastimis ja sullasaš
- Vuolidit vuollegeamos govdafierpmádatjohtolaga ja hálbbimus parabola-/kábelpáhka
- It vuolgge lupmui

Dát leat dušše moadde ovdamearkka. Listu livččii sáhttit leat ollu guhkit, ja mas sáhttá seastit ruđa rievddada olbmoss olbmui. Dákkár jurddašaneksperimeanta ulbmil ii vealttakeahttá leat dat ahte gávdnat seastindoaimabijuid maid lea jurdda álggahit. Ulbmil lea eambo dat ahte dovddastit ahte dájvja lea ollu eanet maid sáhttá bargat go maid oba jáhkká ge.

Bálvalusaid oastin

Mánngas gehččet dan ahte láigohit veahki bassat ja málet viesu, láddjet stohpogietti, divodit biilla ja nu ain, dego ruhta golaheapmin, ja badjelgeahččet sin geat ostet dákkár bálvalusaid. Muhto dájvja lea olu unnit gánnáhahtekeahtes oastit dákkár bálvalusaid go dan maid galggašii jáhkit. Vuosttažettiin ámmátolmmoš dájvja bargá oanehat áiggis ja buoret kvalitehtain go jus ieš livččet dahkan. Nuppádassii don sáhtát geavahit dán áiggi maid ieš livččet geavahan ahte oastit bálvalusa dákkár bargguide, ja iežat dietnasa lasihit. Don sáhtát ovdamearkka dihte bargat guhkit badjeláiggi, dahje geavahit áiggi loktet gelbbolašvuodát, nu ahte boahhteáiggis dinet eanet. Dasto ii leat dušše dat áigi maid geavahat juste dan bargui maid fertet váldit vuhtii. Geatnegasvuodabarggut maid don it liiko čađahit, dagahit ahte don mañidat, ja dassáži go daid dagat, de dájvja geavahat návccaid ja áiggi hárdđašit daid. Jus dieđát ahte earát barget dákkár bargguid, de luvvet dán hárdđašanbeali.

Go olbmot ieža málejit viesu ja rámis dadjet «dál lean seastán 20 000 ru.», de ii dárbbáš leat dát duohta. Galgá álo váldit vuhtii molssaevttolaš áigegeavaheami. Jus geahččá TV:s spábbačiekčamiid dan botta go earát málejit viesu, de gal sáhtá dadjat ahte dát lea riehta. Muhto jos áiggi geavaha jierpmálaččabut, de rehkettihtá ii šatta ná álkit.

Vealggis lea erohus

Vealgi lea guovtteávjot miehkki. Nuppi dáfus lea ollu vealgi, oktan stuorra gola-hemiin, dagahan ollu persovnnalaš reastaluvvamiid ja ollu eahpedoaivaga. Otne lea eahpesihkkaris loatna fidnen buorre Norggas, eai ge buohkat nagot vuosttaldit áigumuša háhkat johtilis ruđa. Nuppi dáfus addá vealgi vejolašvuodaid mángga-geardánáhtit du kapitála vuoihtu. Danne lea vealtameahtun dehálaš oahppat gieđahallat velggiid buori vuogi mielde, ja lea ge danin mearrideaddji mearkkašupmin du boahtteáigge ekonomijii.

Dasto gávdnojit sihke buorit ja heajos vealggit, ja dás oainnát definišuvnna dása:

- **Heajos vealgi:** Vealggit mat ruhtadit opmodagaid main lea vuollegeappot vurdojuvvon vuoihtu go loatnareanttu.
- **Buorre vealgi:** Vealggit mat ruhtadit opmodagaid main lea alit vurdojuvvon vuoihtu go loatnareanttu.

Buorit ovdamearkkat heajos vealgi lea golahusloatna (loatna elektronihkkii, mátkkiide ja nu ain) ja biillaloatna. Mii váldit ovdamearkan ođđa TV:a. Ođđa TV:a gahččá measta álo árvvus manjil go oastit dan, ja lea danin ekonomalaččat heajos ruhtasajusteapmi. TV:a ovddas berret danin máksit nu unnán go vejolaš. Jos don oastát TV:a divrras golahusloanain, de mávssát liige ollu dan ovddas reantogoluid geažil. Seamma ládje ii leat biillaoastin loanahuvvon ruđaiguin unnán oiddolaččat ekonomalaččat. Ollugat njulgestaga šaddet váldit loana oastit biila, muhto dat dahká ahte, ekonomalaččat ii leat dát unnit eahpejierpmálaš.

Ovdamearkkat buorit vealggit leat vealggit mat ruhtadit opmodagaid ja ossosiid. Guhkit áiggi vuollái lea opmodagain ja ossosiin alit vurdojuvvon vuoihtu go loatnareanttuin. Lea dehálaš áddet ahte dát lea vurdojuvvon vuoihtu, iige dat dáhkiduvvon. Erenoamážit oanehis áiggis sáhtá sihke opmodat- ja oasusmárkan garrasit gahččat, ja diehttelas ii leat ekonomalaččat gánnáhahti oastit opmodaga ja ossosiid loatna ruđaiguin. Muhto guhkit áiggi vuollái lea daid investerenobjeavttaid sajušteapmi addán stuorát vuoihtu go loatnareantu.

Lea maid dehálaš muitit ahte go hállat opmodat- ja oasusmárkana vuoihtu birra, de hállat dábálaččat márkaniid birra oppalaččat. Opmodathattit rievddadit hui ollu dađi mielde gos opmodagat leat, ja iešguđet oasusaidsovdáneapmi rievddadit hui iešguđet ládje. Lea maiddái vejolaš láhttet jierpmeheamet dáin márkaniin ahte vuoihtáhalat, vaikko márkana gorgnot ge. Dávjá gávppašeapmi ossosiiguin sáhtá ovdamearkka dihte mielddisbuktit nu stuorra soabaheaddjigoluid/kurtašegoluid ahte vuoihtu šaddá negatiivvalažžan, vaikko oasusmárkan obbalaččat goargnu garrasit seamma áigodagas.

Áiggi mielde galggašii dus leat mihttomearrin beassat eret buot heajos velggiin, ja dušše leat buori velggiiguin. Mearret dál ahte it áiggo váldit ođđa heajos vealggi, dahje ankke it áiggo váldit eanet heajos vealggi go dan mii áibbas dárbbášuvvo. Jus dán nagodat čađahit, de válddát stuorra lávkki rivttes guvlui. Buorre vealgi hukse opmodaga, ja heajos vealgi njeaidá dan. Ale goassege vajáldahte dán, ja vállje vealggi jierpmálaččat.

Leage hutkái

Hutkásvuohtha lea doaba maid ollugat čatnet dáiddáriidda, musihkkáriidda ja čáppa-girjjálaš čálliide. Dákkár bargguin lea čielggas, ahte kreatiivvalašvuohtha lea hui dehálaš dahkki, mainna sáhhtá lihkostuvvat, muhto kreatiivvalaš jurddašeapmi sáhhtá ja berre geavahuvvot buot eará bargguin. Hutkás jurddašeapmi máksá geahččat čovdosiid ovdalii váttisvuodaid ja ii unnimusat geahččat máŋga čovdosa váttisvuhtii go dušše daid mat leat eanemus čielgasat. Dán jurddašanvuogis leat diehttelas ovdamunit.

Buohkain leat hutkás attáldagat. Muhto hutkáivuohtha lea dego deahkki – jus dan ii geavat, de geahnohuvvá. Buorre vuohki ovdánahttit iežas hutkáivuodá lea hábmet čuolmma gažaldahkan ja dasto bágget iežas buktit unnimusat logi iešguđetlágan vástádusa gažaldahkii.

Mun govvidan dan ovdamearkka bokte. Jurddaš dál ahte don háliidat lasihit iežat bargodietnasa boahte jagi. Áibbas konkrehtalaččat leat bidjan alcesat mihttomearrin lasihit bargodietnasa unnimusat 15%:in. Dán čuolbmačilgehusa sáhhtit álkit hábmet gažaldahkan, ja dasto gávnnahit logi vejolaš čovdosa:

Mo sáhtán lasihit iežan bargodietnasa unnimusat 15% boahte jagi?

1. Váldde liigebarggu.
2. Váldit liigebargguid ja čále badjeláiggi.
3. Gáibit stuorát bálkká.
4. Lonut barggu.
5. Váldde oktavuodá 15% eanet kundariiguin go mat dus leat odne (jus dus lea vuovdinbargu proseanttaid vuodul).
6. Ráhkadit listtu mas leat vihtta doaibmabiju maid fitnodat sáhhtá bidjat johtui vai oažžu eanet gávpejođu, ja ovdanbuvtte doaimmaid jođiheaddjái.
7. Ráhkadit listtu mas leat logi doaibmabiju maid fitnodat sáhhtá čađahit unnidan dihte goluid, ja ovdanbuktit doaibmabijuid jođiheaddjái.
8. Buoridit barggu kvalitehta dainna lágiin ahte mannat bargui diibmobeale árabut juohke beaivvi, ja geavahit liigeáiggi plánet ja vuoruhit iežat bargguid.
9. Buoridit bargokvalitehta dakko bokte ahte identifiseret daid gálggaid main lea stuorámus mearkašupmi barggustat, ja geavahit diibmobeali juohke eahkeda dáid gálggaid buorideapmái.

10. Šaddat beaktiilut dainna lágiin ahte geavahit unnit áiggi háleštit iežat bargoustibiiguin áššiid birra mat eai guoskka bargui.

li leat čielggas ahte buot dát čovdosat dáhkidit 15% bargodietnasa lassáneami. Dás ii leat ge sáhka das. Áigumuššan lea hutkat dakkár čovdosiid maid dábálaččat it livčče oba jurddašan ge.

Álggos sáhhtá ádjánit gávdnat logi iešguđet vástádusa dákkár gažaldagaide. Dávjá lea nu ahte olmmoš ii leat hárvánan oaidnit eará čovdosiid go daid standárdačovdosiid maid buohkat oidnet. Muhto ale vuollán. Eanas gažaldagaide sáhhtá vástidit unnimusat logi iešguđet vástádusaiguin, jus válljet hutkás čovdosiid gávdnat.

Dá leat muhtin ráje evttohuvvon bargobihtáin maidda hástalan du gávdnat unnimusat logi vástádusa:

- Mo sáhtán vuolidit goluid 10 proseanttain boahhte mánu?
- Mo sáhtán oažžut unnit reanttu iežan ásodatloanas?
- Maid sáhtán dahkat vai šattan čeahpit hálldašit ja ávkin atnit iežan bargoáiggi?
- Mo sáhtán mun šaddat okta dain 10% čeahpimusain iežan fidnojoavkkus boahhte guovtti jagis?
- Maid sáhtán mun dahkat vai fitnodaga jođiheaddjit atnet mu eanet mávssolažžan bargin?
- Maid sáhtán mun dahkat unnidan dihte riskka iežan oasusinvesteremiidda?
- Maid sáhtán mun dahkat oažžun dihte buori láigoheaddji gii máksá áigemeari sisa go lean láigohan ásodaga?

Impulsaoastimat – garvve daid

Ollugat golahit oasi sisaboađus nu gohčoduvvon impulsaoastimiidda. Sii ostet dinggaid maid eai lean plánen oastit, dinggaid maid rievtti mielde eai dárbbas, dušše danin go sii háliidit daid juste dálle. Dađistaga čohkkegohtet viesu dievva dinggaid maid loahpas dušše šaddet bálkestit.

Dá leat golbma ráđi dutnje gii ražat dáinna váttisvuodain:

1. Ale mana buvddaide ja gávppašanguovddážiidda jus it leat ovddalgihtii mearridan maid áiggut oastit.
2. Ollu impulsaoastimat dahkkojit neahttagávppiin. Garvve danne geasuheaddji neahttasiidduid maid dieđát geasuha du gávppašit.
3. Vuorddes vahku. Mearret ahte jus fáhkka háliidat juoidá, de galggat vuordit vahku ovdal go oastát dan. Dávjá lea beroštupmi dávvirii šaddan mealgat unnit, ja gávnnahat ahte it dárbbas dan liikká.

Ráhkát čielga ulbmiliid ja kombinere daid

Mearrideaddji fáktor bistevas lihkostuvvamii muhtun suorggis lea ahte gávdná bargovuogi maid nagoda čuovvut guhkit áiggi badjel. Dát guoská maiddái lihkostuvvamii ruđain. Muhto doalahit movtta ja vuoimmi seamma dásis jagis nubbái lea stuora hástalus, ja lea álki diktit iežas sollašuvvat ja álgit moivet muđui buori ja jierpmálaš plánain.

Buorre teknikka movttiidahttima doalahit lea geahččalit olahit mánga iešguđetlágán ulbmila seamma plánain ja seamma doaibmabijuiguin. Dás vuolábealde leat moadde ovdamearkka mo dán sáhtta geavatlaččat dahkat:

- Buoret ekonomii ja ulbmiliid kombineret buoret dearvvašvuoda ulbmiliin. Dan sáhtta ovdamearkka dihte dahkat dan bokte ahte buhtadit doaimmaid mat mákset ruđa (kino, bowling, kafea, gávpeguovddášmátka jna.) guhkes vázzinmátkkiin meahcis.
- Ovttahttit ulbmiliid buoret ekonomii ja birasseastima birra. Áigeuovdilis doaibmabijut sáhttet leat unnidit geavaheami, vuodjit unnit biillain, bidjat áigebidjama panelaunnaide ja ásaht seastinrišuid.

Dákkár ovttahttojuvvon ulbmiliid ja doaimmaid buorre vuoha lea ahte dávjá nagodat doalahit iežat plána, vaikko vel massát ge vehá movtta eará osiin. Jus bidjá ovdamearkka dihte dušše ekonomalaš ulbmiliid ja geavaha buot iežas áiggi ja fámuidda riggut, de lea várra ahte dađistaga dolká, ja dalle lea álki rievdadit guhkes áiggi ovdáneami dainna lágiin ahte dahká juoidá spontánalaččat ja unnán smihtttojuvvon daguid. Guhkit áiggi vuollái lea dábaláččat ollu buoret čoavddus dássedettolaš čoahkkáduš mas leat iešguđetlágan mihttomearit ja doaimmat.

Bija mihttomeriid

Jus áiggu olahit buriid bohtosiid eallimis, ležžet dal ekonomalaš bohtosat, valáštallanbohtosat dahje bohtosat eará surggiin, de fertet bidjat persovnnalaš mihttomeriid. Buorit mihttomearit movttiidahttet ja čájehit geainnu, ja systemáhtalaš ja guhkes-áigásaš ulbmilaš barggu beaktu lea nu buorre, ahte mánggas oaivvildit ahte dát lea ja ain šaddá deháleamos reaidu gudneáŋgiris olbmuid «reaidokássas». Jus it leat jo mihttomeriid bidjan, de berret álgit dan nu jođánit go vejolaš.

Hábmet buriid ja bevtolaš mihttomeriid ii leat makkárga váttis bargu. Deháleamos lea ahte don ieš geavahat áiggi dasa ja anát dan dehálažžan. Leat goitge muhtun njuolggadusat maid berret čuovvut, vai sihkkarasttat ahte du mihttomearit šaddet nu buorit go vejolaš:

- Mihttomearit berrejit álo leat čálalaččat. Ii oktage várra dieđe manne, muhto eatnasat leat ovttaoavvilis dat mii leat čálalaččat lea stuorát váikkuhus go dan maid mii dušše jurddašit. Ráhkát danin dáhpin ahte álo čálát iežat mihttomeriid.

- Mihttomearit fertejit leat áigeráddjejuvvon. Mihttomearri nugo «oktii boahtteáiggis šattan miljonearan» lea olu heajut mihttomearri go «Mun šattan miljonearan ovdal go deavddán 40 jagi».
- Mihttomearit fertejit leat realisttalaččat. Mihttomearri nugo «boahtte jagi áiggun olahit 1000% vuoitu iežan oasusarvobáhpáriidda» lea eahperealisttalaš ja ii movttiidahtti. Buorit mihttomearit berrejit gáibidit buori ángiruššama, muhto daid galgá seammás olahit. Du mihttomearit galget maiddái leat realisttalaččat du eallindili ektui. Jus leat ovdamearkka dihte smávvamánáid eadni, de leat rájit man guhká sáhtát luoitit árgabeaivvis bevttolašvuodain.
- Mihttomearit fertejit leat konkrehta ja daid sáhttá mihtidit. Mihttu «mon galgган riggut viđa jagis» ii leat seamma buorre mihttu go ahte «viđa jagis galgá mu netto ruhtaopmodat leat unnimusat 3 miljovvna ruvnno». Váttisvuohtan vuosttaš mihttomeriin lea ahte dat ii daja maidege dan birra maid rikkis mearkkaša.
- Dus ferte leat duođaid hállu olahit iežat mihttomeriid. Don fertet buollit iežat mihtuid ovddas ja leat duođaid miehtemielalaš oaffaruššat juoidá vai olahit daid. Sávaldatjurddašeapmi ii buvttu bohtosiid, ja álo gávdnojit mángga buori siva ja čilgehusa dasa ahte fertet heaitit bargamis iežat mihttomeriid ektui. Jus áiggun ollašuhttit gudneáŋgiris mihttuid, de fertet nagodit doalahit fokusa iige diktit juoidá dahje eará du bissehit.
- Mihttomearit galget čuovvut du árvvuid ja guottuid. Ale bija alccesat mihttomeriid mat leat vuostá du miellaguottuid ja árvooainnu. Jus eahpidat mat du árvvut ja miellaguottut duođai leat, de berret geavahit áiggi kártet dan, ovdalgo meroštalla-goahhtit dihto mihttomeriid.
- Bija alccesat mihttomeriid mángga suorggis. Guhkitáigge beaktu lea buoremus jus eallá dásset. Oanehis áigodagas sáhttá leat jierpmáleamos čalmmustahttit ovttá dihto suorggi, muhto áiggi mielde lea jierpmáleamos ovdánit mángga suorggis oktanaga. Eatnašat leat ovdamearkka dihtii ovttaoaivilis das ahte šaddat hirbmat rikkisin ii leat buorre ulbmil jus šaddá oaffaruššat dearvvašvuoda, bearraša ja ustibiid jus dan galgá nagodit. Bija danin mihttomearit mángga eallinsuorggis oktanaga.
- Merke alccesat mihttomeriid main lea iešguđetlágan áigeortnet. Dus berrejit leat mihttomearit sihke oanehis, gaskaáigásaš ja guhkesáigái. Sáhtát ovdamearkka dihte bidjat mihttomeriid boahtte mánnui, boahtte jahkái ja boahtte viđa jagi áigodahkii. Áigumušdási berre buorránit dađi mielde go mihttomearri lea ollen. Du viđa jagi mihttomearit berrejit dasto leat mealgat stuorát go du viđa geardde mihttu čuovvovaš jahkái.
- Mihttomearit berrejit leat hábmen boadusin, eai ge rievdadussan. Mihttu «ođđajagimánu 1. beaivvi 2012 rájes mus galgá leat 1 000 000 ruvnno bargodienas» lea buoret go «ođđajagimánu 1. beaivvi 2012 rájes galgган lasihit iežan bargodietnasa 400 000 ruvnnuin». Dát ii leat eandalii čielga gáibádus, muhto bohtosiidda hábmejuvvon mihtut mitalit eambo dan birra gosa lea jurddašan, seammás go daid lea álkit dađistaga iskat.

Ruđa dehálašvuohta

Olbmot geain leat heajos ráđđi, ákkastallet dávjá dainna ahte ruhta ii leat dat dehá- leamos ášši eallimis. Sii geahččalit govahallat alcceseaset ja earáide ahte sii eai atte fuomášumi ruhtii, ja ahte sii baicca deattuhit eará beliid eallimis.

Mu oainnu mielde, de ožžot olbmot buriid bohtosiid daidda áššiide maidda bidjet fokusa ja maid atnet dehálažžan. It oaččo buori náittosdili go mitalat beallelažžii ahte son it leat dehálaš dutnje. Ja go mitalat iežat ustibiidda ahte sii eai leat dehálaččat, de dáiddát massit sin ustivuođa. Nu lea maiddái ruđain. Jus don it ane ruđaid dehálažžan, de dat eai ge «hálit du». Jus háliidat kontrolla iežat ekonomiija badjel, dahje dus lea mihttu šaddat rikkisin, de fertet bidjat fuomášumi ruđaide ja atnit daid dehálažžan.

li, in daja ahte ruđat leat dehálepmosat eallimis. Eatnašat, maiddái mun, leat ovtt- oaivilis ahte lea ollu mas lea stuorát árvu go ruđas. Muhto dat ii mearkkaš ahte ruđat eai leat dehálaččat. Ovdamearkka dihtii it sáhte máksit reanttuid ja oassemávssu iežat loanas dušše jus leat smáđáhkes ja fuolalaš olmmoš. Ja jus biila gáibida stuorát divuhusa, de lea hui buorre jos dus lea eará go buorre mokta mainna galgga máksit. Danne mieđit ahte ruđat leat dehálaččat!

Ruhtaspealut

Jus duođas háliidat buoridit iežat ekonomalaš dili, de berret heaitit ruđaid geavaheamis ruhtaspealuide. Leat mánga siva dasa ahte oaivvildan ahte ruhtaspealut leat duššái bálkestit ruđaid:

Du vejolašvuohta riggut ruhtaspealuiguin lea hui unni. Dát guoská sihke spealuide mat dušše leat vuodđuduvvon lihkkui, nugo Lotto, ja spealuide main sáhhtá atnit ávkki erenoamáš máhtolašvuodain, nugo pokeris dahje spábbačiekčantihippemis. Mun dovddan ovdamearkka dihtii ollugiid geat hui ángirit beroštit spábbačiekčamis ja geat ollu astoáiggis geavahit gehččet ja lohkat dán valáštallama birra. Liikká in dieđe ovttage gii lea vuoitán makkárge erenoamáš stuorra ruhtavuoittu. Dieđusge sáhhtá muhtumin vásihit ahte vuoitá veaháš, muhto ii leat masa ge ávkin vuoitit 1000 ruvno jos speallá 2000 ruvno ovddas.

Ruhtaspealut vuodđuduvvet dakkár nihkui ahte jođánit riggut. Nugo ovdal lean čállán, de lea njoazes riggun buoret go jođánis riggun. Sii geat vásihit jođánis riggodaga dávjá eai leat gergosat hálddašit nu ollu ruđa, mii mielddisbuktá ahte ruđat mannet fas jođánit duššái. Sii geat baicca dovdet njoazes riggodaga, hárvánit dađistaga eanet ja eanet ruhtii. Dan sáhhtá buohtastahttit dainna go oasálastá 10 kilomehtera gilvo- viehkamii. Gean gáttát livččii ollen molii buoremus áiggis – son gii álggii hárvhallat sullii jahkebeale ovdal ja mii dađistaga lasihii hárvhallanhivvodaga, dahje son gii bođii gilvui áibbas hárvhallama haga?

Ruhtaspeallu lea divrras suohtastallan. Danin go ruhtaspeallu ii man ge láchkai galggašii adnojuvvot investeremin, de lea áidna riehta oaidnit dakkár spealuid guoimmuheapmin.

Ruhtaspeallu lea hui divrras guoimmuheapmi. Dát rievddada dieđusge ollu, ruhtaspealus ruhtaspellui, muhto dábálaččat ruhta jávkkiha jođánit. Lea maid álki šaddat eahpeulbmilaš speallandilálašvuodas ja nu geavahit eanet ruđa go lea ráđđi.

Geahpet 1000

Gearggus hástalussii? Fertet leat mielas investeret veaháš áiggi ja energiija, muhto mun dáhkidan ahte boađus buorida du ekonomalaš dili. Galgat go álgit?

Hástalusa namma lea «Prošeakta 1000» ja hástalus lea ahte galggat unnidit iežat mánnosaš goluid 1000 ruvnnuin. Man váttisin dat šaddá, sorjá mángga iešguđet áššái, muhto eatnasat nagodit dan, jus leat mielas bidjat návccaid dasa. Buorre álgu sáhtta leat geahčadit mañemus mánuid kontočállagiid ja guorahallat masa don duođai golahat ruđaid. Muhtumiidda lea álki gávdnat ruhtagoluid maid sáhtta geahpedit, earáide fas sáhtta leat oalle váttis.

Dá leat muhtun tipssat maid sáhtát áicat:

- Abonneret go áigečállaga maid measta it loga ge? Ieš dingojin mánga áigečállaga ovdal, muhto lean dál geahpedan dušše ovtta áigečállagii (Dine Penger). Eará surggiin main beroštan, de čuovun mielde interneahtha bokte.
- Leatgo miellahtun ovtta dahje mángga girjeklubbain? Lea go dát girjjit maid dušše oktii logat, ja mat dasto gavjaluvvet dasa? Dalle fertet baicce árvoštallat luoikkahit daid nuvttá girjerádjosis.
- Finat go dávjá kinos? Kinobileahtat leat šaddan hui divrasat mañemus jagiid, ja go oasttát lassin njálgáid ja bruvssaid kinokioskkas, de sáhtát seastit oalle ollu ruđa go geahpedat kinoberoštumi.
- Leat go dus stuora biilaboaldámušgolut? Eatnašat sáhttet birget veaháš unnibun go plánejit oastimiiddiset buorebut, šaddet čeahpit vázzit ja sihkelastit ja geavahit kollektiiva fievrridanvejolašvuodaid mat gávdnojit.
- Finat go dávjá gávpogis? Jus ovttastahtta buot gávpotgoluid - divrras vuolla, divrras juhkamušat, idjaborramuš ja táksi – de šaddet dát oallu stuorra supmit loahpas.
- Leat go dus stuorra borramušgolut? Sáhtát seastit vehá go geahpidat biergohivvodaga, válljet hálbibut bajáluččaid ja juhkagoađát čázi dan sadjái go eará juhkamušaid.
- Boradat go dávjá olgobáikkiin? Oza nehtas muhtun buriid borramušráhkadan-neavvagiid ja borat ovdal ruovttus.
- Doalat go viesu liekkasin go it leat ruovttus? Doalat go liekkasin lanjaid maid it báljo geavat? Eatnasiidda lea elrávdnji mii geavahuvvo viessoliggemii stuorámus oassi elrávnje rehkegis. Leage dihtomielalaš go ligget viesu ja makkár lanjaid ligget.
- Oasttát go dávjá biktasiid? Šattat čeahpit geavahit biktasiid mat dus juo leat.

Dá leat dušše muhtin ovdamearkkat. Muhtumat gal sihkkarit dovde iežaset bures ovdamearkkaiguin, ja earát fas geavahit ruđa áibbas eará surggiide. Beroškeahttá, dát lea du prošeakta, ja don fertet ieš gávnnaht makkár olggosgoluid sáhtát unnidit.

Nu, masa don áiggot geavahit ruđaid maid seasttát? Dát lea dieđusge du iežat duohken, muhto mun ávžžuhan investeret dáid oadjebas ja sihkkaris ekonomalaš boahtteáigái. Dá leat muhtun evttohusat masa don sáhtát investeret:

- ležat ásodaga. Jos mávssát 1000 ruvnno lassin ásodatloana ovddas juohke mánus, de beasat johtileappot eret vealggis.
- Ossosat. Álkimus vuohki investeret ossosiidda lea ráhkadit seastinšiehtadusa oasusfondii mii lea 1000 ruvnno mánnui. Foanda geassá ruđaid njuolga du kontos siehtaduvvon áigái.
- Eará vealgemállet. Jus dus lea eará vealgi go ásodatloatna, de berret dan vuos máksit. Mávsse álo vulos dan vealggi mas lea alimus beaktilis reantu álggos.
- Allareantakontu. Jus dus ii leat viessoloatna iige leat makkárge eará vealgi, de sáhtát bidjat ruđaid allareantakontui.

3 ášši leat dehálaččat

Lea dehálaš atnit čielggasin makkár áššit váikkuhit investerema vuoittu. Golbma ieš-guđet dilálašvuođa váikkuhit investerema loahppasubmái, namalassii boahttevaš ruvdnosubmái:

- Álgovuolggalaččat investerejuvvon supmi.
- Dan proseantasaš vuoittu maid oaččut.
- Man galle jagi don investeret ruđaid.

Dán golbma dilálašvuođa lea álki ipmirdit. Eatnašat leat ovttaoaivilis ahte jus bidjá stuora supmi alla vuitui mángga jagi badjel, dát addá stuorát loahppasupmi go jus bidjá smávva supmi vuollegis vuitui oanehis áigodahkii. Dat mii fas sáhttá leat hirpmástuhtti mángasii, lea man stuora mearkkašupmi dán golmma dilálašvuođas lea nubbi nuppi ektui.

Mun govvidan dan ovdamearkka bokte. Mii govahallat ahte don mearridat investeret 1000 ruvnno jahkái ja ahte don vuorddát oažžut 10% jahkásaš vuoittu dain ruđain. Go lea gollan 20 jagi de leat dus 63 000 ruvnnu. Dás oaidnit mii dáhpáhuvvá jus rievdat ovdalis namuhuvvon golbma dilálašvuođa:

- Jus duppalasttát jahkásaš investerensupmi, nu ahte investerejit 2000 ruvnno jahkái 1000 ruvnno sajis, de leat dus 20 jagi maŋgá 126 000 ruvnnu. Fuomáš ahte dát lea juste duppal eambo go álgo loahpasupmis.
- Jus duppalastá jahkásaš vuoittu, nu ahte investere 1000 ruvnno jahkái 20% vuoittun, de leat dus loahpalaččat 224 000 ruvnno.
- Jus duppalasttát jahkelogu, nu ahte investere 1000 ruvnno jahkásaččat 40 jagi ja oaččut 10% vuoittu, de leat dus loahpalaččat 487 000 ruvnno.

Makkár bohtosiid sáhtta dasto dás gávnnaht? Vuosttaš maid oaidnit, lea ahte go stuorradat investerensupmi, de lasihuvvo loahppasupmi dušše lineáralaččat. Jus duppalastá investerensupmi de duppalastá loahppasupmi, jus golmma geardduha investerensupmi, de golmma geardduhat loahppasupmi ja nu ain. Jos duppalastáši proseanttaid mielde vuoitto dahje galle jagi, de šattašii loahppasubmi mánggageardánit. Bajábeale ovdamearkkas dagaha ahte jus jahkášaš vuoitto duppalastojuvvojit, de loahppasubmi šaddá 3,6 geardde nu stuoris, ja jus duppalastojuvvo galle jagi, de loahppasubmi šaddá olles 7,7 geardde nu stuoris.

Dán váikkuhusaid sáhtta čeahkkáigeassit čuovvovaš vugiin:

- Ale vuordde investeremiin! Don massát ruđa juohke beaivvi go maŋidat dan.
- Bija ruđaid alla vurdojuvvo vuoitun.
- Lea ollu deháleabbo váldit buori áiggi go seastit nu ollu go vejolaš jagis.

Ekonomalaš hearbevárri

Háliidan ávžžuhit buohkaid hearbevárriat ruđaid. Dán berret čielggadit ovdal go investeregođat omd. ossosiid ja opmodagaid.

Geavahusloatna, nappo loatna oastin dihtii viessogálvvuid, TV:id ja eará geavahusdávviid, leat loanain main dávjá lea hui alla beaktilis reantu. Okta dain jierpmáleamos áššiin maid don sáhtat ruđalaččat dahkat, lea danin garvit dakkár loanaid. Seammás sáhtat bohtit dakkár dilálašvuhtii ahte johtilit dárbaša ruđaid, ovdamearkka dihte jus biilla bieđgana dahje go bassaladdanmašiidna heaitá doaimmamis. Dakkár dilálašvuodain lea dehálaš ahte lea hearbevárri mii lea álkit olámuttos bânkkokontos.

Leat mánga oaivila man stuoris ekonomalaš hearbevárri berrešii leat. Muhtumat oaivildit ahte galggašii bealle jahkebálká bissovaččat kontos, muhto dat lea mu mielas menddo ollu. Jus dus lea buorre dáhádusdási, de lea unnán jáhkehahtti ahte oaččut vuorddekeahces goluid mat leat nu stuorrát ahte dárbašat dakkár stuorra supmi. Guokte mánnobálkká berre leat doarvá eatnašiidna. Jus dus dasa lassin leat muhtun ruđat biddjon likvida márkaniidda, nugo ovdamearkka dihte ossosiidda dahje foandaossosiidda, de sáhtat don lonistit muhtun dain jus buot du opmodagaid ferte divvut oktanis.

Go galggat mearridit man stuora ekonomalaš hearbevárri galgá leat, de fertet maiddái vuhtii váldit iežat otná eallindili. Olmmoš gii ássá boares ja stuorra viesus, leat guokte biilla ja stuorra bearáš, dárbaša dieđusge stuorrát hearbevári go oktoási smávva ođđaaigásaš ásodagas geas ii leat biilla. Lea ollu stuorit vejolašvuhta ahte vuosttaš namuhuvvon olmmoš dárbaša «kriisagaskaomiid», go ahte maŋit namuhuvvon olmmoš dárbaša dáid. Dan berre speadjalastit ekonomalaš hearbevári sturrodagas.

Vaikko dát ekonomalaš hearbevárri ii leat stuoris, de lea dehálaš ahte fuolahat ahte oaččut nu stuorra reanttu go vejolaš dain ruđain. Čuovo mielde makkár bânkkut addet

alla reanttuid. Ođasmahttojuvvon listtut gávdnojit interneahtas mángga sajis. Ale bala lonuhit bájkku. Guhkesáigásaš áššehasgaskavuoda mearkkašupmi bájkkui lea šaddan ollu unnit mañimuš jagiid. Fuomáš maiddái ahte stuoranbájkkuin lea dábálaččat heajos reantodási. Mun ávžžuhan ahte dárkkistit unnimusat oktii jagis ahte leago reantu maid oaččut hearbeváris doarvá buorre. Jos lea stuora erohus gaskal dan reanttu mii dus lea ja dan reanttu maid sáhtát oažžut eará bájkkus, de ale eaht pit lonuhit bájkku.

Ale vuollán

Mađi eanet geahččalat, dađi eanet lihkku oaččot. Dat sáhtá orrut imašlaš, muhto das lea áibbas lunddolaš čilgehus. Várre leat gullan olbmuid dadjamin, ja soaitá leat jurddašan ja dadjan ieš maid, ahte «juo, son lea rikkis, muhto sus lea dušše lihkku leamaš». Jus olmmoš ovdamearkka dihte oastá ossosiid main leat duppalastojuvvon árvu moatti mánu, de das ii dárbbáš leat mihkkege dahkamušaid lihkus.

Allakonjunktuvrra áigge leat dađistaga ossosat mat duppalastet árvvu, ja jus oastát doarvá ossosiid, de ii leat lihkku jus okta dain duppalastá árvvu. Muhto jus oastát dušše ovttá ossosa jagis, ja dan árvu duppalastojuvvo guovtti mánu siste, de lea dus jáhkkimis goit veahá lihkku.

Rikkis olbmuid dovdomearka lea ahte sii eai vuollán go vásihit vuostehágu. Jus don doarvá mángii geahččalat juoidá, de dábálaččat lihkestuvat loahpas. Jos áigget rikkisin šaddat, de fertet duođas bargat ja duođai geahččalit. Sii guđet vuollánit oanehis áiggi geažis, eai goassege oaččo dan lihkku nugo sii guđet eai vuollán.

Teoriija ja práksis

Ollugat sáhttet leat hui riggát olggos oaidnit, muhto eai oba leat ge nu. Ale divtte iežat hirmástuhttit divrras biillaiguin, fiinna biktasiiguin, stuorra TV:in ja fiinna viesuiguin. Dán áigge lea nu buorre vejolašvuolta oažžut loana ja kredihta, ahte lea vejolaš eallit badjel meari guhkes áiggi badjel.

Dávjá lea olbmui, geain leat divrras biillat, stuorra viessu ja geat borret divrras restoránjas, oalle stuorra dienas. Muhto alla dienas ii leat dušše beare buorre. Bájkkuid loatnanjuolggadusat dagahit namalassii ahte alla dienas maiddái addá vejolašvuoda oažžut alla loanaid.

Olmmoš geas lea bures máksojuvvon bargu ja dine 1 000 000 ruvno jahkái, ii leat rikkis jos sus leat golut mat leat badjelis go dienas, iige sus leat opmodat. Alla bálkahasas lea dietnasa dáfus buoret vejolašvuolta šaddat rikkisin, muhto son ii leat rikkis jos buot dienas manná golahussii. Eatnasat geat ožžot lassi dietnasa, lasihit automáhtalaččat iežaset golahusa ja seamma láchkai maiddái loanaid, ja nu gártet bahás rieggái gos eai šatta goassege nu erenoamáš riggát. Engelasgillii lávejit dán bahás rieggá gohčodit «the rat race». Sii buoridit gal eallindási veaháš juohke háve go dienas lassána, muhto unnán investerejuvvo boahhteáigái.

Girjjiid maid čáli guovttos Thomas J. Stanley ja William D. Danko čállán *The Millionaire Next door*, ja čáli Thomas J. Stanley *The Millionaire mind*, čilgejuvvojit Amerihká miljonearaid dovdomearkkat. Vuostálasat dasa maid ollugat jáhkket, de amerihkálaš miljonearat eai eale dakkár luksuseallima mas lea alla golahus. Eatnašat sis leat dakkárat geat leat riggon garra barggu geažil ja go leat bures hálddašan goluideaset. Dieđusge leat spiehkastagat. Miljonearat geat gártet mediaide; neavttárat, valáštallannásttit ja popartisttat, sis leat dávjá hui alla golahus. Muhto dákkár miljonearaid lohku lea dušše unna oasáš buot máilmmi miljonearain. Sii ožžot measta buot mediafuomášumi, muhto logu dáfus leat hui unnán buohtastahtton buot «árgabeaivemiljonearaid» gaskkas.

Jos don oasttát divrras biilla rábmon dihtii ránnjá ja stuora TV danne go buohkat earát dahket dan, de dus lea stuora váili mii guoská du vejolašvuhtii riggut. Stáhtus- ja oastinbárggu leat dakkár fámut maid fertet nagodit vuosttaldit, unnimusat ovttá áigodaga, jos goassige áiggut šaddat rikkisin.

Liiko maid barggat

Muhtin bargosajiin orru measta dego livččii leamaš gilvu luoilut ja váidalit bargo- doaimmaid, bargoskihpáriid geat eai leat das ja hoavdda. Jus dutnje hástaluvo searvat «gilvui» mii muitala geas lea vearrámuš dilli barggus, de biehttal searvamis! Ja jus dus leat sihke negatiiva, váidaleaddji bargoskihpárat ja positiiva, movttiidahtti bargoskihpárat, de berret geavahit eanas áiggi singuin geat leat positiiva ja movttiidahtti bargoskihpárat. Miellaláhki, motivašuvdna ja bargomokta njoammu, danne berret leat kritihkalaš gean divttát iežat váikkuhit.

Liikot go iežat barggu? Jos vástádus lea juo – lihku dutnje! Jos vástádus lea ii, de berret geahččalit gávnnaht manne. Muhtin bargosuorggit iešalddis leat nu unnán movttiideaddjin, ahte lea váttis bisuhit iežas movtta. Dávjjimusat lea baicca nu ahte barggus leat sihke buorit ja heajos bealit, ja dalle lea eanaš dat masa välljet bidjat fokusa mii mearrida man bures loavttát iežat barggus. Dieđusge lea álkit dadjat go dahkat, muhto lea buorre álgu dovddastit ahte dakkár oktavuoha gávdno ja ahte don guhkit áiggi mielde sáhtát váikkuhit dasa ahte man bures loaktit barggustat.

Ráhkát čuovvovaš listtu:

- Buot bargguid maid fuobmát it liiko ja leat unnán miellagiddevaččat, leat vára-leappot, main leat heajos bargoáiggit ja máksojuvvo hejot. Ovttá láchkai lea gal unnán jeđđehussan ahte nuppiin lea vel vearrát dilli go alddát, muhto ášši lea ahte sáhttá leat buorre oaidnit iežas barggu veaháš stuorát oktavuodas.
- Buot buriid beliid du barggus. Dát sáhttá duohtavuodas leat vaikko mii. Lea go du bargu bures máksojuvvo? Lea go dus oanehis bargomátki? Leat go dus dávgasis luopmo- ja čoggonáiggeloaktinortnegat? Leat go dus buorit bargoáiggit? Leat go dus smádahkes bargoskihpárat? Leat go dus miellagiddevaš barggut? Eatnasat nagodit gávdnat buriid beliid iežaset barggus jus geahččalit. Vállje bidjat fokusa dáid beliide!

Li gánnát earáid hirpmástuhttit

Juoga mii duođaid sáhtá dagahit stuorra dárbbasmeahtun goluid, lea go oppa áigge geahččala rábmot earáide. Ollugat dájvja čatnet dákkár golahemiid mánnálaš bealleáhkálaččaid doibmii, muhto maiddái hui ollu rávisolbmot beroštit hui ollu maid earát oaivvildit dan birra maid sii ošet. Stuorra váttisvuohtan lea go dát dárbu čuohtá erenoamážit divrras gálvvuid oastimii, ovdamearkka dihte biilla oastima oktavuodas. Jus lihkostuvvat jávkadit dán noađi, de lea automáhtalaččat ollu álkit unnidit geavahusa.

Dá leat muhtun rávvagat mo sáhtát buoridit dákkár dilálašvuođas:

- Leage áibbas rehálaš iežainat. Boahtte háve go áiggot oastit biilla, TV:a dahje bikta-siid, de fertet veaháš smiehttat iežat duođalaš motiivvaid.
- Geahččal baicce hirpmástuhttit earáid buriid persovnnalaš attáldagaiguin iige ávnnaslaš beliiguin. Jurddaš makkár iešvuođat leat olbmui geain duođai anát árvvus.
- Ale atte beroštumi máidnosiidda eambo go dan mii lea vealtameahtun dárbbaslaš, ja ale geavat áiggi gávpeguovddážiin astoáiggis.
- Geavat áiggi smiehttat mii lea deháleamos dutnje. Várta dát ii leat ávnnaslaš buorre vuohka.
- Lea measta álo muhtun geas lea divraseabbo, buoret ja ođđasat buktagat go dat maid don leat oastán. Danin lea gilvu ahte geahččalit earáid hirpmástuhttit measta veadjemeahtun vuoitit.

Atte alddát árvosániid

Ollugat rahččet go eai hálddaš doarvái bures ruhtageavaheami, ja ahte ruđat mealgadii nohket, almmá makkár ge boadus dáin. Álkes vuohki oažžut eanet diđolašvuođa gosa ruđat mannet, lea ráhkadit ekonomalaš árvosátne girji. Dát lea girji mas beaivválaččat oainnát mo hálddašat ruđaid. Vuohki gáibida dušše veaháš ángiruššama beaivválaččat, muhto sáhtá áiggi vuollái addit stuora posiitivva beavttu, dan bokte ahte don šattat eanet dihtomielalaš dasa mo don geavahat ruđaid.

Árvosátneceahkkálas lea ná:

- **Árvosátni 1** - It leat golahan ruđaid oppanassiige dán beaivve. Sáhtá ovdamearkka dihte Leahkit sotnabeaivi go it leat fitnan gávppis dahje bensiidnastašuvnnas, gávppašan neahtas dahje geavahan ruđa eará ládje.
- **Árvosátni 2** - Don leat geavahan hui unnán ruđa. Sáhtá ovdamearkka dihte leat dakkár beaivi gos dušše leat oastán láibbi ja mielkki.
- **Árvosátni 3** - Don leat golahan eanebuš ruđa, muhto it leat stajidan. Dát sáhtá ovdamearkka dihte leat dábálaš gávppašanbeaivi, gos oastit borramuša ja eará dálloodallobiergasiid moatti beaivái.

- **Árvosátni 4** - Don leat golahan veaháš ruđa dárbbášmeahttumit. Sáhtta ovdamearkka dihte leat dakkár beaivi go it leat gillen niestti ráhkadit, ja válljet baicce oastit borramuša bargosajikantiinnas.
- **Árvosátni 5** - Leat golahan ollu ruđa dárbbášmeahttumit. Dát sáhtta ovdamearkka dihte leat dakkár beaivi mas, lassin borramuša oastát kantiinnas, borat olgobáikkis danne go it gille mállásiid ráhkadit, oastát dvd:id nehtas maid it rievtti mielde dárbbáš ja finat kinos ja oastát njálgáid kinokioskkas.
- **Árvosátni 6** - Leat váldán badjelaset ekonomalaš geatnegasvuodaid. Dát sáhtta ovdamearkka dihte leat beaivi go oasttát dárbbášmeahttun divrras biilla dahje álggát abonneret divrras áigečállagis maid don rievtti mielde it dárbbáš.

Dus lea ovddasvástádus iežat ekonomiijas

Geas lea ovddasvástádus dietnasis ja opmodagas mii dus lea dál? Vástádus maid attát, muitala ollu du vejolašvuodaid bissut jábálažžan.

Bealli mii sirre buresbirgejeaddji olbmuid unnibuš buresbirgejeaddjiin, lea dat ahte geas lea ovddasvástádus dan ekonomalaš dilis gos sii leat. Olbmot gain lea buorre ekonomiija, dovddastit ahte sis alldiset lea ovddasvástádus iežaset ekonomalaš dilis. Sii gain lea heajos ruhtadilli, liikojit sivahallat earáid.

Dá leat muhtin ovdamearkkat olmuin gain lea heajos ruhtadilli liikojit sivahallat:

- Bargoaddi. Bálká lea nu vuollin ahte ii leat várri seastit.
- «Servodat». Vearut ja divadat leat nu allin ahte ii báze mihkkege maid investeret.
- Bearaš. Bearaš geavaha olles dietnasa juohke mánu.
- Joatkkaskuvllaid ráđđeaddi. Ráđđeaddi logai ahte son ii lean doarvái analyhtalaš studeregoahtit, nu ahte son ii goassege váldán alit oahpu.
- Váhnemat. Son ii oahppan maidege ruđaid hálddašeamis bajásšattadettiin.

Lea go dus mihttomearrin buoret ekonomiija dahje riggun, de fertet heaitit sivahallamis earáid. Don fertet váldit ovddasvástádusa iežat ekonomiijas, ja ipmirdit ahte dušše don ieš sáhtát dán dili buoredit. Mađi árat dovddastat dan, dađi johtileappot don olahat buriid bohtosiid.

Juoga gal ferte oaffaruššojuvvot

Jus áiggot olahit buriid bohtosiid, ležžet dat ekonomalaš dahje earálágan bohtosat, de fertet leat mielas oaffaruššat juoidá. Dat soaitá orrut diehttelas, muhto dát lea juoga mainna ollugat rahčet. Olmmoš háliida sihke duon ja dán, muhto geavatlaččat dat ii leat vejolaš. Jus ii leat áibbas čielggas maid ferte oaffaruššat, de dávjá gessojuvvo iešguđetge guvlui, ja guhkit áigge badjel joksá dušše gaskamearalaš bohtosiid. Ovdamearkan sáhtta leat olmmoš gii liiko hui bures festet, muhto geas seammás lea hui

garra hállu doalahit iežas buori fuorpmas. Dákkár olmmoš dábálaččat hárjehallá garrasit ja ulbmillaččat ovttá beaivvi, ja váldá albma feastta ollu alkoholain ja eahpedearvvašlaš biepmuin manjit beaivvi. Dákkár dilis ii oaččo rumaš vejolašvuoda buoridit iežas manjá hárjehallama, iige olmmoš goassege boađe makkárge erenoamáš buori forbmii.

Jus dus lea hui garra dáhttu buoridit iežat priváhtaekonomiija, de ávžžuhan du ráhkadit listtu mas oainnát maid oaffarušat vai olahat iežat mihttomeriid. Dá leat muhtun evttohusat:

- Leat go mielas oađđit veaháš unnit ijas ja lihkat árabut? Hui olu gudneángeris olbmui lea dat dáhpá álggahit beaivvi olu árabut go earát.
- Leat go gearggus oaffaruššat TV-prográmmaid ja baicce geavahit eahkeda lohkamii ja loktet gelbbolašvuodát?
- Lea go dus dáhttu geahpedit golaheami nu ahte šaddá eanet ruhta seastimii ja investeremii? Masa dasto háliidat geavahat unnit ruđa? Biktasiidda, borramuššii, suohtastallamiidda?
- Lea go dus dáhttu unnidit áiggi maid geavahat hupmat bargoustibiiguin áššiid birra main ii leat dahkamuš bargguin, dan sadjái ahte baicca geavahit áiggi bargat?
- Lea go dus miella vuodjit unnit biillain, ja baicca vázzit, sihkkelastit dahje busiin vuoddit?
- Leat go gearggus oaffaruššat divrras luopmomátkkiid moadde jagi?

Mađi čielgaseappot ipmárdus dus lea das maid leat gearggus oaffaruššat, vai olahat iežat mihttomeriid, dađi stuorit vejolašvuotta lea ahte don duođai olahat daid.

Oaidnu eallimii

Leat várra gullan mángii ahte galggat geahččat áššiid hástalussan mat bohtet ovdan, iige váttisvuontan. Muhto vaikko eatnašat leat gullan dán, ja soitet vel ovttaoaivilis dasa, de leat fas hui ollugat geat dahket juste nuppe láhkai.

Jus mun ovdamearkka dihte jearan logi olbmoss mo sii nagodivčče unnidit goluideaset 25% boahttevaš jagis, makkár vástádusa jáhkát ahte oaččun? Jáhkkinis livččen oaččut dákkár vástádusaid:

- «Mun barggan almmolaš ásahusain, ja de ii báze olu ruhta obanassiige go buot rehkegat leat mákson.»
- «Don diedát, golbma máná geat čađat gáibidit juoga, de dát ii leat vejolaš.»
- «Ii leat vejolaš, buot maid mun dinen, manná vissui, biillii ja borramuššii.»
- «25% – leat go jalla! Mun lean sorjavaš kredittakoarttas vai obanassiige birgen beaivválaččat.»
- «Mun geavahan buot ruđaid maid dinen mánnosaččat. Mus ii leat makkárge dáhkádus ahte ealán ihttín, nu ahte mun in oainne makkárge siva ahte seastit.»

Mii leat oktasaš dáid vástádusain? Dat eai leat vástádusat oppanassiige gažaldahkii. Gažaldahkan lei mo sáhtášii unnidit goluid, muhto ožžon vástádusa manne dat ii leat vejolaš. Eatnasat leat programmerejuvvon mannat suodjalusposišuvdnii go ožžot dakkár gažaldagaid. Dan sadjái ahte smiehttat gažaldagas ja addit rivttes vástádusa, de álget rationaliseret láhttema ja čuočuhit ahte dát ii leat vejolaš. Jus lea miella riggut, de lea ovdamunnin ohcagoahtit čovdosiid dakko gokko earát oidnet váttisvuodaid. Lea ge buorre mielalaš ja hutkái go dakkár gažaldagat oaččot.

Čorgatvuolta

Čorgatvuolta lea čoavddasátni buori persovnnalaš ekonomijai. Dat ahte máksit rehkegiid áiggil, ii geavahit eanet go dan maid dine, diehtit masa ruđaid geavaha ja nu ain, leat áššit maid ferte hálddašit. Unnit almmus lea várra dat, ahte doalahit čorgat iežas birra, lea maiddái hui buorre ekonomalaš dáhpi. Dasa leat mángga siva:

- Lea váttis doallat čorgat jus leat hui ollu dávvirat. Jus liiko čorgatvuoda iežas birra, de árvoštala buorebut man dárbbášlaš lea maid oasttát.
- Jus olmmoš doalaha čorgadin iežas birra, de oaidná áinnas buorebut mat dus duođaid leat. Dieđát go ovdamearkka dihte gos báhtterat leat, čuovgapearat ja eará smávva dinggat, de it dárbbáš stajidit ruđa ja oastit dávviriid mat dus juo leat.
- Moivi fuolastuhttet mángasa, ja go lea hušša, de láhtte dávjá jurddašmeahttumit ruđain.

Dá leat muhtun rávvagat mo sáhtát buorebut čorget iežat ruovttu:

- Válde buori áiggi. Lea go hui ollu moivi, de it berre geahččalit čoavdit olles váttisvuoda ovttá eahkedis. Válde ovttá lanja hávállassii ja vuđolaččat bargga. Dávviriid maid it šat dárbbáš dahje mat eai mearkkaš dutnje erenoamážit, berret bálkestit. Soaitá ahte muhtin dávviriid sáhtát vuovdit, muhto jáhkkimis lea ollu maid duššefal fertet bálkestit.
- Ale oamas eambo biktasiid go ahte devdet eanemusat 80% sajés du skábiin ja lođáin. Maŋemus 20 proseantta vuodul lea álkit gávdnat ja oaidnit makkár biktasat dus leat.
- Ale oamas eambo girjjiid go ahte čáhket du girjehilduide. Vuovdde dahje bálkes buot boarásmuvvan girjjiid, girjjiid maid leat lohkan, muhto it áiggo lohkat ođđasit ja girjjiid maid it leat lohkan, ja dieđát ahte it áiggo lohkat. Jus dus leat girjjiid mas dušše moadde siiddu leat beroštahti, de sáhtát juogo čuohppat daid siidduid ja darvvihit daid perbmii dahje máŋget/skánnet daid siidduid.
- Fágaáiggečálániid sisdoallu (omd. Kapital, Dine Penger, Illustrert vitenskap ja salla-saččat) boarásmuvvet johtilit. Danin ii leat dárbu vurket dakkár áigečállagiid go leat lohkan. Jus leat muhtun artihkkalat maid háliidat vurket, de daid sáhtát čuohppat dahje máŋget/skánnet daid.

- Buorre njuolggadus lea ahte jus oastá juoidá ođđa, de galgá álo luvvet eret das mii lea boarásmuvvan. Jus ovdamearkka dihte oasttát ođđa báiddi, de fertet beassat eret dat mii dus jo lea. Maŋnjá go leat čorgen ja beassan eret buot ávkkehis dávviriin, de dáhkida dát njuolggadus ahte it boađe seamma dilálašvuhtii šat. Ollugat ostet ja ostet almmá didolašvuodas ahte fertejit beassat eret juoga dávviriin, ja akkumulere dan láhkai stuora moive hivvodaga.

Doalat movtta

Iešalddis lea álkes ášši doalahit ruhtadili čorgat. Lea dárbu čuovvut moadde álkes njuolggadusa, maid eatnasat sáhttet oahppat moatti diimmus. Váttisvuhtan lea dábálaččat ahte doalahit movtta guhkit áiggi badjel.

Dá leat vihtta rávvaga mo movttiidahttima bisuhit:

1. Visualiseren. Ane čielga siskkáldas gova buot dain ovdamuniin maid olahat, jus dus lea čorgadis ja buorre ekonomiiija, ja jurddaš ja reflektere dán birra go fuobmát ahte dus lea heajos motivašuvdna. Soaitá dus lea niehku ahte mátkkoštit guhkes luopmomátkkiide? Vuolidit virgeproseantta ja baicca geavahit áiggi daidda bargguide maidduođaid liikot? Leahkit vealgge haga iige goassege oažžut rásaid ja inkássodieđuid? Fuolahit asttuáiggedoaimmaid mat mearkkašit ollu dutnje? Dás lea njulgestaga dušše fantasiija mii bidjá rájaid.
2. Loga movttegis girjjiid ja guldal movttegis jietnagirjjiid. Movttiidahttingirjijt ja jietnagirjijt mat deattuhit buori ekonomiiija ovdamuniid ja mat čilgejit strategiiid ja vugiid mo riggut, berret aktiivvalaččat geavahit vai doalahat motivašuvnna. Geahča evttohus girjjiide ja jietnagirjjiide dán bloggga «Anbefalte bøker» ja «Anbefalte lydbøker» vuolde.
3. Čuovo mielde mo du ruđalaš opmodat ovdáneame. Maŋnjilgo leat bargagohtán opmodathuksemiin ja vealggi unnidemiin, de berret jámma čuovvut man láhkai du ruđalaš opmodat ovdána. Ráhkát áinnas ovdáneami gráfalaččat. Go oainnat ahte opmodat gulul, muhto sihkkarit lassána, de dat iešalddis sáhtta movttiidahttit.
4. Lášmmohallan. Lášmmohallan veahkeha mentála gálggaid ja sáhtta dahkat álkibun doalahit fokusa. Danne fertet dávja lášmmohallat.
5. Dovddas ahte stuorra rievdadusat váldet áiggi. Eanaš surggiin eallimis lea nu ahte stuorra rievdadusat ádjánit guhká. Váldá áiggi háhkat buori oahpu, váldá áiggi olahit buori rumašlaš vuoimmi, váldá áiggi hukset buriid ja bastevaš oktavuodaid eará olbmuide ja váldá áiggi oahppat hálddašit musihkkačuojanasaid. Nu lea beare, ja dan ferte dušše dohkkehit.

Bušeahhta ja váttis suorggit

Mun lean čállán oktii ovdal sáhkavuorus ahte mun in leat makkárgge gottiheaddji dasa ahte ráhkadit persovnnalaš bušeahhta. Váldosivvan dasa lea ahte ollislaš priváhta-ekonomiija bušeahhta gáibida nu ollu čuovvoleami ja barggu, ahte eatnasat eai nagot bidjat searaid guhkit áiggi dasa. Muhto mun lean ieš vásihan ahte bušeahhta sáhtta leat buorre jurdda dihto surggiide gos dieđát ahte golahat ollu ruđa. Ovdamearkka dihte lei mus ovdal váttisvuohta go osten menddo ollu girjjiid. Ii lean dat ahte mun in lohkan buot girjjiid maid osten, mii givssidii mu, go mun lean hui ángir lohkat ja mus eai lean goassige olu logakeahtes girjjit. Ledjen baicca oastán nu ollu girjjiid ahte dat šadde munnje menddo stuorra gollun. Danin mearridin oastit dušše ovttá girjji mánnui (livččen dieđusge sáhtán mearridit ruvdnosupmi maid), ja lean nagodan manjit áiggis doalahit dasa. Mun logan gal mealgat eanet go ovttá girjji mánus, muhto logan mánggaid dain girjjiid maid oastán mángga geardde, lassin dasa ahte mun luoikkahan girjjiid girjerádjosis.

Eatnasiin leat muhtin sajit gos golahit ollu eanet ruđa go lea dárbu. Dás leat muhtin dábálaš ovdamearkkat das maid muhtin olbmot oastet hui ollu:

- DVD:at
- CD-skearrut
- Biktasat
- Skuovat
- Caffè latte dahje eará divrasat káfejuhkosat
- Buđetgollit
- Njálgát
- Bruvssa

Unnán golaheapmi

Geavat unnit go dinet. Dát lea vuodđoceanalkka opmodathukseamis. Dat orru leamen iešalddis čielggas, muhto ollugat goitge ohcalit jođánis ja álkis čovdosiid vai riggot. Eatnasat geat ohcet diekkár čovdosiid behtohallet.

Dat ahte fertet geavahit unnit go dinet, gusto beroškeahhtá dinendásis. Vel olmmoš gii dine 10 miljovna ruvno jahkásaččat ferte geavahit unnit go maid dine, jos háliida lasihit opmodagas. Jus dinet 10 miljovna jahká, muhto geavahat 11 miljovna, de borat opmodagas. Nuppe geahčen skála lea olbmot gain leat hui vuollegis sisabohtu. Muhto njuolggadus guoská maidái sidjiide. Jos lea hui vuollegis sisabohtu, de it nagot lasihit opmodagat, earret go jos lea hui vuollegis golaheapmi.

Ollugat manjdit seastigoahtit dassáži go ožžot eanet sisabohtu. Muhto nugo ovdalis lean čállán, de eatnašat háliidit muddet goluid sturrodaga dienasdási mielde. Jus dan

dahká, de ii goassege álggat seastimin. Danne ávžžuhan du álgit seastit, beroškeahtta das makkár dienas dus lea. Jos ii leat eará várri, de juobe ge álgit 100 ruvnnuin mánnui. Dan sáhttet eanas olbmot. De leat goit johtui beassan, ja jus nagodat dađistaga lasihit mánnosaš seastima, dađistaga go dienas lassána ja nagodat unnidit goluid muhtin osiin, de fuobmát dan oalle jođánit.

Dietnasa juogadeapmi

Olles bajimuš dásis, de sáhtát geavahit dietnasa golmma dilálašvuodas:

1. Vealtameahttun golut. Dát leat dábálaččat borramušgolut (dábálaš borramuš maid ráhkadat ruovttus, ii divrras restoránjafitnamat), biktasat (hálbbes biktasat, ii ge divrras designbiktasat) ja ásodat.
2. Dárbbášmeahttun golut. Ovdamearkka dihte dás leat luopmomátkkit, divrras biktasat, restoránjafitnamat, kinobileahtat, dvd:at jna.
3. Seastin. Diet lea ollislaš dienas mii lea gesson eret čuoggáin 1 ja 2.

Diehtomielalášvuolta das mo háliida hálddašit dietnasa sáhtta leat hui ávkkálaš. Erenoamážit ferte gávdnat buori balánsa 2. ja 3. čuoggáid gaskkas, namalassii ahte lea balánsa das, man ollu oaivvilda ahte galggašii udnat «luksusa» árgabeaivvis odne ja man ollu berre investeret boahteáigái.

Muhtin dehálaš bealit maid galgá muitit go áigu gávdnat iežas juogu:

- 1. čuokkis lea dájvja olu vuollelis go maid mánggas háliidit. Vaikko lea váttis meroštallat mii lea áibbas dárbbášlaš golut, de eai geavat mángasat eanet go beali iežaset dietnasis dárbbášlaš gávppašepmái.
- Geahččalit sihkkut 2. čuoggá ollásit, ja bidjat eanemus lági mielde 3. čuoggái, doaibmá dábálaččat hejot. Dát šaddá dego badjelmearálaš buoiddes olmmoš livččii galgan geahpedit deattu dušše borrat dearvvašlaš biepmuid, nappo ii goassege oažžut borrat sohkkara ja eahpedearvvaš buoiddi. Buorre balánsa lea dábálaččat dat mii doaibmá buoremusat guhkit áigái.
- Dieđán ahte leat ollugat geat oaivvildit ahte sii livčče galgan seastit eambo nuorabun. Muhto hárve gávnnan olbmuid geat šallošit go eai oastán ollu eanet luksusgálvvuid go ledje nuorabut. Bija danin doarvái 3. čuoggá dassáži go muhtun jagiid geahčen beasat geahččat maŋas ja leat duhtavaš dainna maid leat seastán.

Mii lea govtolaš juogadeapmi sorjá hui ollu das makkár ekonomalaš dilis don leat. Olbmui geas lea gaskageardánis dienas lea dákkár juohkin buorre álgu:

1. Dárbbášlaš golut: 60%
2. Dárbbášmeahttun golut: 30%
3. Seastin: 10%

Guhkit áiggi vuollái, eanet dietnasa ja máhtu vehkiin mo seastit ruđa nu ahte dat ii rihko eallindási, de berret birget dáinna juogademiin:

1. Dárbbašlaš golut: 50%
2. Dárbbašmeahttun golut: 30%
3. Seastin: 20%

Dát juogadeapmi addá buori balánssa «eallit dálážis» ja boahtteáiggi investeremiid gaska.

Geahppáneaddji atnurádjji

Golaheaddjin lea hui ávkkálaš ahte lea dihtomielalaš oktavuoha «geahppáneaddji atnuráji birra», mii dadjá ahte mađi eanet konsumeret gálvvus, dađi unnit lea maŋemus buktaga ávki ja illu maid ostet. Ollu oktavuodain šaddá ávki negatiivvalažžan go boadát alla geavaheapmái.

Moadde ovdamearka:

Ovdamearka 1 – Leat borranmielas

1. Alla ávki ja illu borramušas mii dahká du doarvái gallás.
2. Unnit illu go oažžu eanet borramuša, nu ahte šaddá hui gallás.
3. Jus bággehallá borrat eambo, go jo lea spagga gallás, de biebmu ipmirduvvo negatiivvalažžan.

Ovdamearka 2 – Biktasat

1. Jus eai leat biktasat, de lea stuorra ávkin oastit biktasa.
2. Jus lea dušše okta bivttas gihppu, de illudat mánggain gihpuin, nu ahte it dárbbaš álot seamma biktasiin.
3. Jus lea hui ollu biktasat iige leat šat sadji eanet biktasiidda, de sáhttet ođđa biktasat šaddat negatiivvalažžan. Dalle ođđa biktasat dagahit dušše eanet moivvi ja dahká váddáseabbon válljet makkár biktasiid galgá coggat.

Mas dasto das lea dahkamuš ruđain? Mángga siva geažil lea dán oktavuoda dovdan ávkkálaš.

- Ávnnaslaš eallinstándárda ja eallinkvalitehta eai galgga leat seammaláganat. Jus lea juo visot maid dárbbaša, de ii loktan eallinkvalitehta dan láhkai ahte hahkat duppal geardde dan maid dárbbaša.
- Ale oastte dávviriid mat dus juo lea doarvái.
- Jurddaš álo ahte leago dan maid oasttát dakkár maid don duođai dárbbašat ja masa dus lea sadji.

- Ollu norgalaččain lea golaheapmi mii lea stuorát go dat maid sii atnet ávkin mángga buktagis. Jos olmmoš lea dakkár dilis, de sáhtta seastit ruđa jus heaitá badjelmearálaš golaheamis.

Jorggáldat

Seastin, gollogeahpedeapmi ja investereren sáhttet ollugiidda leat lossa proseassat. Jus áigu juoga dahkat álggos, sáhtta leahkit buorre geavahit iešdisipliinna ja bágget iežas dahkat dan maid diehtá berrešii dahkat. Muhto áiggi mielde, lea ollu álkit jos olmmoš oažžu ođđa duohtavuodaid, oaiviliid ja miellaguottuid, mii dahká ahte ii dárbbáš bágget iežas. Jos olmmoš lihkestuvvá joksat dákkár jorggáldaga, de šaddá maid álkit oažžut buori ovdáneami.

Gehčcot veaháš maid mearkaša ahte juksat dakkár jorggáldaga:

- Ovdalgo juksá jorggáldaga, de berošta hui ollu das maid earát oaivildit ja dadjet. Ránnjáin ja eará bargoskihpariiguin gilvalat oastit divraseamos biilla, čábbáseamos biktasiid ja fiidnáseamos viesu. Álo gávdno soames geas lea juoga ođđasat ja divraseappot go alddát, de lea dát gilvu maid it goassege vuoitte ja mii sáhtta dagahit huša, eahpesihkarvuoda ja vuollánahttima. Maŋŋá go joksá jorggáldaga, de ádde ahte ávnaslaš opmodagat dušše buoridit eallima vissis muddui, it ge beroš das maid earát oamastit ja oaivildit. Dalle luvvet energiija ja ruđa dahkat dan maid duođaid háliidat dahkat.
- Ovdalgo joksá jorggáldaga, de jurddašalat ahte eanaš sáhtta ruđain oastit. Olmmoš bargá áinnas nu garrasit ahte čuohtá sihke dearvvašvuhtii ja lagaš oktavuodaide, muhto ahte vahát ii šatta stuorát go ahte sáhtta buoridit dan maŋit áiggiis buot ruđain maid lea dinen. Fuomášuhtta ahte it vällje eastadit buozalmasvuoda fitnat viehkamin, muhto baicce geahččala divvut dan dálkasiin maŋŋel. Go leat joksán jorggáldaga, de áddet ahte lea ollu mii lea deháleabbo go ruđat, nu go iežas dearvvašvuodta ja eará olbmuidgaskavuodat, ja ahte ruđain ii sáhte oastit lihku.
- Ovdalgo juksá jorggáldaga, de láhtte egoisttalaččat iige beroš mo eallinvuohki váikkuha birrasa. Olbmot oaivildit dávjá ahte máilmmi gádjun lea politihkkáriid bargu. Go lea joksán jorggáldaga, de ipmirda ahte liigegolaheapmi váikkuha birrasii, ii ge leat ággan ahte ovttaskas olbmo golaheapmi ii váikkuot stuorát oktavuodas.

Relevánta gažaldat

Gažaldat man jeavddalaččat berre jearrat alces lea: Manne in leat juo rikkis?

Ollugiidda lea lunddoleamos sivahallat birrasa. Mun in leat rikkis go hoavda ii ádde ahte mun ánsásan eambo báikká, go mu bearaš geavaha buot ruđaid maid mun dinen, go Norggas lea nu alla vearrodássi, go viessobánjkkuin lea nu alla reantu, go bensiidna lea nu divrras, go buot máksá nu ollu Norggas ...

Sáhtta leat muhtinlágan jedđehus sivahallat birra. Váttisvuohtan lea ahte dainna ii boađe guhkkelii. Jos áiggošii ovdánit, de ferte váldit vuhtii iežas dili ja heaitit siva-hallamis earáid. Geahččal danne ahte it sivahala birra go vástidat dán gažaldahkii. Geahča baicca mo dat välljemat maid don leat välljen dán rádjai eallimis, leat dagahan daid bohtosiid maid leat oalahan. Dalle gávnnaht daid konkrehta váttisvuođaid maiguin sáhtát bargat.

Dá leat moadde ovdamearkka:

Dievdu gii borgguha, vuodjá olu eanet go dárbblaš ja sus lea alla alkoholageava-heapmi. Álkimus vástáduš ovdalis namuhuvvon gažaldahkii sáhtta leat ahte divadat duhpáhis, boaldámušas ja alkoholain lea nu allat Norggas, ahte sus ii báze mihkkege maŋŋá go buot rehkegat leat mákson. Mealgat konstruktiivvalaš vástáduš lea baicca ahte son geavaha hui ollu gálvvuid maiguin leat alla divvagat, ja go unnida daid gálvvuid geavaheami, de sáhtta seastit ollu.

Nissonolmmoš gii ii leat duhtavaš bálkkáin. Álkimus vástáduš ovdalis namuhuvvon gažaldahkii sáhtta leat ahte bálká lea unni danin go bargoaddi ii ádde ahte son ánsšáša mealgat stuorát bálkká. Konstruktiivva vástáduš lea ahte son dál lea bálká-huvvon daid välljemumiid vuodul maid lea välljen nu guhkás eallimis, ja ahte son ieš sáhtta dahkat ollu buoridan dihte bálkká.

Jeara alddát dán gažaldaga unnimusat oktii jagis (dassáži go leat duhtavaš iežat ekonomiiain). *Manne in leat juo rikkis?* Leage áibbas rehálaš iežainat, deattut vástádušaid maidda ieš sáhtát váikkuhit ja geavat buori áiggi. Geavahuvvon rivttes vuogi mielde, sáhtta dát gažaldat leat mávssolaš du ovdáneapmái.

Anihahti máhttu

Danne ávžžuhan du atnit fuomášumi gelbbolašvuođa lasiheapmái dakkár surggiin mat leat ávkin máŋgalágan virggiide. Dá leat moadde ovdamearkka:

Dihormáhttu. Ovdamearkkat leat oppalaš prográmmagálvvuid geavaheapmi nugo prográmmat Office-páhkás, čállinleaktu jna.

Ovdanbuktinteknihkka. Eanaš fitnuin bivdojuvvot muhtumin ovdanbuktit juoidá, ja buorre ovdanbuktinteknihkka addá professeunealla gova.

Gulahallangealbu. Lea áibbas dárbblaš bures soabadit earáiguin jos galgá lihkestuvvat bargoeallimis.

Šiehtadangelbbolašvuohta. Jos hálddaša dáiddu šiehtadallat, de lea nana sajádat máŋga dilálašvuođas bargoeallimis.

Buorre giella ja viiddis sátneriggodat. Oalle buorre riehta čállin ja stuorra sátneriggodat addá professeunealla gova ja lea stuora ovdamunnin máŋgalágan bargguin mainna gulahallá olu čálalaččat.

Máhttu mo ávkkástallat áiggi buori vuogi mielde. Ollu fidnuin lea stuora bargo-noađđi ja olu barggut. Jos olmmoš oahppá organiseret bargoáiggi ja bargguidis buori vuogi mielde, de beassá dahkat ollu eanet.

Movttiidahttin. Nu go ovdal lean juo namuhan, de ii leat doarvái diehtit maid galggat bargat, go dan fertet baicce praktihkas bargat. Lea hui dehálaš ahte lea movttiidahtti maid välljet dahkat. Danne sáhtta leat hui ávkkálaš lohkat movttiidahtti girjjiid, geahččat movttiidahtti filmmaid jna.

Buot golut lohkkojit

Olbmuin lea dávjá tendeansa bidjat áššiid hingaliidda, geahččalin dihtii dahkat máilmmi álkiibun ja čielgaseabbon. Ekonomiija oktavuodas lea čađamanni fáddá ahte makkár goluid berrešii fallehit, jus háliida seastit ruđaid. Muhtimat oaivvildit ahte leat dat beaivválaš smávva gávppašeamit mat lohkkojit. Jus heaittiha beaivválaš aviissa ja váldá fárrui niestti bargui, de áiggi mielde seasttát nu olu ahte sáhtát čohkket stuora opmodaga. Earát fas ákkastallet ahte leat dat stuora gollopoasttat maid ferte váruhit. Ii leat ávki váldit niestti mielde bargui, jus oastá menddo divrras biilla ja ássá menddo stuorra viesus.

Mun oaivvildan ahte ii leat dárbu bidjat fuomášumi smávva dahje stuorra gollopoasttaide. Mánngga dáfus šaddá nu, ahte välljet goabbá juolgi lea deháleappot gurut vai olgeš. Dat ahte vuolidit goluid, lea ollu eanet miellaguottuin go gávvilis tehnikkain bargat. Jos olmmoš nagoda juksat rivttes mentála bálgá ruhtii ja golaheapmái, de ii mearkkaš maidege lea go stuorra vai unna goluin sáhka.

Leage hui dihtomielalaš masa don golahat ruđaid. Geavat nu unnán go vejolaš áššiide main lea unnán mearkkašupmi dutnje, ja eanet áššiide maid don vuoruhat. Jus buot vuoruhat oktanaga, de boađusin lea, ahte ii mihkkege leat dehálaš dahje erenoamáš. Sihke stuorra ja smávva golut lohkkojuvvojit, ja áidna guhte sáhtta gávdat buriid bistevaš čovdosiid juste dutnje, leat don ieš.

Smávva dehálaš mearrádušat

Nugo lean namuhan mánngii ovdal, de dávjá lea erohus das maid olmmoš diehtá maid galgá bargat ja maid duodai bargá. Juohke beaivvi vásihat ollu smávva välljejumiid, mat muđui eai soaitte mearkkašit nu ollu, muhto mat áiggi mielde šaddat stuora váikkuhusat.

Dá leat moadde ovdamearkka:

- Leat issoras váibbas go diibmu čuodjá muhtin iđida, ja dieđát ahte don sáhtát veallát vel ovttá kvártta jus it ráhkat niestti ja vuoját biillain dan sadjái go váldit busse.

- Leat váiban guhkes beaivvi maŋŋá barggus, ja árvvoštalat oastit *take-away*-borramuša restoránŋas dan sadjái go ieš málestit.
- Fuobmát juoidá maid leat vajálduhtán oastit eahkedis, ja vaikko orut dušše 500 mehtera gávppis eret, de geahččalat gávdnat buriid ákkaid manne fertet vuodjit.
- Leat hirbmat nelgon go vuolgit ruoktot barggus. Finat buvddas gávppašeamen, ja vaikke vel dieđát ahte lea vuollel diibmu ahte dus lea borramuš beavddi alde, de bisánat šuhkoládahildu luhtte.

Bargga dan maid dieđát don galggat bargat diekkár dilálašvuodain! Áiggi mielde šattat dalle olu eanet duhtavažžan iežainis ja ovdánat iešdisiplinnain. Dákkár smávva «juohkebeaivválaš suttut» lea maid iešfámolašlašžan. Jus válljet álkes čovdosa ovttá dilálašvuhtii, de háliidat dan dahkat maiddá boahtte háve.

Daga juoga doppe gos sáhtát

Don mearridat ieš buorre muddui masa bijat fokusa. Muhtumat válljejit bidjat fokusa dakkár áššiide maidda sii eai oppanassiige sáhte váikkuhit ja mainna eai sáhte dahkat maidege, ja nuppit fas válljejit bidjat fokusa dakkár surggiide maidda sáhttet váikkuhit. Go lea dihtomielalaš masa geavaha áiggi ja energiija, de sáhtá go vállje deattuhit áššiid mainna duođai sáhtá bargat, olahit ollu buoret bohtosiid.

Dá leat moadde ovdamearkka:

- Dan sadjái go fokuseret ja ballat ahte lea vuollegis konjunktuvra ja bargguhisvuohtha mii lassána, de berret fokuseret iežat gelbbolašvuoda ovdánahttima, nu ahte don álohii šattat árvvolaš bargin.
- Dan sadjái go fokuseret reanttuid lassáneami ja ahte sáhtát oažžut váttisvuodaid hálddašit ásodatloana, de berret vuoruhit máksit vealggi ásodatloanas. Dát dieđusge gártá gáibidit ahte don unnidat goluid eará surggiin, muhto boadusin sáhtá leat ahte dus ii leat stuorát loatna go ahte it oaččo makkárga váttisvuodaid jus reantu badjána.
- Dan sadjái go fokuseret ahte muhtun gálvvut leat divrasat Norggas divrras divvagiid geažil, de berret baicca geahččat mo sáhtát ieš unnidit geavaheami dáidda gálvvuide.
- Áddet sihkkarit maid oaivvildan. Vállje bidjat fokusa daidda doaimmaide maidda don duođai sáhtát váikkuhit ja dahkat juoidá daiguin. Buot eará lea sihke áiggi ja ruđa dušši geavaheapmi.

Geahpidit deattu, divrras dahje hálbi

Badjelmearálaš deaddu lea lassáneaddji váttisvuohthan Norggas, ja ovttaskas olbmui leat mánga vuogi mo dáistalit dán váttisvuoda. Olbmui gii lea ekonomalaččat dihtomielalaš, sáhtá leat buorre earuhit divrras ja hálbbes vuogi mo geahpedit deattu. Dat mii lea buorre lea ahte hálbbes vuohki addá buoremus bohtosiid.

Divrras vuohki oažžut deattu vulos:

- Oastit divrras tablehtaid mat čuoččuhuvvojit lasihit boaldámuša. Ollu dákkár tablehtat leat duohta duššit, ja earát fas sáhttet leat dihto ávki. Muhto beaktu lea nu unni ahte dárbbáša ollásit kontrolla borramis ovdalgo oažžu makkárga mearkkašahhti beavttu. Jus olbmot lea 20% eanet kaloriijamearri go maid boaldá, de lea unnán ávki borrat divrasit tablehtaid mat addet 1% boaldámuša.
- Oastit divrras borramušsajadagaid dan sadjái go borrat dábálaš borramuša.
- Oastit divrras hárbhallanrusttegiid, ja jáhkkit ahte dat addet áibbas eará beavttu go earálágan hárbhallan.

Hálbbes vuohki oažžut deattu vulos:

- Dan ahte áddet mo oažžut deattu vulos lea álkes matematihkka. Jus borra unnit kaloriijaid go boaldát, de njiedjá deaddu.
- Ipmirdit ahte deatto njiedjan ii leat oanehisáigge prošeakta, muhto ahte lea baicca sáhka bastevaš rievdadusaid dahkat biebmodoalus ja lihkadeamis.
- Oahpásmuvvat dasa maid iešguđetlágan doaimmat duođai boldet kaloriijaid. Viehkan lea ovdamearkka dihte hárbhallanvuohki mii lea hui beaktil go áiggot deattus vulos, ja mii (eanas) lea nuvtá.

Lea nu erenoamáš munnje

Dábálaš reakšuvdna go álgá hállat seastima ja investerema birra, lea ahte álo lea nu earenoamáš dilis ahte ii leat vejolašvuohta álgit. Dán dilálašvuođa erenoamášvuođat sáhttet leat nu mánggaláganat – muhtumiin lea viessu mii lea nu boaris ja stuoris ahte gáibida ollu bajásdoallama, muhtumiin leat mánát geain leat hui divrras asto-áiggedoaimmat, muhtumiin leat ollu boares vealggit, muhtumat *fertejít* dušše olgun borrat dávjá go eai máhte málestít jna.

Sáhtta giktašuvvat buktit dakkár ággái, muhto olmmoš ii joavdda duođi dobbelii jus dainna lágiin dájuha iežas. Jus veaháš ohcá, de álo gávdná juoga erenoamážit iežas diliin. Muhto jus olmmoš lea hutkái ja movtta, de gávdná dábálaččat álo vugiid mo seastit, beroškeahhtá man earenoamáš dilis lea.

Geahča áššiid rivttes perspektiivvas

Sivvan dasa go mánggas oaivildit sis lea beare vuollegis bálká ja heajos ekonomiija, lea ahte buohtastahhtet iežaset earáiguin geain lea buoret dilli ekonomalaččat. Nugo ovdal lean čállán, de lea álot soames geas lea divraseabbo ja čábbáseabbo go dus lea, nu ahte dát lea speallu maid it vuoitte.

Jos baicce bidjat dan eallindási mii mis lea Norggas dál historjjálaš dahje riikkaidgaska-saš perspektiivii, de oažžut áibbas eará gova.

Norgga ávnnaslaš birgenláhki lea mánggagardánit lassánan maŋimuš logijagiid. Dán perspektiivvas leat hui unnán norgalaččat geain lea juoga man birra erenoamážit váidalit.

Ávnnaslaš eallindássi Norggas lea ollu alit go eallindássi eanas eará riikkain máilmmis. Eanas norgalaččat boradit gallás juohke beaivve. Dát ii leat diehttelasvuolta stuorra osiin máilmmis. Go geahččá dán perspektiivvas, de ii báljo ovttage norgalaččas leat mihkkege man birra váidalit.

Nu, gosa mun háliidan dáinna? Mun in oaivvil ahte olmmoš galggašii dušše bisánit dan eallindássái mii sus lea. Dát blogga lea oaivvilduvvon dan birra mo olmmoš sáhtta buoridit iežas ekonomalaš dili. Seammás jáhkán ahte lea dušše dearvvašlaš midjiide máilmmi rikkis oasis geahččat iežamet dili veaháš stuorát oktavuodas. Lea vejolaš leat giitevaš das mii dus lea, seammás go ain buorebun dahkat dili.

Ovttá lávkki ain háválassii

Dábálaččat masa ollu nuorat guossalit, lea ahte sii gáibidit seamma ávnnaslaš birgenlági go vuodđudit iežaset, go dat mii lei ruovttus váhnemiid luhtte. Dalán go sii fárrejit, de galget sis nappo leahkit viessu, biila, olu ruovttuelektronihkka ja buot eará mii gullá ođđaáigásaš eallinvuohká. Dat dagaha dan ahte sii šaddet hui ollu velggiid vuollai, ja go bargodienas álggos ii leat nu ollu, de dat dagaha dakkár vealggi mainna šaddet rahčat mánggaid jagiid.

Ollu buoret čoavddus lea dađistaga buoridit eallindási. Álggat áinnas viesuin dahje ásodaga oastimiin, muhto vuordde nu guhkká go vejolaš biillain, divrras viessogálvvuiguin ja eará stuorra gollomeroštusaiguin. Dán láchkai lea álkit nagodit doalahit vealggi buori dásis. Go otnáš ahkepensionisttat šadde bajás, de lei diehttelas ahte galge ovdagihtii seastit ruđa ovdal go sii oste maidege. Dál lea nu buorre vejolašvuolta oažžut loana ja kredihta ahte ollu nuorat háhket unohas ollu vealggi hui árrat. Jus fuolaha ahte álggaha buriid ekonomalaš dábiid árrat eallimis, de ii dárbbáš gáhtat go šaddá veaháš boarrásat.

Soames dovddut sáhttet leat seahkalas

Go leat bures bohtán johtui seastimiin ja opmodathukseimiin, de ii leat eahpedábálaš ahte oažžu seahkalas dovdduid das man ávkkálaš dat maid lea álggahan duodai lea.

Dá leat muhtin ovdamearkkat makkár jurdagat sáhttet bohciidit:

- In dieđe ealán go 10 jagi geahčen, manne in juo buot geavat dál maid dinen.
- Ollugat badjelgehččet riggáid; soaitá leat buoremus leat dego buohkat earát.
- Riggát mákset nu ollu vearu.
- Riggát leat nu vuovdnát, ii ge mun háliit áddejuvvot vuodnái.

Go álggát jurddašit ná, de lea vuosttažettiin dehálaš ahte it bargga hohpolaččat maidege. Berret maiddái smiehttat manne álget seastit, ja soaitimis maiddái geahččalit gávdnat ođđa ja buriid ákkaid manne berret joatkit dainna. Eanaš oktavuodain mannet diekkár eahpesihkkaris jurdagat badjel.

Ráhkan dasa ahte šattat vásihit dakkár seaguhus dovdduid, ja mearret danin ovddalgihtii ahte dát ii galgga bilidit du ovdáneami.

Dahkon lea dahkon ja borron lea borron

Go galgá álgit seastimiin, investeremiin ja opmodathukseimiin, de lea dehálaš ahte jurddaša dušše ovddasguvlui iige vuollánit daidda válljemiidda maid guhkes eallimis lea dahkan. Juo, jus don mánga jagi dás ovdal livččet válljen eará oahpu, de livčče sáhttán ollu stuorát dienas go dat mii dus lea dál. Juo, jus don livččet oastán duon ja dán ossodaga viđa jagi áigi, de eai livčče lean makkárge ekonomalaš váttisvuodát dál. Na juo, jus livččet bidjan dan ruđa ossosiidda maid don leat geavahan sigareahtaide 20 mañemus jagiid, de livččet sáhttit mannat ealáhahkii moatti jagi geahčen. Muhto visot dát gullá vássán áigái, ja don it boađe duođi dobbelii ovdal go nagodat dáid dološ mearrádusaid bidjat eret.

Ollugat han geavahit áiggi ja energiija šállošit buot maid eai leat dahkan ja buot daid jallodagaid maid leat dahkan. Dán áiggi ja dán energiija berret baicce geavahit plánet ja gávdnat čovdosiid dasa mo boahhteáiggis buoridit dili. Jos áiggut lihkostuvvat, de fertet geavahit áiggi ja searaid rievttis vuogi mielde. Mearret danin ahte otná rájes galggat dušše ovddasguvlui geahččat.

Galgá leat hávski boradit olgun

Leat golbma váldosiva dasa manin ii válljet ráhkadit borramuša ruovttus:

- li leat gillen oahppat mo ráhkadit buori borramuša
- li astta málestit
- Háliidat hávskkostallat borramušain olgun

Dáin golmma ákkain lea dušše mañimuš mii lea jierpmálaš ekonomalaččat. Vuosttaš ágga lea njulgestaga láikivuolta, ja jus láiki ovttá áššis, de lea dávjá láiki maiddái eará áššiin. Nubbi sivva lea juogo heajos plánen árgabeaivvis, dahje dat ahte beaivvit leat dievvan nu ollu doaimmaiguin, ahte oaivvildat ahte it astta ieš ráhkadit borramuša. Váldováttisvuhtan dán guovtti vuosttaš ákkain lea ahte dat mákset ollu. Jus it gille oahppat málestit, dahje oaivvildat ahte it leat áigi málestit, de áinnas boradat olgun ollu dávjjibut go dárbbášuvvo.

Makkár biepmu borat ja mo borat lea hui stuora váikkuhus du dearvvašvuhtii. Bija danne áiggi beaivválaš biebmoráhkadeapmái. Borat olgun hávskkostallama dihtii muhtumin. Pláne dáid borademiid ovddalgihtii ja bija áigái. Ahte huššat borramiin muhtun fast-food-restauránjas ii leat buorre dearvvašvuhtii ja ii ge ruhtabursii.

Oahpa rivttes rehkenastima

Mu mielas lea dát rehkenastinbihtá hui movttiidahtti.

Jos don seasttát 50 ruvnu juohke beaivvi, ja bijat daid 10% jahkásaš rentui (sullii dan maid oasusmárkan lea addán áiggi mielde), de badjána ruhta badjel miljovdnii 20 jagis.

Dát rehket čájeha ahte jos válddát áiggi veahkkin, de it dárbbáš rievdadit iežas árga-beaivvi áibbas vai nagoda čohkket opmodaga. Máhte bajil dán rehkenastinbihtá! Lea bures vejolaš ahte go diehtá dán rehkenastinvuogi, de dat váikkuha du láhttemii (diđolaččat dahje jurddaškeahhtá), juogo boahhte háve go fitnat kioskkas dahje bensinstašuvnnas.

Girjerájus lea buorre

Jus ásat báikkis gos lea girjerájus, de ávžžuhan du dan viššalit geavahit. Leat mánga siva dasa go lea buorre ekonomiija geavahit girjeráju:

- Lea vejolaš fidnet nuvttá girjjiid, áigečállagiid, filmmaid, musihka jna. Dát lea dat čielgaseamos siva manne mii geavahit girjerádjosa.
- Vuolit lassá girjji luoikkaheamis go dan oastimis. Dát mielddisbuktá ahte beasat oahpásmuvvat fágasurggiide maid muđui it livčče beassan oahppat.
- Eanaš girjjiid logat dušše oktii. Jos logat ollu ja oastit buot girjjiid maid logat, de šaddet johtilit dievva ja moivi ilduin.
- Hálbbes friddjaáigi. Ruovttus čohkohallat ja lohkat girjji nuvttá girjerádjosis lea hui hálbbes vuohki geavahit astoáiggi.
- Diehtodási ja dienasdási gaskkas lea oktavuoha. Man nanus dát oktavuoha lea, lea dattetge hui ollu dan duohken maid don logat.
- Suohtas olles bearrašii. Go galledat girjerádjosa, de illudahtát olles bearaš. Ollu girjerájuin leat sierra mánáidossodagat.

Passiiva dienas

Dehálaš doaba go lea sáhka opmodathuksemis lea passiiva dienas. Passiiva dienas lea sisaboahu mii ii leat du bargoarjja duohken, ja mii gáibida unnán čuovvoleami. Passiiva dietnasa vuosteágga lea aktiiva dienas, ja buoremus ovdamearka aktiiva dietnasis lea bargodienas. Buorre ovdamearka passiiva dietnasis, lea sisabidjoreantu. Jus dus lea ovdamearkka dihte 10 miljovna ruvnu bájkkus, ja bájku máksá dutnje 5% reanttu dáid ruđaid ovddas, de lea dus jahkásaččat 500 000 ruvdnosaš passiiva dienas. Buorre bealli passiiva sisaboadus lea ahte dat ii gáibit olus du áiggis. 500 000 ruvnu ovdalis ovdamearkkas oaččot dáid beroškeahhtá maid dagat, nu guhká go it váldde sisabidjama ruovttoluotta konttus. Danne sáhtta álkit ovttahttit passiiva dietnasa aktiivlaš dietnasiin. Eará passiiva dietnasat sáhttet leat oasusvuoitu ja láigodietnasat (nu guhká go láigoviessu ii gáibit ollu áiggi mátasdoallamii jna.).

Jus du ulbmil lea šaddat ekonomalaččat sorjjakeahtta guhkit áigái, de berret fokuseret passiiva dietnasa háhkama.

Váldde vuhtii iežat bálkká

Guovtti olbmos geain lea seamma oahppu, seamma bargohárjáneapmi ja seamma gelbbolašvuohta, sáhtta leat áibbas erohus bálkkáin. Sivvan dasa sáhtta leat man dávjá dat guokte duostaba ságastallat bálkká birra hoavddain. It ábut dieđusge givssidit iežat hoavdda bivdin dihte buoret bálkká juohke nuppi beaivvi, muhto hoavda diehtá ahte guhkit áiggi vuollai vuorddát buoret bálkká jus barggat buori barggu, de lea dat stuora ovdamunni. Muhto lea dehálaš ahte dat it daga dán menddo árrat. Go álggát odđa bargui, de fertet vuos čájehit ahte dagat buori barggu. Dasto sáhtát bivdit bajiduvvon bálkká. Ale goassege jeara lasi bálkká ovdalgo čájehat ahte don barggat buori barggu. Muhtimat geavahit ákkaid nugo «Mus lea čieža jagi alit oahppu ja alla oahppoloatna» dahje «Mus lea stuorra bearaš maid fuolahit» vai olahit eambbo bálkká, muhto dat ii leat rievttis vuohki. Don oaččot, ja berret oažžut, bálkká dan mielde man mávssolaš don leat dan fitnodahkii gos barggat, ii ge dan mielde man stuora dárbu dus lea oažžut stuorát bálkká.

Lea maid dehálaš čuovvut mielde man ollu dinejit earát geain lea sullasaš gelbbolašvuohta. Jus gávnnahat ahte don leat ollu vuolábealde dási, ja dieđát ahte don barggat buori barggu, de fertet muitalit jođiheaddjái dan birra. Dávjá lea doarvai muitalit hovdii du dilálašvuođa birra, ahte oažžut eanet bálkká. Jus it oaččo ipmárdusa iežat gáibádusaide, de berret veardidit molsut barggu.

Lea álkit geavahit ruđaid go dinet daid

Lea nu ollu álkit geavahit ruđa go dinet daid. Várra leat ovttaoaivilis, muhto leat go jurddašan man stuoris dat erohus duođai lea? Gehččot mis ovdamearkka dihtii 10 000 ruvdnosaš supmi. Jus jurddašit netto máksojuvvon bálkká, de šaddet eatnašat bargat máŋga beaivvi (ja máŋggas maiddái máŋga vahku) dinen dihtii 10 000 ruvnno. Man guhkes áiggi don dárbbášat jus fertet geavahit dán supmi? Várra dušše moadde diimmu dahje minuhta. Nappo lea issoras stuorra erohus, ja das leat stuorát váikkuhusat go maid ollugat dihtet. Deháleamos maid fertet muitit dán oktavuodas lea ahte fertet hui dárkilit váruhit ruđaid maid dinet. Leat measta lohkameahttun ollu gávppit, restoráŋŋat, e-buvddat ja eará gávppálaš aktevrrat mat áinnas háliidit du ruđaid, nu ahte jus it dárkilit várut masa ruđaid geavahat, de don dábálaččat it doalat daid beare guhká.

Danne ii galgga goassege vajálduhttit ahte lea nu ollu álkit geavahit ruđaid go dinet daid. Várut fal ruđaid. Don geavahat stuorra oasi iežat eallimis dinet dáid, nu ahte ale stajit dáid.

Ale šatta menddo lotkat

Go lea buori muddui juo álgán rievdadit iežas ekonomalaš dábiid, de sáhhtá leat miella bures mieiggastit ja leat duhtavaš áššiid diliin. Soaitá ahte leat juo ožžon smávva vuoittuid – veaháš eanet bálkká, unnit kredihhtakoartavealggi, oasusfoandda ruđa ja sullasaš. Galggat dieđusge leat ilus daid smávva vuoittuid dihte maid leat olahan, muhto lea dehálaš ahte it guođe iežas guhkes áiggi mihttomeriid ja joatkkit barggu.

Mánngasii lea dat váddáseamos bealli beassat albmálahki johtui. Go leat ožžon moadde smávva vuoittu, de leat buoremuddui mannan vearrámusa čađa. Lihkostuvvan dagaha lihkostuvvama, muhto eaktun lea ahte leat gierdavaš iige vuollán go leat bures beassan johtui.

Leage dihtomielalaš manin ja maid don oasttát

Gávppašeapmi lea okta dain eanemus dábálaš astoáigedoaimmain amerihkálaš nuppelot jahkásaččaid gaskkas. Lean eahpesihkkar leat go Norggas čađahan makkárgé dutkamiid dán birra, muhto jus čohkkeda gávpeguovddážiis beaŋkka ala ja dárkkut, de fargga fuobmát ahte maddái ollu norgalaččat geavahit asttuáigedoaimman gávppašeami. Lea go dát jierpmálaš áigegeavaheapmi?

Jáhkán ahte lea hui ávkkálaš midjiide buohkaide smiehttat dárkilit manne mii gávppašat. Ahte olmmoš duođai dárbbáša dan maid oastá ii leat áidna ágga dasa. Dás leat muhtun eará:

- Olmmoš gávppaša danin go láittastuvvá ja nu gávppašeapmi lea astoáigedoaimman. Gávppašeamis lea dájvja sáhka dovddolaš dárbbuid gokčamis, go fas vuodđu fysiologalaš dárbbuid gokčamis.
- Olmmoš gávppaša go lea ožžon bálkká (dahje eará ruđaid) ja ruhta «buollá lupmas». Mánngas eai nagot bisuhit ruđaid kontos.
- Olmmoš gávppaša go lea váivvis dahje okto, ja nu geavaha gávppašeami terapiija-vuohkin. Dát lea dattetge heajos dikšunvuohki, danne go illu oastit juoidá ođđa, hárve lea nu bistevas.

Seamma láhkai go ii galgga golahit ollu áiggi konditorijas go háliida geahpedit deattu, de ii berre golahit ollu áiggi gávpeguovddážiin go áigu golahit unnit ruđaid. Gávpeguovddážit bidjet ollu návccaid ráhkadit dakkár birrasa gos olbmot guđdet nu ollu ruđa go vejolaš. Olu dain váikkuhusain maid dat geavahit, eai leat gaskamearálaš geavaheaddjit diđolaččat. Garvve danin gávpeguovddážiid go háliidat unnidit ruhta geavaheami.

Buorre gávppašanvierru lea jerrat alddis mii duođai lea sivvan dasa go háliida buktaga. Boahnte háve go gávppis lea ođđa MP3-čuojanas dahje DVD-skearru, de berret bisánastit ja jerrat alddát manne háliidat oastit dán buktaga. Ja leage áibbas rehálaš iežainat. Ulbmil lea ahte don galggat oažžut diđolaš gaskavuoda manne don gávppašat. Jus leat eahpesihkkar dasa, de berret bidjat buktaga ruovttoluotta ildui.

80/20 njuolggadusa geavaheapmi

Ollugat leat gullan 80/20-prinsihpa birra. Dás leat muhtun ovdamearkkat mas čuoččuhit ahte dát prinsihppa doaimá:

- 20% álbmogis dine 80% sisaboaduin.
- 20% álbmogis lea 80% riikka priváhta opmodagas.
- 20% áiggis bargosajis barggat 80% bargguin.
- 20% bargiin ovttá bargosajis barget 80% ollislaš barggus.
- 20% biktasiin anát 80% áiggis.
- 20% fágagirjjis lea 80% ávkkálaš dieđuin.
- 20% dihtorprográmma meattáhusain dagahit 80% meattáhusdieđuin.
- 20% prográmmain du dihtoris geavahat 80% áiggis.
- 20% gálvvuin mat gávdnojit borramušgávppiin dahket 80% ollislaš gávpejođus.

Dávjjimusat ii leat juohkáseapmi juste 80/20. Ášši lea ahte ii báljo goassege leat lineára čanastat gaskal bijus ja bohtosiid, investeremiid ja vuottu, vuovdimiid ja dietnasa ja nu ain. Eanaš oktavuodain leat muhtun fáktorat deháleappot go earát, ja go daid dovdáhit ja deattuhat, de sáhtát olahit ollu buoret bohtosiid. Jus ovdamearkka dihtii nagodat dovdáhit iežat deháleamos bargguid ja bidjat eanet áiggi daid čađaheapmái earenoamáš buori vuogi mielde, de sáhtát guhkit áiggi vuollái oažžut eanet dietnasa go jos juogát bargoáiggi jámma buot bargguid gaskka.

Liigebargu soaitá leat jierpmálaš

Liigebarggu háhkan sáhtta muhtumiidda leat buorre čoavddus lasihit bargodietnasa. Dát eaktuda ahte dus leat fámut guovtti bargui, ja ahte liigebargu ii šatta noadđin ja ii čuoza barggu kvalitehtii maid barggat goappašiid bargguin. Guokte barggu heivejit danin dábálaččat nuorat olbmuide geain leat unnán geatnegasvuodát. Jus dus lea dihto beroštupmi dahje astoáigedoaimma mainna sáhtát dinet ruđaid, de dat sáhtta maiddái leat veahkin oažžut liige dietnasa.

Dat ahte leat guokte barggu sáhtta leat lossat, nu ahte mearret ahte dát lea dušše gaskaboddosaš čoavddus lassi seastimii. Várut danne erenoamáš bures, ahte it lasit golaheami. Ii leat buorre čoavddus váibadit iežat guovtti barggus, almmá ge ahte lea báhcán mihkkege manjá.

Buot eará oktavuodas lea dieđusge buoret ahte lea okta bures bálkáhuvvon bargu dan sadjái go guokte heajos bálkáhuvvon barggut. Danne sáhtta leat seamma buorre čoavddus geavahit osiid astoáiggis viidásat oahpu váldimii dahje gelbbolašvuoda bajideapmái eará láhkai. Olu lea dan duohken man buorre iešdisiplina dus lea. Mángasii sáhtta leat álkit bargat moadde eahkeda, go dušše studeret ja lohkat iešheanaláččat.

Dahkat mearrádusa rikkisin šaddat

Hui ollu olbmot háliidit šaddat rikkisin, muhto lea stuora erohus das ahte sávvat šaddat rikkisin ja dan ahte mearridit šaddat rikkisin. Hárve boahtá buorrin dáhttojurddašeamis. Jos duođai leat mearridan juoidá, de lea unnán mii sáhtá dan bissehit.

Stuora erohus lea ahte sávaldat hárve buktá konkrehta doaimmaid. Jus don mearridat dahkat juoidá, de bágget iežat dahkat juoidá. Jos áiggut riggut, de fertet danin mearridit ahte dan áiggot dan šaddat. Mital ánnas jitnosit alcesat juohke iđida «Mun áiggun šaddat rikkisin» dahje čále dan báhpirii man bijat muhtin sadjái gos hui dávjá oainnat dan. Deháleamos lea ahte dát lea juoga maid ieš mearridat ja vuorut olahit, ii ge dušše juoga maid livččii somá muosáhit.

Okta du stuorámus hástalusain go álggahat seastin- ja investerendoaimmaid, lea movttiidahttit iežat. Jus eahpidišgoađát ahte nagodat go olahit iežat mihttomeriid, de berret dakkaviđe álggahit doaimmaid ja geahččalit buoridit iežat movtta. Sáhtát ovdamearkka dihte lohkat movttiidahtti girjji dahje guldalit movttiidahtti jietnagirjji. Persovnnalaččat oaivvildan ahte Zig Ziglars ja Brian Tracy jietnagirjjiit doibmet hui bures dán ulbmilii. Maŋŋá go lean guldalan daid, de álo lassána mu mokta.

Buot olbmot deaivvadit váttisvuodaiguin eallimis. Muhto ii leat galle váttisvuodain deaividat ahte man rikkisin don šattat, muhto mo don čuovut ja galggat váttisvuodaid maiguin deaividat. Váttisvuoda ággiid lea erenoamáš dehálaš ahte olmmoš lea duođaid mearridan šaddat rikkisin, iige dušše sáva šaddat dakkárin.

Jus goassige eahpidišgoađát ahte háliidat go rikkisin šaddat, de berret váldit «time-out» ja smiehttat moadde beavvi ovdal go dagat juoidá mii ii leat jierpmálaš. Jus divttát eahpádusa vuoitit, de sáhtát jođánit gártat dan dillái ahte billistit máŋga mánu ja jagi bohtosiid moatti beavvis. Ollugat leat vásihan ahte sii bures bohtet johtui seastimiin ja investeremiin, muhto dađistaga ahkidišgohtet ja fáhkkestaga mearridit oastit ođđa stuora TV dahje divrras luomu. Dát sáhtá mielddisbuktit ahte stajidat olles investerenskapitála. Dávjjimusat olmmoš šálloša garrasit dakkár dáhpáhusaid maŋŋel, ja ferte álgit fas áibbas ođđasit. Seamma ášši guoská olbmuide geat geahččalit ruoidnadit iežaset. Ollugat leat vásihan ahte nagodit birget muhtin beivviid dahje vahkuid dearvvašlaš ja kaloriijageafi biepmuin, muhto billistit olles ovdáneami jus jáhcot ollu buoiddes- dahje sohkarborramušaid. Mađi gievrrat lea du jáhkku dasa ahte olahit iežat mihttomeriid, ja mađi eanet mearrideadjin don leat dan dahkan, dađi buoret lea du vejolašvuolta lihkostuvvat. Lea dajahus mii lea dadjá ahte osku sáhtá sirdit váriid. Jos don nagodat doalahit dan jáhku ahte don boahhteáiggis šattat rikkisin, de lea hui jáhkehahtti ahte don muhtin beavvi šattat dan.

Várut erenoamážit olbmuin geat geahččalit rievdiid du movtta. Jos hálat mendo jitnosit iežat gudneáŋgiris mihttomeriid birra, de álo gávdno muhtin gii háliida du leat realisttalaš ja mitala ahte don ealát fantasiija máilmmis. Ale guldal diekkár olbmuid. Vuostálastte earáid viggamušaid du ovddas bilidit ja mearret ahte áiggot riggut.

Leat mánggalágan molssaeavttut – hálbbes ja divrras

Ollu gálvvut ja bálvalusat gávdnojit sihke hálbbes ja divrras variánttas. Lean ovdal čállán gávpečedaid iežaset mearkkaid birra. Oastit dáid gálvvuid ovdalii divraset «mearkagálvvuid» sáhtta mángga dáfus leat gánnáhahti. Muhto ollu eará oktavuodain sáhtta gánnihit diehtit ahte dávjá gávdnojit hálbbes ja divrras molssaeavttut. Mángga oktavuodas ii leat sáhka juste seamma gálvvu dahje bálvalusa birra, muhto jos jurddaša veaháš molssaeavttuid, de dávjá lea ollu seastit. Dás leat moadde ovdamearkka:

- Jus láigohat filmma dan sadjái go geahččat dan kinos. Jus leat guovttis dahje eambbosat geat áigut geahččat filmma, de sáhtta seastit ollu.
- Girjji luoikkahit girjerádjosis dan sadjái go oastit.
- Speallat nuvttá neahttaspealuid dahje breahhtaspealuid mat dus leat, dan sadjái go oastit divrras konsollaspillaid.
- Lohkat ođđasiid neahtas dan sadjái go dingot aviissa.
- Viehkat dahje dahkat eará nuvttá lášmmohallama dan sadjái go leat miellahttun muhtun hárjehallanstudiočedas.

Dá leat dušše muhtin ovdamearkkat. Guođe áinnas kommentára jus fuobmát eambo dákkáriid.

Rehkenaste bargo diibmologuid

Ollugiidda šaddet ruvnnot ja evrret nu abstrákta ahte sis lea makkárgé lágan «dovdu» dasa maid dávvirat duođai mákset. Eatnasiin lea baicca lagat oktavuoha bargo-diimmuide. Dan sáhtat atnit ávkin go álggát geahčadit maid dinggat mákset bargo-diimmuid ektui dan sadjái go ruvnuid ektui.

Mun govvidan dan ovdamearkka bokte. Gehččot dál mis ahte don háliidat ođđa TV:a mii máksá 10 000,- ru. Jus dinet 200 ru. diibmui ja mávssát 30% vearu, de fertet bargat badjel 71 tiimma ovdal go oaččut ráđi dán TV:a oastit. Jus dus lea viđa beaivásaš bargo-vahku ja 7,5 diibmosaš bargobeaivi, de fertet bargat goasii guokte vahku dinet dan maid TV máksá. Oaivvildat go TV:a lea ain dan haddái mávssolaš? Ollugiidda lea 10 000 ruvnno unnit vásihuvvon árvu go guovtti vahku bargoáŋgiruššan. Ideálalaččat galggašii árvu mii vásihuvvo leat seammalágan, muhto dál go lea álkit fidnet loana ja kredihhtakoartta, de leat mánggas ožžon boasttu gova ruđa árvvus. Dan sadjái baicce ahte geahččat maid dinggat mákset bargodiibmologuin, de ožžošedje ollugat lagat oktavuoda dasa maid dávvirat duođai mákset.

Daga dan nu mo dutnje buoremusat heive

Okta dehálaš bealli dás lea ahte ii dárbbas geahččalit gávdat heivvolaš bargovuogi jus áigu lihkestuvvat. Válddán iežan ovdamearkan. Mun ávžžuhan ovdamearkka dihte buohkaid jeavddalaččat dárkkistit makkár eavttut sis leat viessoloanas,

báŋkosásabidjamii ja nu ain. leš in leat gal nu čeahppi juste dása. Dasto mun mávssán mánga čuođi ruvno hárjehallanstudioide juohke mánu, vaikko mun buorre muddui livččen sáhhtán olahit seamma hárjehallanbeavttu hálbbit hárjehallanvugiiguin. Dieđán maid ahte mun muhtumin válljen geavahit biilla, vaikko dat ii leat eisege dárbblaš. Dá leat dušše muhtin ovdamearkkat. Vaikko buot boasttuvuođaid ja heajut beliid dáfus, de lean dattetge nagodan bures ovdánit jagiid badjel. Sivvan dasa lea earret eará ahte mun buori muddui lean nagodan «jávkadit» iežan dárbbu geavahit ruđa dávviriidda maid in dárbbáš, ahte mun vuosttamužžan mávssán alddán ja ahte geavahan oalle ollu astoáiggis gelbbolašvuođa nannemii. In mange láchkai daja ahte lean ollen mihttomeriide. Mun álot geahččalan buoredit daid strategiijaid ja tehnikkaid maid geavahan. Seammás beroštan hui ollu das ahte in rievdat nu ollu daid áššiid mat doibmet. Mángasiin lea dárbu geahččaladdat buot ođđa ja fancy vugiid, muhto dat dábálaččat ii atte nu buriid bohtosiid. Buoremus ovdáneami oažžu go dovdá iežas nu bures ahte nákke olahit hoiddu mas lea ávki guhkit áigái.

Govva: Unsplash

Váidalanvejolašvuodát

Finánsaváiddalávdegoddi/Finansklagenemnda

Finánsaváiddalávdegoddi/Finansklagenemnda lea suorgevuodđudus olggostrievttálaš riidočoavdinorgána man váldoulbmil lea meannudit soahpameahttunvuodaid mat čuožžilit finánsafitnodagaid ja daid áššehasaid gaskkas dáhkádus-, bájku-, finánsa- ja árvobáberfoandasurggiin.

Ruhtadanváiddalávdegottis lea čállingoddi ja njeallje nammagotti:

- Finansklagenemnda Bank,
- Finansklagenemnda Person,
- Finansklagenemnda Skade ja
- Finansklagenemnda Eierskifte.

Sánit ja doabačilgehusat

Annuitehtaloatna – Annuitehtaloanain mávssát seamma áigemearrásaš ruhtasupmi olles máksináigodagas. Vuosttaš jagi lea termiidnasubmi eanaš reanttuiguin. Dađistaga reanttooassi njiedjá ja oassemáksooassi lassána seamma ollu.

Árvvošteapmi – Opmodaga dahje dingga árvvoštallan. Árvvošteapmi dahket ovttá dahje eanet áššehis olbmui. Árvvošteapmi geavahuvvo mángga oktavuodas, earret eará dáhkádusa buhtadusaid meroštallamis.

Ásodatáigi – Dat áigi go leat orron dihto ásodagas.

Ásodatareála – Čilgehus ásodaga geavahanareála birra. Kohtat ja bodat eai váldo fárrui.

Ásodateaiggát ásodat – Ásodat ásodateaiggátsearvvis gos don gii eaiggádat lea renoamáš orrunriekti ásodahkii.

Ásodateaiggát searvi – Oasusearvi man ulbmil lea hukset ja láigohit viesuid oasuseaiggádiidda. Ásodateaiggát searvi lea dalle čoakkáldat buot ossosiin.

Badjekursa – Gullá fástareantolotnii. Jus du loana fástareantu lea badjel dálá márkanreanttu, de rehkenastojuvvo badjekursa - maid šattat máksit - jus háliidat máksit eanet loanas go maid leat šiehtadan.

Biddjojuvvo fásta – Reantu soahpamuša áigodahkii, omd. 3, 5 dahje 10 jagi. Don čatnat iežat maiddái fásta máksinplánii.

Bruttoareála – Seamma geavahanareála, muhto dás geavahuvvo olgoseinniid olggodus.

Dállonummir – Eananbáikki nummir. Dás sáhttet leat mánga geavahannummara.

Dállonummir/geavahusnummir – Opmodagaid nummirastinvuogádat. Dállonummir guoská álgovuolggalaš dállui. Geavahusnummir guoská buot osiide mo dálle álggos lei juhkon.

Debitora – Dan olbmo dahje fitnodaga juridihkalaš namma guhte lea vealggás.

Dienasláhkái bargonávccahisvuotta – Bargonávcca massin lihkuhisvuotta dahje buozalmasvuotta geažil mii manaha vejolašvuotta oazžut olles dahje belohahkii dienasbarggu.

Diggelogahallan – Vuoigatvuodaid ja šiehtadusaid registreremiidda. Diggelogahallan dáhpáhuvvá dainna lágiin ahte áigeguovdilis dokumeanttat sáddejuvvojit diggelogahallankantuvrraide.

Dokumeantadivat – Divada mii galgá máksot go gittaopmodat sirdojuvvo. Dát divat lea dál 2,5%.

Eaiggátásodat – Ásodaga maid ieš oamasta. Earret dállo- ja geavahanummira lea eaiggátásodagas sierra sekšuvdnanummir.

Eanaoamastanduodaštus – Dokumeanta mii čájeha gii opmodaga oamasta.

Effektiivá reantu – Supmi reanttuid ja termiidnadivada maid galggat máksit juohke áigemeari ovddas. Válđojuvvo maiddá vuhtii báhcán máksináigi ja galle termiinna juohke jagi. Beaktilis reanttuide gullá maiddá vejolaš álggahandivat.

Gaskaruhtadeapmi – Dat oassi loanas mii lea oanehisáigái ja mii ollašuhthtojuvvo ollásit dalán go oaččut loahppamávssu du dálá ásodaga ovddas.

Gaskkalduhttin – Vealgi galgá máksujuvvot ruovttoluotta dihto plána mielde go oassemáksu lea fásta.

Gávpeubmi – Dan maid fertet máksit dávvira ovddas maid háliidat oastit.

Geavahanareála – Dajaldat viesu areála mii lea ráddjejuvvo olgoseinniid siskko-bealde. Dát areála lea álo sturát go ássanareála.

Geavahannummir – Geahča *Dállonummira*.

Giddehus – Geatnegasvuohta nugo pántaloatna, ássanriekti, ovdaoastinvuoigatvuohta jna. Dábálaččat čatnon gittaopmodahkii dahje skiippaide.

Ieš eaiggát / iešoamasteaddji ásodat – Iežas ásodaga eaiggáduššat. Dáid sáhhtá dábálaččat friddja vuovdit, oastit, láigohit ja lonistit. Dát lea eanemus árbevirolaš vuohki oamastit ásodaga Norggas.

Iežaskapitála – Dan kapitála (ruđa) fitnodat dahje olmmoš ieš eaiggáduššá. (Sáhhtá gávdnat go geassá eret vealggi buot iežas kapitálas (ollislaškapitála).

Inkassáhtor – Dat gii čađaha inkásso barggu, lea dábálaččat inkássofitnodat.

Inkásso – Bearran ruhtagáibádusaid.

Inkássováruhus – Láhkageatnegahttojuvvo muittuhus ovdal inkássoáddema. Galgá sáddejuvvot poastta mielde ja merkejuvvot čielgasit inkássováruhusain. Galgá maiddá boahit ovdan makkár rehket it leat mákson. Reivves galgá leat unnimusat 14 beavásaš máksináigemearri ja dan sáhhtá sáddet sihke son geasu leat velggolaš ja inkássofitnodat.

Kaušuvdna – Dáhkádus lonejeaddjái ahte goalmát oasálaš ollašuhttá geatnegasvuođaidis. Lea earru gaskal ovttagardánis kaušuvnnas ja ieš-velggo-laškaušuvnnas. Ovttagardánis kaušuvnna gáibádus mearkkaša ahte kaušunista ii dárbbas máksit ovdalgo duodáštuvo ahte loneheaddjis ii leat vejolašvuohta máksit. Go lea ieš-velggolaškaušuvdna, de giddet kaušunistta váikko ieš lea velggolaš.

Kredihta – Don oaččut vejolašvuođa vuostáiváldit gálvvuid dahje bálvalusaid ovdal go mávssát daid ovddas. Ovdamearkka dihte telefodnaabonnemeanta.

Kredihtheadut – Dieđut ássanbáikki, opmodaga, bálkká ja vejolaš máksinvárrehusaid birra. Dán čogget go ozat loana dahje kredihta.

Láigoeananummir – Láigoeananummir lea oassi ovttagas mii lea Norgga opmodatregistaris. Juohke gielddas lea dihto dállonummira, ja dat leat fas juhkojuvvo geavahannummirin. Geavahannummiriid vuolde sáhhtá ásahit láigoeananummira.

Lasihit loana – Lasihit loana gustovaš pántadokumeantta siskko-bealde.

Lassesihkkarvuohta – Dát gáibiduvvo vai oažžut buoret loatnaeavttuid. Sáhtta leat nu ahte astoáiggeviessu lea lassi sihkkarvuohtan lassin vissui. Lassesihkkarvuohta ja ekstra sihkkarvuohta lea dat seamma.

Loatnaduodaštus – Bánkkut gohčodit loatnadáhkádusa dávjá ruhtaduodaštussan, mii lea lohpadus bánkkus ahte sáhtát loanahit ruđa viessooastimii. Fálaldatvurrui lea buorre geavahit dakkár loatnaduodaštusa, daningo dat mearkkaša ahte vuovdi oaidná ahte du ruhtadanplána lea jáhkehahti. Lassin fálaldaga sturrodahkii, de lea dehálaš vuovdá ahte duodái sáhtát máksit dan maid fálat. Muhtun vuovdit dohkkehit veaháš vuolit fálaldaga jus alimus fálaldagas ii leat jáhkehahti ruhtadanplána. Vuovdi ii hálit šat ođđa vuovdinuoru. Bánkkuin leat veaháš iešguđetlágan bargovuogit dakkár loatnaduodaštusaid oktavuodas, earret eará dan ektui man guhká dat gustojit maŋŋá go leat ožžon loana. Go ozat loatnaduodaštusa, de fertet duodaštit iežat sisabođu ja eará dilálašvuodaid iežat ruhtadilis, ja danne sáhtta bánku árvoštallat man ollu lea mielas addit dutnje loana.

Loatnatáksta – Opmodaga táksta mii galgá addit vuodu man ollu opmodaga sáhtta lonistuvvot. Loatnatáksta lea gaskkal 80-85% árvolassáneamis. Árvolassáneapmi galgá vástidit opmodaga márkánárvui.

Loktaneapmi – Lasihit loana dahje geahpedit loatnaceahkki go alidit pántaárvvu. Ovdamearkka dihte ođđa, stuorát távsttain.

Máksináigi – Man guhká (galle jagi) galggat máksit loana.

Máksinávžžuhus – Láhkageatnegahtton reive mas muitaluvvo ahte inkásso lea čađahuvvon. Reives galget leat dieđut dan birra makkár vuoigatvuodát dus leat vealgáduvvan ruđa ovddas ja maiddá čilgehus mii čájeha gáibádusa ja makkár golut leat šaddan. Reive sáddejuvvo inkássodoaimmahagas daid ovddas geaidda dus lea vealgi.

Máksinvárrehus – Máksinvárrehus mearkkaša ahte don muhtin áiggis it leat nagodan máksit rehkega, it 1. iige 2. gearddi rássát oktavuodas, nu ahte rehket lea mannan inkássoi. Dus eai galgga leat leamašan máksinvárrehusat maŋimuš 3 jagi ovdal go sáhtát oažžut kredihhtakoartta, loana, mobiilatelefovnna dahje láigohit assodaga. Máksinvárrehus sihkkojuvvo go don leat máksán iežat ovddas.

Maŋŋálasloatna – Maŋŋálasloanain lea oassemáksu bissovaš ja reantu lea vuoliduvvon dađistaga go don mávssat loana. Termiidnasubmi lea oassemávssuid ja reanttuid submi, ja nu šaddá termiidnasubmi uhcit juohke máksima nammii.

Maŋŋonanreantu – Reanttu mii rehkenasto geasa lea vealgi dahje inkássofitnodahkii mávssekeahkes rehkegii. Eiseválddit mearridit maŋŋonanreanttu jeavddálaččat.

Medisiinnalaš lámisvuohta – Doaibmahehttehus maŋŋil lihkuhisvuoda dahje buozalmasvuoda, ii ge váikkut bargonávccaide. Mearriduvvo medisiinnalaš vuoduštusain.

Mieldeloanaheaddji – Olmmoš geainna áiggot váldit loana ovttas. Mieldeloanaheaddji ovddasvástádus lea bálvalit loana váldoloanaheddjiin ovttas. Dábálaččat lea dát moarsi/irgi, elošteaddji dahje náittosguoibmi, muhto dat sáhtá maiddá leat eará bearašlahttu.

Nággovuloš gáibádus – Jus leat vuostáiváldán rehkega maid it dohkket, de dat ii leat inkássoássi. Galggat diedihit ahte it leat ovttaoavilis dakkaviđe go oaččut rehkega. Jus ássi gaskal du ja geasa leat velggolaš ii sáhte čoavdit, de sáhtá válljet ahte ássi ovddiduvvo soabadanráđđái.

Nominála reantu – Loana jahkásaš reantu. Geavahuvvo rehkenastit juohke termiinna reantosupmi. Nominála reanttut eai váldde vuhtii vejolaš divadiid loana ásaheami ja máksimiid oktavuodas.

Oasisássodat – Ásodatoasusvástideaddji ássodat. Go oastá ossosiid ásodatoasusfitnodagas, de oažžu geavahanvuoigatvuoda dihto ássodahkii.

Oassemáksu – Oassemáksu belohahkii máksit muhtin muddui vealggis/loanas. Maŋŋálasloanas lea oassemáksu seamma ollu loatnaáigodagas. Go geavaha annuitehtaloana, de leat oassemáksu álggos smávvat ja sturrot dađistaga (termiidnasubmi mii lea reanttuid ja oassemávssuid submi bissu dássedin olles annuitehtaloana máksima áigge).

Oassemávsseskeahtesvuohta – Don it mávsses loana oasi, dušše reanttuid. Eastadan dihte ahte loatna lassána, de gieđahallat reanttuid dábalaš vuogi mielde. Dan hehttehus lea ahte loatna ii unno, ja oassemávsseskeahtesvuohta berre dušše geavahuvvot go lea heajos ekonomiiija (unnán ruhta hálddašit loana).

Oasusassodat – Oassi (assodat) oasusearvvis. Buot oasuseaiggátassodagat eaiggáduššojuvvot mii lea juogo osso-dateaiggátsearvi dahje oasusearvi. Olmmoš gii oasi dahje ossosa, ja ovttastus eaiggáda ássodagaid.

Oasusearvi – Fitnodatmálla mas juohke oasusoamasteaddjis dábálaččat ii leat ovddasvástádus eanet go oasusisamáksimii. Ovttasbargofitnodagat leat ovdamearkan dákkár fitnodagaide.

Ođđasit finansieren – Máksit loana eará loanain dahje dahje sirdit loana eará bájkkus. Geavahuvvo maiddá jus čohke máŋga smávva loana seamma pántadokumentii.

Oktasaš vealgi – Oasseássodat/ássosearvvit ruhtaduvvojit dábálaččat oktasaš loanain, ja dat lea oktasaš vealgi. Juohke oamasteaddjis lea ovddasvástádus dihto oasis oktasaš vealggis.

Oktasašgolut – Oktasašgollu lea dat submi maid juohke oamasteaddji ferte máksit oktasaš vealggi ovddas ja eará golut mat orohatserviin leat.

Opmodatvearru – Dát vearru galgá máksot gildii opmodaga bruttoárvvu vuodul. Bruttoárvu mearriduvvo sierra. Máksomearri galgá leat gaskkal 2-7 promilla.

Pánta – Mii lea biddjojuvvon dáhkádussan loana dahje eará vealggi ovddas.

Pántaceahkki – Loatnasubmi ássodaga (pántta) árvvu mielde. Pántaceahkki almmuhuvvo proseantan ja mearrida loana hatti.

Pántaduodaštus – Čálalaš duodaštus diggegulahankantuvrras mii čájeha makkár giddehusat gullet opmodahkii, vejolaččat eará dávviriidda maid ferte čuovvut realregistreremis.

Pántagiddehus – Giddehus mas lea pánta opmodahkii, skiipii, fatnasii dahje sullasažžii.

Pántaloatna – Loatna gos váldo sihkarvuohta pánntaiguin.

Persovnnalašsisaboahu – Persovnnalaš vearramáksiid ja oadjovuostáiváldiid persovnnalašsisaboahut galget rehkenastojuvvot. Bargosisaboahu, penšuvnat, buohcanruđat, riegádahttinuđat, beaiveruđat ja rehkenastojuvvon aktiiva oamsteddjiid persovdnasisaboahu, geat gullet juohkinvuogádahkii. Persovnnalašsisaboahu lea vuodđun go rehkenastá oadjdivada ja alimusvearu.

Rámmaloatna – Loatna gitta 70-80% vurdojuvvon dávvira gávpeárvvus. Don ieš stivret loana máksima. Jus it loanat eambo go 50% ásodaga hattis, de lea vel gaskal 20 ja 30% rámmaloanas.

Rássat – Ii leat láhkageatnegahtton, muhto dábálaš muittuhus mávssekeahtes rehkegiid birra. Dan sáhtá sáddet omd. reiven, e-poastan dahje telefonna bokte.

Reanttu hága máksinmañideapmi (Kredihttakoarta) – Lea dehálaš áddet ahte beaivelogu mañideapmi reanttu haga ii leat bistevaš, muhto dat lea dan duohken go oasttát dingga. Go koarttas lea gitta 45 beavvi reanttu haga máksinmañideapmi, de mearkkaša dat duohtavuodas 15-45 beavvi dan rájes go leat gávppašan. Jus don oasttát gálvvu miessemánu 16. beavvi, ja oaččut rehkega juohke 15:at beavvi, de oaččut

rehkega geassemánu 15. beavvi supmiin maid don geavahat miessemánu 16. beavvi. Dalle lea dábálaččat geassemánu 30. beavvi máksináigi, ja dalle lea gollan 45 beavvi dan rájes go geavahedjet koartta gitta dassáži go mávssát rehkega. Jus geavahat koartta geassemánu 14. beavvi, de fertet ain máksit rehkega geassemánu 30. beavvi, ja danin lea dušše 15 beavásaš reanttuid haga máksinmañideapmi. Dan lea dehálaš muitit sihke go vállje rehketbeavvi gos lea dat vejolašvuohta, ja go oastá gálvvuid.

Regiovdnarájit – Rájit mat leat biddjon kredihttakoarttaide, eai galgga geavahuvvot riikkain/regiovnain maid don it leat ovddalgihtii dohkkehan. Dat ii guoskka neahttagávppiide. Váikkuan-gaskaoapmi eastadit beahthu riikarájiid rastá.

Rievddadeaddji reantu – Reantu čuovvu ruhtamárganreanttu ja dan sáhtá rievdadit 6 vahku čálalaš dieđiheami bokte.

Rievttálaš inkáso – Riekteapparáhta ja nammaolbmo bokte duodaštit daid ruhtagáibádusaid, maid ii leat nákkáhallan.

Sekšuvdnummar – Nummir ásodagas muhtin sekšuvnnas.

Sihkarvuohta eará opmodagas – Muhtun oktavuodain bidjet sihkarvuođa mánga opmodahkii oažžun dihtii loana. Jus it nagot hálddašit iežat loana, de sáhtá bájku vuovdit dan opmodaga maid leat bidjan sihkarvuohtan (pántan).

Skimming (eahpefápmuduvvon suoládeapmi máksinkoarttain) –

Kredihttakoartta mánngen vai earát sáhttet geavahit dán almmá fysalaččat suoládit koartta.

Termiidnasubmi – Submi maid don mávssát juohke máksintermiinna loatnasupmis. Termiidnasubmi lea reanttuid, oassemávssuid ja divvagiid submi. Dávjjimusat gáibida lonejeaddji mánnosaš mávssu. Dát mearkaša ahte jahki lea juhkkjuvvon 12 termiidnii.

Váldostuollu – Oaivvilduvvo ieš loana sturrodad, mas eai leat mielde reanttut.

Valuhttadivat – Go don geavahat kredihttakoartta olgoriikkas olgoriikka-lašvaluhta supmiid ovddas, de geavahat kredihttakoartta valuhttadivvagiin mii rehkenasto proseantan oastinsupmis. Dát lohku rievddada, muhto lea dávjjimusat 1,75%. Muhtin kredihttakoarttain lea 2% valuhttadivat Eurohpá olggobealde.

Vealgedáhkádus – Vealgesihkarastin fálljuvvon eanas bájkkuin ja kredihtta-koartafitnodagain. Dát dáhkádus suddje jus massát barggu dahje eará láhkai oaččot máksinváttisvuodaid. Dáhkádusa haddi lea ahte mávssát juohke mánu proseantaoasi reanttuidgoddin sállo bájkkui dahje kredihttakoartafitnodahkii.

Vealgereive – Čálalaš dovddastus das ahte don leat velggolaš soapmásii ruđa. Jus áiggut oažžut loana bájkkus, de fertet vuolláičállit vealgebreaava.

Vearroáksta – Mearriduvvon opmodaga árvu mii addá opmodaga livnnetárvvu ja mii lea opmodatvearu vuodđun.

Velgoheaddji – Juridihkalaš nama olbmos dahje fitnodagas mas lea vuoigatvuohta oažžut ruđaid.

Vuodđogirji – Registar gittaopmodagain. Buot giddehusat opmodagas fievrre-duvvojit deike. Dat guoská earret eará dasa gii opmodaga oamasta ja pánta-loatna geasa dat gullá. Juohke opmodagas lea iežas bláđđi registaris.

Vuolitkursa – Gullá fástareantoloanaide. Jus du loana fástareantu lea vuolábealde gustovaš márkareantu, de rehke-nastjuvvon vuollekursa – du vuoitu – jus háliidat máksit loana eambo go mii lea šiehtaduvvon.

Vuostašruovttuloatna – Go geavahat vuostašruovttuloana, de sáhtát oažžut 100% ruhtadeami bájkkus vuostaš ásoadaga oastimii jus leat vuollel 34 jagi. Sáhtát oažžut bájkku buoremus loana reantu gitta 100% loana árvvus (eavttut molsašuddet bájkkus bájkkui).